

**YABANCILAR VE ULUSLARARASI KORUMA HUKUKUNDA
KALICI BİR ÇÖZÜM OLARAK
YEREL ENTEGRASYON**

Cansu KAYA

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2016

**YABANCILAR VE ULUSLARARASI KORUMA HUKUKUNDA
KALICI BİR ÇÖZÜM OLARAK
YEREL ENTEGRASYON**

Cansu KAYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özel Hukuk Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mesut AYGÜN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ağustos, 2016

Bu Tez Çalışması BAP Komisyonunca kabul edilen 1602E061 no'lu proje kapsamında desteklenmiştir.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Cansu KAYA'nın "Yabancı ve Uluslararası Koruma Hukukunda Kalıcı Bir Çözüm Olarak Yerel Entegrasyon" başlıklı tezi 26 Ağustos 2016 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan **Özel Hukuk** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd.Doç.Dr.Mesut AYGÜN

Üye : Doç.Dr.Erif UZUN

Üye : Yrd.Doç.Dr.Zeynep ÖZGENÇ

Prof.Dr.Kemal YILDIRIM
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yüksek Lisans Tez Özü
YABANCILAR VE ULUSLARARASI KORUMA HUKUKUNDA
KALICI BİR ÇÖZÜM OLARAK YEREL ENTEGRASYON

Cansu KAYA

Özel Hukuk Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2016

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mesut AYGÜN

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukukunda Kalıcı Bir Çözüm Olarak Yerel Entegrasyon başlığını taşıyan çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Bu konuyu seçmemizin başlıca nedeni, 2014 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile birlikte Türk hukukuna ilk kez “uyum” düzenlemesinin getirilmesi ve bu konuda henüz yazılmış bir monografinin olmamasıdır.

Çalışmamızın giriş kısmında uluslararası korumanın tanımı ve uluslararası hukuktaki temelleri ile kalıcı çözüm türleri incelenmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde, uyum düzenlemesi ile benzerlik taşıyan yerel entegrasyon kalıcı çözüm türünün kapsamı ve bünyesinde barındırdığı hakların uluslararası hukuk ve ulusal hukuklarda nasıl düzenlendiği ele alınmıştır. Yeri geldiği ölçüde özel olarak hakların farklı devletlerde nasıl ele alındığı açıklanmıştır.

Çalışmamızın ikinci ve son bölümünde ise Türk hukukundaki kalıcı çözüm türleri ve uyum düzenlemesi ile uluslararası hukukta düzenlenen hakların Türk hukukunda nasıl ele alındığı açıklanmış ve bazı öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası özel hukuk, yabancılar hukuku, mülteci hukuku, sığınma hakkı, vatandaşlık hukuku, mukayeseli hukuk, kalıcı çözüm türleri, yerel entegrasyon.

Abstract

THE LOCAL INTEGRATION AS A DURABLE SOLUTION IN FOREIGNERS AND INTERNATIONAL PROTECTION LAW

Cansu KAYA

Department of Private Law

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, August 2016

Adviser: Assist. Prof. Dr. Mesut AYGÜN

Titled as “Local Integration As A Durable Solution In Foreigners and International Protection Law”, our study consists of an introduction and two chapters. Our aim to choose this topic is that "harmony" regulations are issued for the first time in Turkish law and there are no monography in this subject so far.

In the introduction of our study, the definition of international protection and durable solutions in international law has been examined.

The extent of local integration as a durable solution has been described in the first chapter. How some of the rights were regulated under international law and how some of the countries apply these rights has been described.

In the second and the last chapters, durable solutions types and harmony regulations; how the rights regulated in international law are handled in Turkish law are explained.

Keywords: Private international law, foreigners law, refugee law, right to seek asylum, nationality law, comperative law, durable solutions, local integration.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

01/09/2016

Bu tez çalışmasının bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumunda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Cansu KAYA

İçindekiler

Jüri ve Enstitü Onayı.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Yüksek Lisans Tez Özü	ii
Abstract	iv
Özgeçmiş	v
İçindekiler.....	vii
Kısaltmalar	x

GİRİŞ

1. Uluslararası Koruma Hukuku ve Kalıcı Çözümler.....	1
1.1. Uluslararası koruma hakkında genel bilgiler	1
1.1.1. Uluslararası korumanın tanımı.....	1
1.1.2. Uluslararası korumaya ilişkin düzenlemeler	2
1.1.2.1. Uluslararası mülteci hukuku	3
1.1.2.1.1. Uluslararası anlaşmalar	3
1.1.2.1.2. Bölgesel anlaşmalar	4
1.1.2.1.3. Uluslararası teamül hukuku.....	7
1.1.2.1.4. Yargı kararları, doktrin ve soft law.....	8
1.1.2.2. Uluslararası insan hakları hukuku	9
1.1.2.2.1. Uluslararası anlaşmalar	10
1.1.2.2.2. Bölgesel Anlaşmalar	11
1.1.2.2.3. Uluslararası teamül hukuku.....	12
1.1.2.2.4. İnsan hakları başvuru mekanizmaları	12
1.1.2.3. Uluslararası insancıl hukuk	13
1.1.2.4. Uluslararası ceza hukuku.....	14

1.1.3. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)'da uluslararası koruma	15
1.2. Kalıcı çözüm türleri.....	20
1.2.1. Gönüllü geri dönüş (Voluntary repatriation)	25
1.2.2. Yeniden yerleştirme (Resettlement).....	33
1.2.3. Yerel entegrasyon (Local integration).....	35
2. Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Çalışma Planı.....	38

BİRİNCİ BÖLÜM

KALICI ÇÖZÜM TÜRÜ OLARAK YEREL ENTEGRASYON

1. Yerel Entegrasyon Kavramı ve Diğer Kavramlarla İlişkisi	41
2. Yerel Entegrasyonun Sağlanmasına İlişkin Bazı Temel Haklar, Yasal Düzenlemeler ve Diğer Ülkeler Tarafından Uygulanma Şekilleri.....	44
2.1. Entegrasyon hakkı.....	45
2.2. Yasal ikamet hakkı	51
2.3. Barınma hakkı	53
2.4. Aile birleşimi hakkı	58
2.5. Sosyal yardım ve sağlık hakkı	65
2.6. Çalışma hakkı	69
2.7. Eğitim hakkı.....	76
2.8. Vatandaşlık hakkı.....	79

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK HUKUKUNDA YEREL ENTEGRASYON ÇÖZÜMÜ

1. Türk Hukukunda Kalıcı Çözüm Türleri	87
2. Yerel Entegrasyonun Sağlanmasına İlişkin Türk Hukukunda Yer Alan Düzenlemeler	92
2.1. Entegrasyon hakkı.....	94
2.2. Yasal ikamet hakkı	99

2.3.	Barınma hakkı	103
2.4.	Aile birleşimi hakkı	106
2.5.	Sosyal yardım ve sağlık hakkı	109
2.6.	Çalışma hakkı	112
2.7.	Eğitim hakkı.....	118
2.8.	Vatandaşlık hakkı.....	121
SONUÇ		130
KAYNAKÇA.....		137

Kısaltmalar

AB	: Avrupa Birliği
ABGKY	: Avrupa Birliği Geçici Koruma Yönergesi
ABÖ	: Afrika Birliği Örgütü
AFAD	: T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Başkanlığı
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AT	: Avrupa Topluluğu
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AY	: Anayasa
Bkz. (bkz.)	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMESK	: Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği
C.	: Cilt
c.	: Cümle
CEDAW	: Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi)
dn.	: Dipnot
Ed.	: Editör
ESKHS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
EUDO	: European Union Observatory on Democracy (Avrupa Birliği Demokrasi Gözlem Kuruluşu)

EURODAC	: European Dactyloscopy (Avrupa Parmak İzlerinin İncelenmesi)
f.	: Fıkra
GİGM	: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
GKY	: Geçici Koruma Yönetmeliği
ICESCR	: International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi)
ILO	: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
m.	: Madde
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MSHS	: Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi
RG.	: Resmi Gazete
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SADC	: The Southern Africa Development Community (Güney Afrika Kalkınma Topluluğu)
ss.	: Sayfa sayısı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMK	: Türk Medeni Kanunu
TVK	: Türk Vatandaşlık Kanunu
UMÖ	: Uluslararası Mülteci Örgütü
UNHCR EXCOM	: United Nations High Commissioner for Refugees Executive Committee (Birleşmiş Milletler mülteci Yüksek Komiserliği Yürütme Komitesi)

UNHCR	: United Nations High Commissioner for Refugees (Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği)
UNHRC	: United Nations Human Rights Committee (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları İzleme Komitesi)
UNICEF	: United Nations International Children's Emergency Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)
USAK	: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu
YÇİHK	: Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

GİRİŞ

1. Uluslararası Koruma Hukuku ve Kalıcı Çözümler

1.1. Uluslararası koruma hakkında genel bilgiler

1.1.1. Uluslararası korumanın tanımı

Uluslararası korumanın tanımı, ne 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme (1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi)¹, ne de Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 tarihli Protokolünde (1967 tarihli Mülteci Protokolü)² yapılmamış olsa da doktrinde genel kabul gören tanıma göre uluslararası koruma, kişiye kendi ülkesinin sağlamadığı veya sağlayamadığı korumanın, uluslararası alanda başka bir devlet tarafından sağlanması olarak ifade edilmektedir³. Uluslararası koruma, bireyin tabiiyetinde olduğu devletten beklediği korumaya erişemediği anda devreye girmektedir⁴. Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) 2006 yılında yayımladığı Terimler Sözlüğü (*Master Glossary of Term*) kitapçığında, uluslararası koruma şu şekilde tanımlanmıştır: “Kişinin kendi ülkesinde sağlanamayan ulusal koruma yoksunluğundan dolayı, menşe ülkesi dışında temel haklarının korunmasını amaçlayan, temeli uluslararası hukuka dayanan, uluslararası toplum tarafından sağlanan korumadır”⁵.

¹ Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 28.07.1951 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye Sözleşmeye 29.08.1961 tarih ve 359 sayılı onay Kanunu ile taraf olmuştur: RG. 05.09.1961-10898.

² Türkiye Protokole 01.07.1968 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile taraf olmuştur: RG. 05.08.1968-12968.

³ T. Odman (1995). *Mülteci hukuku*. Ankara: İmaj Yayınevi, s. 20-21; B. Çiçekli (2016). *Yabancılar ve mülteci hukuku* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi, s. 214; I. Özkan (2013). *Göç, iltica ve sığınma hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınevi, s. 275; N. Ö. Öztürk (2015). *Mültecinin hukuki statüsünün belirlenmesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 27; N. B. Çelik (2015). Türk hukukunda uluslararası koruma başvurusunda bulunan veya uluslararası korumadan yararlanan yabancıların hak ve yükümlülükleri. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı, C. 1, ss. 67-148, s. 71*.

⁴ R. Haines (2003). Gender-related persecution. *UNHCR's global consultations on international protection, refugee protection in international law* (Ed: E. Feller, V. Türk ve F. Nicholson). Cambridge: Cambridge University Press, s. 336; A. V. Egli (2002). *Mass refugee influx and the limits of public international law*. Hollanda: Martinus Nijhoff Publishers, s. 14.

⁵ UNHCR (2006a). *UNHCR master glossary of terms*. <http://www.refworld.org/docid/42ce7d444.html> (Erişim tarihi: 21.04.2016).

Goodwin-Gill ve McAdam'ın ifadesine göre, etkin devlet korumasının yokluğu veya gerçekleşmemesi mülteci karakterinin temel özelliğidir ve uluslararası koruma, kişiye menşe ülkesince sağlanamayan veya artık sağlanamayacak korumanın ikamesidir⁶.

Lewis'e göre, uluslararası koruma faaliyeti, mültecinin ülkesinden kaçışından başlayarak, herhangi bir çözüme ulaştığı ana kadar devam eder. Mülteci, normal şartlarda menşe ülkesinde sahip olduğu korumaya alternatif bir korumanın ve kendisine menşe ülkesinde tanınan hakların yeniden tesisi için başka bir ülkeye kabul edilir. Sürecin sonunda, mülteci, ya menşe ülkesine dönerek ya da yeni ülkenin vatandaşı olarak, ikame devlet koruması olmadan yaşayabilecek duruma gelebilmelidir⁷.

Çiçekli'ye göre, devlet ile vatandaşı arasında hukuksal ve siyasal bir bağ vardır ve bu bağ nedeniyle, bireyin vatandaşı olduğu devletten koruma talep etme hakkı vardır. Devletin vatandaşına sağlaması gereken bu korumanın yerine getirilmemesi halinde, kişiye koruma sağlayacak başka mekanizmalar ikame edilir ve buna uluslararası koruma adı verilir⁸.

1.1.2. Uluslararası korumaya ilişkin düzenlemeler

Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün 38. maddesinin birinci fıkrasında, uluslararası hukukun kaynakları sayılmıştır. Bunlar, uluslararası anlaşmalar, uluslararası teamül hukuku kuralları ve çağdaş milletlerce kabul edilen hukukun genel ilkeleri ile yardımcı kaynak olarak uluslararası mahkeme içtihatları ve doktrindir⁹. Mültecilerin uluslararası alanda korunmasının yasal dayanağı ise insan hakları hukuku, uluslararası mülteci hukuku ve bazı durumlarda uluslararası insancıl hukuk ile uluslararası ceza hukukudur. Adı geçen hukuk alanlarının kapsamını evrensel ve bölgesel anlaşmalar, uluslararası örf adet hukuku, hukukun genel ilkeleri ile yargı kararları ve doktrin oluşturur¹⁰.

⁶ G. S. Goodwin-Gill ve J. McAdam (2007). *The refugee in international law* (3. Basım). New York: Oxford Yayınevi, s. 421.

⁷ C. Lewis (2012). *UNHCR and international refugee law- from treaties to innovation*. London: Routledge Yayınevi, s. 20.

⁸ Çiçekli (2016), s. 215.

⁹ Birleşmiş Milletler, *Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü*, s. 74. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/adalet_divani.pdf (Erişim tarihi: 03.03.2016).

¹⁰ Office of the UNHCR (2005a). *An introduction to international protection protecting persons of concern to UNHCR self-study module 1*. Cenevre: UNHCR, s. 25; Çiçekli (2016), s. 220.

1.1.2.1. Uluslararası mülteci hukuku

1.1.2.1.1. Uluslararası anlaşmalar

Uluslararası mülteci hukukunun en önemli iki belgesi, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi ve 1967 tarihli Protokoldür. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesine dek, devletler, ülkeler arası sığınma faaliyetlerini geçici nitelikte hareketler olarak düşünmüşlerdir¹¹. Ancak özellikle İkinci Dünya Savaşı sürecinde ve sonra kitlesel sığınma hareketlerinin artması ile bu tür hareketlerin geçici olmadığı kabul edilmiş ve konuya ilişkin yasal düzenleme yapılması yoluna gidilmiştir. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin en önemli özelliklerinden birisi, ilk defa kapsamlı mülteci tanımının yapılmış olmasıdır. Sözleşmeye göre mülteci,

“1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar sonucunda ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan veya söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyenler; ya da tabiiyetsiz olup bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunup oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişiler” olarak tanımlanmıştır (m.1/A-2).

Sözleşme, iki büyük dünya savaşının ardından Avrupa’da sayıları yaklaşık bir milyon iki yüz elli bine yaklaşan mülteci nüfusunun devamında gelen sorunları çözmek amacıyla yapılmıştır¹². Sözleşme, ilk defa mülteci tanımını yapmış olmasının yanı sıra geri gönderme yasağını (*non-refoulement*)¹³ da düzenleyen ve sığınma arayanlar ile

¹¹ Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Rus mülteci sorununa yönelik çözüm arayışına girişilmesi; 1922 yılında Türk-Yunan savaşı sırasında mülteci sorununa yönelik çözüm arayışına girişilmesi; 1936 yılı ve devamında Alman mülteci sorununa yönelik çözüm arayışına girişilmesi, sadece duruma özgü ve dönemsel çözümler üretildiğini göstermektedir. M. Özcan (2005). *Avrupa Birliği sığınma hukuku*. Ankara: USAK Yayınları, s. 6-7.

¹² S. Kneebone (2009). *Refugees, asylum seekers and the rule of the law*. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, s. 5.

¹³ Geri göndermeme ilkesi için bkz.: E. Uzun (2012). Geri göndermeme (non-refoulement) ilkesinin uluslararası hukuktaki konumu üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Hukuk ve Politika*. C. 8, S. 30, ss. 25-58; G. Taneri (2012). *Uluslararası hukukta mülteci ve sığınmacıların geri gönderilmemesi (non-refoulement) ilkesi*, Ankara: Bilge Yayınevi. Sığınmacı ve mültecilerin sınırdışı edilmeleri ile ilgili olarak bkz.: N. Ekşi (2008). İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi kararlarında sığınmacı ve mültecilerin Türkiye’den sınırdışı edilmelerini engelleyen haller. *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 82, S. 6, s. 2801-2838; G. Bayraktaroğlu Özçelik (2013). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu hükümleri uyarınca yabancıların Türkiye’den sınır dışı edilmesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 108, ss. 211-258.

zulümden kaçanların temel haklarının sağlanması amacını güden bir insan hakları belgesi olarak hayata geçmiştir¹⁴.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi, içinde yer alan zaman sınırlaması sebebiyle, bu tarihten sonra sığınma arayan insanları kapsamamıştır. Bu durumun yarattığı sıkıntıların giderilebilmesi için 16 Aralık 1966 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol kabul edilmiş ve 1967 yılında yürürlüğe girmiştir. Protokolün 1. maddesinin 2. fıkrasına göre,

“İşbu Protokol bakımından bu maddenin 3. fıkrasının uygulanması hali dışında mülteci terimi, Sözleşmenin 1. maddesinin A fıkrasında yer alan “1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve...” “ söz konusu olaylar sonucunda” ifadeleri metinden çıkarılmış addedilerek, Sözleşmenin 1. maddesinde yer alan tanıma giren her şahıs anlamına gelecektir.”

Protokolün 1. maddesinin 3. fıkrası ise Sözleşmedeki coğrafi kısıtlamayı kaldırmıştır ancak coğrafi kısıtlamanın kaldırılması, tarihsel kısıtlamayı kaldıran hüküm gibi mutlak değildir, yani Sözleşmeyi imzalarken coğrafi sınırlama ile onaylayan devletler, isterlerse Sözleşmedeki coğrafi sınırlama ile uygulamalarına devam edebileceklerdir¹⁵.

1.1.2.1.2. Bölgesel antlaşmalar

Mülteci hukuku alanına ilişkin en önemli iki bölgesel anlaşma, 1969 tarihli Afrika Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi (1969 tarihli ABÖ Sözleşmesi) ve 1984 tarihli *Cartagena* Mülteciler Bildirgesi’dir (*1984 tarihli Cartagena Bildirgesi*).

1969 tarihli ABÖ Sözleşmesi, şu an adı Afrika Birliği olan topluluğun üyeleri tarafından kabul edilmiştir¹⁶. Bu bölgesel Sözleşme, geniş mülteci tanımı, sığınma sağlanması konusunda devletlere getirdiği pozitif yükümlülük, kalıcı çözümlere yönelik teminat sağlanması ve mülteciler tarafından yıkıcı faaliyetlerin yasaklanması ile ilgili

¹⁴ Kneebone (2009), s. 6.

¹⁵ Özcan (2005), s. 17.

¹⁶ 1969 tarihli ABÖ Mülteci Sözleşmesi 20 Haziran 1974 tarihinde yürürlüğe girmiştir: Özcan (2005), s. 19.

düzenlemeler getirmesi sebebiyle, bölgesel olarak 1951 Sözleşmesinin tamamlayıcısı olarak kabul edilmektedir¹⁷.

1984 tarihli *Cartagena* Bildirgesi, Orta Amerika'yı etkileyen iç savaş sonrası oluşan mülteci sorununa çözüm bulmak için hükümet temsilcileri, bölgedeki akademisyen ve avukatların da katılımıyla kabul edilen belgedir¹⁸. Tıpkı 1969 tarihli ABÖ Sözleşmesi gibi, bu Belge de mülteci tanımını genişlettiği için 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin tamamlayıcısı olmasının yanı sıra, mülteciler için insani muamele ve kalıcı çözümler sağlanması konusunda da öneriler ortaya koymaktadır¹⁹.

Avrupa Birliği (AB) kapsamında yapılan düzenlemelere bakıldığında, yasal düzenlemeler 1992 yılında imzalanan *Maastricht* Antlaşması öncesi dönem ve sonrası dönem şeklinde ikiye ayrılarak açıklanabilir²⁰. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran 1957 tarihli Roma Anlaşması'nda birlik içinde serbest dolaşım hakkı düzenlenmiş ancak üçüncü ülke vatandaşları bu düzenleme kapsamı içinde yer almamıştır²¹. Bu dönemde üçüncü ülke vatandaşlarının birlik içinde dolaşımı, ancak birlik üyesi devlet vatandaşlarının bakmakla yükümlü olduğu üçüncü ülke vatandaşları için ve birlik üyesi devletlerle üye olmayan devletler arasında yapılan ikili anlaşmalar ile sağlanmıştır²². 1987 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi de sığınma konusuna ilişkin doğrudan bir hüküm içermemekle birlikte, 118. maddesinde, üye devletlerde yerleşmesine ve çalışmasına izin verilmiş üçüncü ülke vatandaşları ve ailelerinin çalışma şartlarının iyileştirilmesi için düzenlemeler getirmesi bakımından önemlidir²³. 1990 yılında imzalanıp 1995 yılında yürürlüğe giren ve Anlaşmaya taraf olan devletler arası iç geçişlerde serbestliği düzenleyen *Schengen* Anlaşması'nın 28 ve 38. maddelerinde sığınmaya ilişkin hükümler yer almakta ve daha çok iç sınırların kalkması durumunda birden fazla ülkeye sığınma başvurusu yapılması konusu düzenlenmektedir²⁴. 1997

¹⁷ Odman (1995), s. 49; UNHCR (2005a), s. 27; Özkan (2013), s. 167-168; Lewis (2012), s. 34-35.

¹⁸ Odman (1995), s. 52; Özkan (2013), s. 169.

¹⁹ Odman (1995), s. 53-54; Özkan (2013), s. 170.

²⁰ 1957 tarihinde kurulan Avrupa Topluluğu, 1992 yılında yürürlüğe giren *Maastricht* Anlaşması ile yasal olarak üç sütunlu bir yapı halinde Avrupa Birliği'ne dönüşmüştür. Birinci sütundaki düzenlemeler ekonomik temelleri içerip tüm üye ülkeleri bağlar; ortak güvenlik ve savunma politikası ile adalet ve içişleri sütunları daha çok siyasal olarak bağlayıcı olup yasal olarak bağlayıcı değildir. N. Özgür ve Y. Özer (2010). *Türkiye'de sığınma sisteminin Avrupalılaştırılması*. İstanbul: Derin Yayınları, s. 21-22.

²¹ Özgür ve Özer (2010), s. 10-11; N. Ekşi (2015a). *Yabancılar ve uluslararası koruma hukuku* (3. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi, s. 29.

²² Özgür ve Özer (2010), s. 11-12; Ekşi (2015a), s. 29.

²³ Özgür ve Özer (2010), s. 13-14; Ekşi (2015a), s. 27.

²⁴ Özcan (2005), s. 33-48.

yılında ilk kez AB üyesi 12 devlette yürürlüğe giren *Dublin* Sözleşmesi, AB’de sığınma başvurusunu değerlendirme konusunda hangi ülkenin sorumlu olacağını düzenlemesi bakımından önemlidir²⁵.

1992 tarihinde yürürlüğe giren *Maastricht* Anlaşması devletler üstü yasalaşma ve kurumsallaşma sağlayamamasına rağmen, sonraki dönemlerdeki sığınma ile ilgili yapılacak düzenlemelerin önünü açmıştır²⁶. 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması ile AB yapılanması içinde üçüncü sütunda yer alan ve devletleri yasal değil fakat siyasi olarak bağlayan sığınma ve göç konuları, -barındırdığı konular hakkında alınan kararlar devletleri bağlayıcı olan- birinci sütun konuları arasına aktarılmıştır²⁷. 2000-2005 yılları arası *Tampere* Zirvesi döneminde, 2000 yılında veri depolanmasını sağlayan Avrupa Parmak İzlerinin İncelenmesi (EURODAC) Sistemi; 2003 yılında *Dublin* Sözleşmesinin topluluk hukukunun bir parçası olmasını sağlayan *Dublin II* Tüzüğü; Sığınmacıların Kabul Koşulları ile İlgili Konsey Yönergesi; AB Üye Ülkelerinin Dış Sınırlarında Operasyonel İşbirliğinin Yürütülmesine İlişkin Avrupa Ajansı Kurulması ile İlgili Konsey Tüzüğü düzenlemeleri yapılmıştır²⁸. Yine bu dönemde, aile birleşmesi, uzun süreli oturma izni, serbest dolaşım ve ikamet konularında yönergeler yapılmıştır. 2001 yılında Yurdundan Ayrılmaya Zorlanmış Kimselerin Kitlesele Sığınma Durumunda Geçici Koruma Sağlamak İçin Asgari Standartlar Hakkında ve Üye Devletler Arasında Bu Tür İnsanları Ülkeye Kabul Etmesi ve Sonrasında Bunun Sonuçlarına Katlanması Çabalarında Denge Sağlayacak Önlemler Hakkında 2001/55/AT sayılı AB Konsey Yönergesi (AB Geçici Koruma Yönergesi) hazırlanmıştır. 2004 yılında, Üçüncü Ülke Vatandaşlarının Statüsü ve Vatansız Kişilerin Mülteci Olarak Tanınması veya Başka Şekilde Uluslararası Korumaya İhtiyaç Duyan Kişiler ve Sağlanacak Korumanın İçeriği İle İlgili Asgari Standartların Belirlenmesi İçin Konsey Yönergesi (AB Vasıf Yönergesi) hazırlanmıştır. 2005 yılında, üye devletlerde mülteci statüsü tanınmasıyla ilgili asgari standartların belirlenmesine yönelik Konsey Yönergesi düzenlenmiştir²⁹.

²⁵ Özgür ve Özer (2010), s. 18-19; Lewis (2012), s. 35; Z. Savaşan (2009). AB’de sığınma hakkı: ortak sığınma sistemi oluşturma amacı ve devam eden kısıtlamalar. *İnsan Hakları Yıllığı*, C. 27, ss. 13-34, s. 20.

²⁶ Özgür ve Özer (2010), s. 25; Ekşi (2015a), s. 27-28.

²⁷ Özgür ve Özer (2010), s. 25-31; Ekşi (2015a), s. 28. Bu Anlaşma ile, 1992 AB Anlaşması’nda benimsenen göç ve sığınma konularında ortak politika oluşturma isteği hayata geçmiştir: bkz.: Ekşi (2015a), s. 31; Savaşan (2009), s. 22.

²⁸ Özgür ve Özer (2010), s. 32-50.

²⁹ Detaylı bilgi için bkz.: Özgür ve Özer (2010), s. 58.

AB kapsamında *Tampere* dönemi sonrasında, *Tampere* döneminde kurulan teknik ve kurumsal altyapının uygulanabilirliği için, 2005-2010 yıllarını kapsayan Lahey Programı oluşturulmuştur³⁰. 2009 yılında da Birliğin özgürlük, güvenlik ve adalet alanındaki yasal ve uygulamaya ilişkin düzenlemelerine yönelik, 2010-2015 yıllarını kapsayan *Stockholm* Programı hazırlanmıştır³¹. 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Anlaşması ile de AB'nin üç sütunlu yapısı iki sütunlu yapıya dönüştürülmüştür³².

1.1.2.1.3. Uluslararası teamül hukuku

Genel ifade ile uluslararası teamül hukuku, devletlerin uluslararası bir ilişki karşısında belli bir biçimde davranıp, sonraki aynı ilişkide sürekli olarak aynı biçimde davranması ile oluşmaktadır³³.

Uluslararası korumanın köşe taşı olarak kabul edilen³⁴ geri göndermeme (*non-refoulement*) ilkesi, uluslararası hukukta, çoğunluk görüşüne göre uluslararası teamül hukukunun bir parçası olarak kabul edilmektedir³⁵. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 33. maddesindeki ifade ile,

“Hiçbir Taraf Devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehlike altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir”.

İlkenin teamül kuralı olarak kabul edilmesinin bir sonucu olarak, bu ilkenin yer aldığı herhangi bir sözleşmeye taraf olmayan devlet dahi, ilkeye baştan itibaren itiraz etmediği müddetçe, uygun davranmak durumunda kalacaktır. Bu bağlılık, özellikle mülteci hukuku alanında, söz konusu ilkeye uygun davranma yükümlülüğünün, 1951

³⁰ Detaylı bilgi için bkz.: Özgür ve Özer (2010), s. 63-87.

³¹ Özgür ve Özer (2010), s. 87.

³² Özgür ve Özer (2010), s. 89; Ekşi (2015a), s. 31.

³³ E. Bozkurt, M.A. Kütükçü ve Y. Poyraz (2012). *Devletler hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları, s. 87; J. C. Hathaway (2005). *The refugees under international law*. New York: Cambridge Üniversitesi Yayınları, s. 24.

³⁴ J. McAdam (2007). *Complementary protection in international refugee law*. New York: Oxford Yayınları, s. 8.

³⁵ UNHCR (2005a), s. 28; Ç. Altınışık ve M. Ş. Yıldırım (2002). *Mülteci haklarının korunması* (Ankara: Ankara Barosu Yayınları, s. 111; Çiçekli (2016), s. 224; Y. Acer, İ. Kaya ve M. Gümüş (2010). *Türkiye'nin iltica stratejisi*. Ankara: USAK Yayınları, s. 34. Ayrıca, geri göndermeme ilkesinin, uluslararası teamül hukuku kuralı, jus cogens kural veya sadece sözleşmesel olduğu konusundaki tartışmalar için bkz.: Uzun (2012), s. 26-58.

tarihli Mülteci Sözleşmesi veya 1967 tarihli Protokole taraf olmayan ülkeleri de bağlaması sebebiyle önemlidir.

1.1.2.1.4. Yargı kararları, doktrin ve soft law

Yapısı sebebiyle yoruma açık olan hukuk alanında, aynı konuya dair ortak bir anlayışı kurabilmek için, devletlerin aynı hukuki sorunlar karşısında farklı zamanlarda verilmiş üst mahkemelerinin kararlarını incelemek önemlidir³⁶. Ülkelerin, uluslararası mülteci hukukundan doğan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğinin denetlenmesi ve uluslararası mülteci hukukunun içeriğinin belirlenmesi açısından mahkeme kararları önemlidir³⁷. Uluslararası mülteci hukuku alanında önde gelen akademisyenlerin görüşleri de uluslararası koruma hukukunun kapsamının belirlenmesinde yardımcı olur.

“Soft law” olarak kabul edilen BMMYK Yürütücü Kurul Kararları, BMMYK’nın Mülteci Statüsünün Belirlenmesine İlişkin Usul ve Kriterlerine İlişkin El Kitabı, BMMYK Koruma Rehberi gibi araçlara, mahkemeler tarafından, devletlerin mültecilere karşı yasal yükümlülükleri incelenirken çoğu zaman atıf yapılmaktadır³⁸. Genel olarak “soft law”, devletler tarafından oluşturulmuş hukuki belgelerden ziyade siyasi argümanlardır ve bu nedenle hukuki olarak bağlayıcı olmamakla birlikte devletlere konu ile ilgili bir bakış açısı kazandırmaları bakımından önemlidirler³⁹. *Soft Law* alanına dair bildirge ve kararlardan bazıları şunlardır:

- Ülkesel Sığınma Bildirgesi (1967): Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen, devletin kişiye sığınma sağlamanın diğer devletler tarafından düşmanca görülmeyecek insancıl ve barışçıl bir faaliyet olduğu konusunda uluslararası anlaşmaya varıldığını yansıtan, mülteci statüsüne ilişkin iddiaları değerlendirmedeki sorumluluğun, kişinin sığındığı ülkeye ait olduğunu vurgulayan bildirgedir⁴⁰.
- 1951 Sözleşmesi veya 1967 Protokolü’ne Taraf Devletler Bildirgesi (2001): Uluslararası koruma alanında 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin esas alındığını

³⁶ UNHCR (2005a), s. 29.

³⁷ UNHCR (2005a), s. 29; Çiçekli (2016), s. 224.

³⁸ UNHCR (2005a), s. 29.

³⁹ UNHCR (2005a), s. 29; Çiçekli (2016), s. 224-225.

⁴⁰ Odman (1995), s. 55-56.

teyit eden, geri gönderme yasağı ilkesinin teamül hukukuyla ilişkili olduğunu kabul eden, uluslararası işbirliği ve yük paylaşımı çerçevesinde mülteci korumasının daha iyi sağlanacağını devletlere açıklayan bildirmedir⁴¹.

- Uluslararası koruma hakkında BMMYK Yürütme Komite (*ExCom*) Kararları: Yıllık olarak kabul edilen, uluslararası korumayı düzenleyen ilkeleri ve standartları ayrıntılayan kararlardır. Kararlar, uluslararası hukukta derinlemesine ele alınmayan gönüllü geri dönüş, kitlesel mülteci krizine çözüm ve sığınmanın insancıl ve sivil karakterini açıklayan koruma sorunlarına çözüm bulmaya çalışır. Yürütme Kurulu kararları, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi veya 1967 tarihli Protokolüne taraf olmayanlar da dâhil elliden fazla ülkede geçerlidir ve BMMYK kadar ulusal politikalar üzerinde etki sahibidirler⁴².

1.1.2.2. Uluslararası insan hakları hukuku

Uluslararası insan hakları, insanların sahip oldukları hakları statülerinden bağımsız bir şekilde tesis etmektedir. Bu sebeple mülteci statüsüne sahip olan veya olmayan kişiler, en temelde insan oldukları için, insan hakları belgelerinde tanınan tüm haklardan faydalanmaktadırlar. Uluslararası insan hakları hukuku, özellikle savunmasız insan gruplarına insanca muamelenin kurulmasını ve her bireyin onur ve refahını korumayı amaç edinmesi sebebiyle uluslararası mülteci hukukuyla doğrudan ilişkilidir⁴³. Uluslararası insan hakları hukuku, sığınma ülkesinde mülteci statüsüne sahip olsun veya olmasın, herkesin hakkını koruması bakımından önemli olduğu gibi, sahip olunan hakların düzgün uygulanmasını denetleyen uluslararası mekanizmaları işletmesi bakımından da önemlidir⁴⁴.

İnsan hakları hukuku fark veya ayırım yapmaksızın herkese uygulandığından, kişinin sahip olduğu statüye bakılmaksızın, buldukları ülke topraklarında kendilerine yapılan muamelenin denetlenebilmesi ve herhangi bir mülteci sözleşmesine taraf olmayıp insan haklarına dair sözleşmelere taraf olan devletlerin sorumlu tutulabilmesi bakımından da önemlidir⁴⁵. Dolayısıyla bir devletin taraf olmaması sebebiyle, 1951 tarihli Mülteci

⁴¹ Çiçekli (2016), s. 225.

⁴² UNHCR (2005a), s. 30.

⁴³ UNHCR (2005a), s. 30.

⁴⁴ Çiçekli (2016), s. 226.

⁴⁵ UNHCR (2005a), s. 31.

Sözleşmesi veya 1967 tarihli Protokol kapsamında ulaşılamayan uluslararası şikâyet başvuru mekanizmalarına, taraf olunan diğer uluslararası insan hakları belgeleri kapsamında, herkes gibi mültecilerin de başvurma hakkı vardır⁴⁶.

1.1.2.2.1. Uluslararası anlaşmalar

Uluslararası insan hakları alanında uluslararası sözleşmelerin temelini oluşturduğu kabul edilen belge, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'dir⁴⁷. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kabul edilen belge, insan topluluğunun tüm üyelerinin temel özgürlüklerine ve onuruna saygı duyulmasını amaçlamaktadır. Beyanname, bildiri olarak yayınlanması nedeniyle, tanıyan devletlere herhangi bir yükümlülük getirmemekte ise de; kabul edildiğinden bu yana, barındırdığı birçok kural, yasal olarak bağlayıcı olan anlaşmalarla yinelenmiş veya teamül hukuku kuralı haline gelmiştir⁴⁸. Beyannamenin maddelerinin ayırt edilmeksizin tüm insanları kapsadığı kabul edilmiş olmasına rağmen, 14. maddesinde “*Herkes zulümden kaçıp başka ülkelere katılma yada sığınma arama hakkına sahiptir.*” denilerek özellikle sığınma hakkına vurgu yapılmıştır⁴⁹.

1966 yılında kabul edilen ve “İkiz Sözleşmeler” şeklinde anılan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS) ile Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (MSHS), Evrensel Beyannameye yer alan hak ve özgürlüklerin daha kapsamlı düzenlenmiş halidir⁵⁰. MSHS'nin 2. maddesinin ilk fıkrasında, Sözleşmeye taraf her devletin,

*“Sözleşmede tanınan hakları ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya diğer bir fikir, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer bir statü gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılmaksızın, kendi toprakları üzerinde bulunan ve egemenlik yetkisine tabi olan bütün bireyler için güvence altına almayı bu ve haklara saygı göstermeyi taahhüt”*⁵¹ ettiği düzenlenmektedir.

⁴⁶ UNHCR (2005a), s. 31; Altınışık ve Yıldırım (2002), s. 112-113.

⁴⁷ RG. 27.05.1949-7217.

⁴⁸ UNHCR (2005a), s. 32; Altınışık ve Yıldırım (2002), s. 140; Özkan (2013), s. 57.

⁴⁹ Sığınmanın, sığınma hakkı veya sığınma arama hakkı olup olmadığına dair tartışmalar için bkz.: N. Ö. Öztürk (2012). Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda yer alan sığınma hakkının tahlili. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 2; Özkan (2013), s. 57; Savaşan (2009), s. 15-19.

⁵⁰ RG. 21.07.2003-25175.

⁵¹ Maddenin Türkçe çevirisine TBMM sitesinden ulaşılmıştır: <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insan-haklari/pdf01/53-73.pdf> (Erişim tarihi: 29.04.2016).

Fıkra da geçen “*kendi toprakları üzerinde bulunan... bütün bireyler*” ifadesi, ayrıca vatandaş ve yabancı ayırımına gidilmediği için, mültecilerin de bu kapsamda değerlendirilebilmesi bakımından önemlidir⁵². MSHS’nin 4. maddesi ikinci fıkrasında, yaşam hakkı, işkence, zalimane veya insanlık dışı aşağılayıcı davranışa ve cezaya maruz kalmama hakkı sıralanmış ve bu hakların her durumda ve her zaman korunacağı, bu hakların ihlal edilemez (*non-derogable*) haklar olduğu ifade edilmiřtir⁵³. Sözleşmenin taşıdığı en önemli özelliklerden bir diğerisi ise, sözleşmeci devletlerin Sözleşmede yer alan insan haklarına saygı gösterip göstermediğini denetlemek üzere, yaptıkları çalışma ve aldıkları tedbirlerin belli aralıklarla BM Genel Sekreterliği aracılığıyla İnsan Hakları Komitesine bildirme yükümlülüğünü getirmiş olmasıdır⁵⁴. Aynı denetim şekli ESKHS için de ÷lke içindeki gelişmelerin dönemsel olarak Ekonomik ve Sosyal Komiteye bildirilmesi şeklinde olmaktadır⁵⁵.

Konu ile ilgili uluslararası alanda kabul edilmiş diğer anlaşmalardan bazıları şunlardır: Irk Ayırımının Her Tür lüsünün Önlenmesine ilişkin Uluslararası Sözleşme (1965)⁵⁶, Kadına Karşı Ayırmıcılığın Her Tür lüsünün Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (1979)⁵⁷, Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme (1984)⁵⁸, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989)⁵⁹, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (1990)⁶⁰.

1.1.2.2.2. Bölgesel Anlaşmalar

İnsan hakları hukukunun gelişiminde bölgesel anlaşmaların da büyük önemi vardır. Bölgesel anlaşmalardan biri olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde (AİHS)⁶¹ sığınma ve iltica konusunda doğrudan bir hüküm bulunmamakla birlikte, Sözleşmenin 3. maddesi,

⁵² Hathaway (2005), s. 120-121.

⁵³ UNHCR (2005a), s. 33.

⁵⁴ H. Pazarıcı (1993). *Uluslararası hukuk dersleri II. kitap*. (3. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi, s. 194-196; Altınışık ve Yıldırım (2002), s. 141.

⁵⁵ Pazarıcı (1993), s. 196; Altınışık ve Yıldırım (2002), s. 142. Her iki Sözleşmede de herkes için haklar tanınması ve bu hakların tanındığı “*herkes*” ifadesinin kapsamına mülteciler de girmekle birlikte, sözleşmelerde tanınan haklara erişebilmenin çoğu zaman mülteciler için devletlerce başka düzenlemeleri gerektirdiği görüşü için bkz.: Hathaway (2005), s. 121-123.

⁵⁶ RG. 16.06.2002-24787.

⁵⁷ RG. 14.10.1985-18898.

⁵⁸ RG. 10.08.1988-19895.

⁵⁹ RG. 27.01.1995-22184.

⁶⁰ RG. 08.07.2004-25516.

⁶¹ RG. 19.03.1954-8662.

geri gönderme yasağı kapsamında değerlendirilebilmesi bakımından önemlidir⁶². Maddeye göre, “Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.” Ayrıca Sözleşme, denetim mekanizması olarak, hem bireysel, hem de devlet tarafından yapılan başvuruları kabul etmektedir. Başvuru hakkının devlet tarafından kullanılabilmesi için Sözleşmenin ilgili devlet tarafından ayrıca bir kabulüne gerek yokken, bireysel başvuru için ilgili devletin başvuru ile ilgili maddeyi kabul etmiş olması şarttır⁶³. Türkiye, 1954 yılında AIHS’ye taraf olmuş, 1987’de Sözleşmeye bağlı Komisyona bireysel başvuru hakkını kabul etmiş, 1990 yılında da Avrupa Adalet Divanının zorunlu yargı yetkisini tanımıştır⁶⁴.

Avrupa Sosyal Şartı (1961), Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi (1981), Inter-Amerika Sözleşmesi (1985), Afrika Çocuk Hakları Bildirgesi (1990), Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (1996)⁶⁵ diğer bölgesel anlaşmalara örnek olarak gösterilebilir.

1.1.2.2.3. Uluslararası teamül hukuku

Tıpkı uluslararası mülteci hukuku alanında olduğu gibi, uluslararası insan hakları hukuku kapsamındaki teamül hukuku alanında da mülteci hukuku ile ilgili en önemli ilke geri göndermeme ilkesidir⁶⁶. Geri göndermeme ilkesi ile ilgili olarak, uluslararası mülteci hukuku kapsamında yapılan açıklamalar burada da geçerlidir.

1.1.2.2.4. İnsan hakları başvuru mekanizmaları

Uluslararası insan hakları hukuku alanında yapılan anlaşmaların kabulüyle birlikte, anlaşma hükümlerinin devletler tarafından uygulanmasını denetlemek ve insan hakları ihlali iddialarını incelemek için çeşitli kurumlar oluşturulmuştur. Birleşmiş Milletler bünyesinde, her biri ayrı yapılanmaya sahip, insan haklarının korunmasını gözlemlemek için oluşturulmuş birçok kurum vardır. Bu kuruluşlar ya Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi (BMESK) tarafından ya da bazı evrensel insan hakları anlaşmaları sonucunda kurulmuştur ve her kuruluş türü de evrensel nitelik taşımaktadır⁶⁷. BMESK

⁶² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 3. maddeyi bu şekilde yorumlamıştır: Özcan (2005), s. 75-76.

⁶³ Altınışık ve Yıldırım (2002), s. 142.

⁶⁴ Altınışık ve Yıldırım (2002), s. 142-143.

⁶⁵ RG. 09.04.2007-26488. 1961 yılında kabul edilen Avrupa Sosyal Şartı güncellenerek yeni halini almıştır. Türkiye, Şartı 2004 tarihinde kabul etmişse de, Şart, ülkemizde 2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁶⁶ Altınışık ve Yıldırım (2002), s. 111; UNHCR (2005a), s. 33.

⁶⁷ UNHCR (2005a), s. 34.

tarafından kurulan kurumlar İnsan Hakları Komisyonu ve Kadın Statüsü Komisyonudur⁶⁸. Uluslararası insan hakları sözleşmeleri sonucunda kurulmuş kurumlar ise şunlardır: İnsan Hakları Komisyonu (Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile), İşkenceye Karşı Komite (BM İşkence Sözleşmesi ile), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komisyonu (Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile), Irk Ayrımının Azaltılması Komisyonu (BM Irk Ayrımı Sözleşmesi ile), Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komisyonu (BM Kadın Sözleşmesi ile), Çocuk Hakları Komisyonu (BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile), Göçmen İşçi ve Aile Üyeleri Haklarının Korunması Komisyonu (Göçmen Sözleşmesi ile)⁶⁹. Bölgesel sözleşmeler sonucunda kurulmuş olan kurumlar ise şunlardır: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile), Inter-Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi ve Komisyonu, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi ve Komisyonu, Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komisyonu⁷⁰.

1.1.2.3. Uluslararası insancıl hukuk

Genel olarak insancıl hukuk, savaş veya silahlı çatışma durumlarında, çatışmaların dışında kalan kişilerin korunması ve savaşın zararlarının en aza indirilmesini temel alıp, uygulanan yöntem ve kullanılan araçların sınırlandırılmasını amaçlayan hukuk dalı olarak tanımlanabilir⁷¹. Uluslararası insancıl hukuk, ancak bir silahlı çatışma durumunda devreye girer ve silahlı çatışma dönemlerinde dahi savaşın zararlarının en aza indirilmesini amaçladığı için, savaş sonrası barış ortamının daha kolay oluşabilmesine de dolaylı olarak katkı sağlamış olur⁷². Hem insan hakları hukuku hem de mülteci hukukundan daha önceye dayanan uluslararası hukukun bu dalı, silahlı çatışmalar süresince hiç düşmanca faaliyette bulunmamış ya da artık bulunmayan kişileri koruyarak, savaş yöntemi ve araçlarını kısıtlayıp düzenler⁷³. Mülteci konumuna gelmiş kişilerin birçoğu ülkesindeki savaş veya iç karışıklıklar sebebiyle bu duruma geldikleri için, bu

⁶⁸ UNHCR (2005a), s. 35.

⁶⁹ UNHCR (2005a), s. 35.

⁷⁰ UNHCR (2005a), s. 35.

⁷¹ A. N. Tütüncü (2006). *İnsancıl hukuka giriş*. İstanbul: Beta Yayınevi, s. 1; K. Dülger (2015). *Devletin uluslararası insancıl hukukun ihlalinden doğan sorumluluğu*. İstanbul: Beta Yayınevi, s. 8-9.

⁷² G. Güneysu (2012). Askeri gereklilik ilkesi ve uluslararası insancıl hukuk. *Ankara Barosu Dergisi*, (4), ss. 93-108, s. 96-98.

⁷³ UNHCR (2005a), s. 36; Özkan, s. 35; G. Güneysu (2014). *Çevrenin silahlı çatışmalar esnasında korunması*. Ankara: Adalet Yayınevi, s. 21; M. Batur Yamaner (2007). *Silahlı çatışmalarda sivillerin korunması*. İstanbul: Arıkan Yayınevi, s. 19-21.

alanı düzenleyen belgeler de mülteci hukuku bakımından önemlidir. Bu alandaki dört önemli belge, (dört adet) Cenevre Sözleşmeleri (1949)⁷⁴ ve onun iki Ek Protokolleri (1977) ile üçüncü Protokoldür (2005)⁷⁵. Dört Cenevre Sözleşmesinin ortak 3. maddesine göre uluslararası nitelikte olmayan çatışmalarda aktif olarak yer almayan kişiler, adil yargılanma olmaksızın herhangi bir mahkûmiyete çarptırılmamalı; öldürme, yaralama, işkence, zalimane, aşağılayıcı ve küçük düşürücü muameleye karşı korunmalıdır⁷⁶. Dördüncü Cenevre Sözleşmesinde, mültecilerin yerleşebilecekleri tarafsız bölgelerin kurulması, aile birleşiminin sağlanması ve sırf düşman devlet vatandaşı olmaları sebebiyle mültecilerin düşman muamelesi görmelerinin yasaklanması düzenlenmektedir⁷⁷.

1.1.2.4. Uluslararası ceza hukuku

17 Temmuz 1998 tarihinde devletler bir araya gelmiş ve uluslararası toplumun varlığını tehdit eden uluslararası suçları yargılayacak ceza mahkemesinin kurulması için Roma Statüsünü kabul etmiş ve 1 Temmuz 2002 tarihinde de Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur⁷⁸. Uluslararası ceza hukuku ile mülteci hukukunun en sık bulunduğu nokta ise uluslararası düzeyde insan ticareti ve insan kaçakçılığı suçudur. Buldukları yerden güvenli bölgelere gitmek isteyen sığınma arayan kişiler, çoğu zaman kendilerinin bu zor durumundan faydalanmak isteyen kaçakçıların sömürülerine maruz kalmaktadırlar⁷⁹. Oysaki bu şekilde ülkeler arası geçiş, yalnızca zor durumda olan sığınmacıların yaşamlarını değil; aynı zamanda varacakları ülkeye yasadışı yollardan geldikleri için, varılan ülkede kendilerine sığınma bağışlanmasını da tehlikeye atmaktadır⁸⁰. Devletler sığınma arayışı içinde olan insanların bu şekilde suiistimal

⁷⁴ RG. 30.01.1953-8322. 1864 tarihinde Savaş Alanındaki Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralıların Durumlarının İyileştirilmesine İlişkin Cenevre Sözleşmesi olsa da, adı geçen Sözleşmede yer alan konular daha sonra 1949 Cenevre Sözleşmelerinde ayrıntılı biçimde tekrar düzenlendiği için, tekrar bu Sözleşmeye yer verilmemiştir. Konu ile ilgili bkz.: Dülger (2015), s. 21.

⁷⁵ Türkiye söz konusu Protokollere taraf değildir.

⁷⁶ Çiçekli (2016), s. 229.

⁷⁷ Çiçekli (2016), s. 229; UNHCR (2005a), s. 36.

⁷⁸ H. Karakehya (2008). Uluslararası ceza mahkemesi ve uygulanabilir hukuk. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 57 S. 2, ss. 133-163, s. 135. Türkiye Roma Statüsüne taraf değildir ancak Uluslararası Ceza Divanının faaliyetleri takip etmekte ve New York veya Lahey'de gerçekleşen Taraf Devletler Asamblesi toplantılarına katılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sayfası açıklaması için bkz.: <http://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-ceza-divani-ve-turkiye.tr.mfa> (Erişim tarihi: 25.06.2016).

⁷⁹ Çiçekli (2016), s. 231.

⁸⁰ Çiçekli (2016), s. 231.

edilmesini ve ülkelerine kontrolsüz giriş çıkışları önlemek amacıyla bir araya gelerek konuya ilişkin 2004 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Göçmenlerin Havada, Karada ve Denizde Kaçakçılığına Karşı Protokolü (2000) ve 2003 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler İnsan Ticaretini Yasaklama ve Önleme Protokolü'nü kabul etmişlerdir⁸¹.

1.1.3. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)'da uluslararası koruma

Uluslararası mülteci hukukunun en önemli iki belgesi 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi ve 1967 tarihli Protokolü olduğu gibi, Türk hukukunda da mülteci hukukunun en önemli iki belgesi 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi ve 1967 tarihli Protokolü'dür. Türkiye, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesine 1961 yılında, 1967 tarihli Protokolü'ne ise 1968 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile katılmıştır. Türkiye, Sözleşmeye katılırken, “*1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da cereyan eden hadiseler*” ibaresi ile mülteci tanımına coğrafi ve tarihi sınırlama koymuştur⁸². Daha sonra 1967 tarihli Protokolü imzalayarak tarih sınırlamasına son vermiştir fakat daha öncesinde kabul ettiği coğrafi sınırlama hala geçerliliğini korumaktadır.

Türkiye 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesini onaylamak için 359 sayılı Kanunu hazırladığında, Kanunun 2. maddesine, “*Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, mülteciye Türkiye'de Türk uyruklu kimselerin haklarından fazlasını sağladığı şeklinde yorumlanamaz.*” şeklinde ilke benimsemiştir⁸³. Türkiye, mültecilere tanıyacağı haklar bakımından vatandaşa tanıdığı haklardan daha fazlasını tanımamakta; ancak Sözleşmede tanınmış hakları da Anayasa'nın 16. maddesi sebebiyle kendi iç hukukuyla serbestçe sınırlayamamaktadır⁸⁴. “Yabancıların durumu” başlıklı Anayasa'nın 16. maddesindeki ifadeye göre, “*Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir.*”

Türk hukukunda uzun yıllar 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi ve 1967 tarihli Protokolü dışında, mültecilerle ilgili kanun düzeyinde bir yasal düzenleme

⁸¹ UNHCR, (2005a), s. 38.

⁸² Odman, (1995), s. 165.

⁸³ Aynı çekince, 1967 tarihli Protokolde de varlığını devam ettirmiştir: Odman (1995), s. 167.

⁸⁴ Odman (1995), s. 167.

bulunmamaktaydı⁸⁵. 1994 tarihli “Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” (1994 tarihli Sığınma ve İltica Yönetmeliği) ile mülteci hukukuna ilişkin işlemler yapılmaktaydı. Sığınma alanında yapılan işlemlerin dayanağı herhangi bir kanun değil, söz konusu Yönetmelik olmaktadır. İdarenin yaptığı eylem ve işlemlerin kanuna dayanmaması ise hem ülke içinde hem de ülke dışında eleştirilere yol açmaktaydı. Bu sebeple Türkiye, hem iltica ve sığınma konularını düzenleyen bir kanun olması, hem de AB’ye adaylık sürecinde yer almasının neticesi olarak AB müktesebatı ile hukukunu uyumlu hale getirmek istemesiyle, sığınma ile ilgili mevzuatını yenileme yoluna gitmiştir⁸⁶. 11 Nisan 2013 tarihinde 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)⁸⁷ Resmi Gazetede yayımlanmıştır. YUKK’un idari yapıya ve personele ilişkin hükümleri, Kanunun Resmi Gazetede yayımlandığı tarihte; diğer hükümleri ise, 11 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir (YUKK m. 125). 1994 tarihli Sığınma ve İltica Yönetmeliği de 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliğinin 61. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

AB hukukunda yapılan düzenlemeler üye ülkeleri bağlamakta ve dolayısıyla birliğe henüz üye olmayan Türkiye’yi ve dolayısıyla Türk hukukunu bağlamamaktaysa da, AB’ye üyelik sürecinde olan Türkiye için AB hukukunda yapılan düzenlemeler büyük önem taşımaktadır. AB Vasıf Yönergesi, Türk hukukunda mülteci ve ikincil koruma statüsü sahiplerine ilişkin yapılan düzenlemelerde etkili olmuştur. Aynı şekilde, AB Geçici Koruma Yönergesi de, Türk hukukunda geçici koruma statüsü kapsamında yer alan kişilere ilişkin yapılan düzenlemelerde etkili olmuştur. AB hukukunda düzenlenmiş olup Türk hukukunda uluslararası koruma hukukuna etki eden hususlar çalışmada yeri geldikçe açıklanacaktır.

⁸⁵ 1994 Yönetmeliği yürürlüğe girene kadar mülteci hukukuna dair Türkiye’deki uygulamalar hakkında bilgi için bkz.: K. Kirişçi (1996). *Türkiye “coğrafi sınırlama”yı kaldırıyor mu?* Ankara: Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, s. 2-8; Özgür ve Özer (2010), s. 109-128; Acer, Kaya ve Gümüş (2010), s. 63-72; M. E. Büyükçalık (2015). *Mülteci hukukunun gelişimi ve Türkiye’de mültecilerin sosyal hakları*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 63-90.

⁸⁶ Öztürk (2015), s. 378; Büyükçalık (2015), s. 111-114. AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programında göç ve iltica alanındaki başlıca taahhütler için bkz.: Ekşi (2015a), s. 17-24. Sığınma alanında Avrupalılaştırmanın yasal ve kurumsal çerçevesi için bkz.: Özgür ve Özer (2010), s. 132-148.

⁸⁷ RG. 11.04.2013- 28615.

YUKK 2014 yılında yürürlüğe girmeden önce, 1994 tarihli Sığınma ve İltica Yönetmeliğinde mülteci hukuku alanındaki kavramların tanımı kapsamlı bir şekilde yapılmamış ve bu durum çoğu zaman kavram karmaşasına yol açmıştır. Söz konusu Yönetmeliğin “Tanımlar” başlığı altında 3. maddesinde mülteci, sığınmacı, muharip yabancı ordu mensubu ve münferit yabancı tanımlanmıştır. Maddeye göre mülteci,

“Avrupa’da meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıyı” ifade etmekteydi.

Aynı maddeye göre sığınmacı,

“ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıyı” ifade etmekteydi.

Görüldüğü üzere, Yönetmelik kapsamında mülteci statüsü elde edebilmek için başvuruda bulunmuş ancak henüz statüyü alamamış kişiler, Avrupa⁸⁸ dışından gelen kişiler, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinde yer alan mülteci tanımına girmeyen fakat işkence veya benzeri kötü muamele ile ülkesine dönemeyen kişiler ve ülkeye kitlesel olarak akın halinde gelecek kişiler için herhangi bir tanım yer almamıştır. Bu haliyle Yönetmelik kapsamında sayılmayan kişiler ülkeye geldiklerinde kendilerine yapılan idari işlemler de söz konusu Yönetmeliğe dayanmadan yapılmak durumunda kalmıştır.

⁸⁸ YUKK 3. madde 1. fıkrası b bendine göre, Avrupa ülkeleri, Avrupa Konseyi üyesi olan ülkeler ile Bakanlar Kurulunca belirlenecek diğer ülkeleri ifade etmektedir.

Tanım konusundaki söz konusu eksiklik ve kapsam belirsizliği 2014 yılında yürürlüğe giren YUKK ile giderilmiştir. Kanunun “Tanımlar” başlıklı 3. maddesinde uluslararası koruma ve başvuru sahibinin tanımı yapılmıştır. Buna göre başvuru sahibi, “Uluslararası koruma talebinde bulunan ve henüz başvurusu hakkında son karar verilmemiş olan kişiyi...” ifade etmektedir. Uluslararası koruma, mülteci, şartlı mülteci veya ikincil koruma statüsünü ifade etmektedir. Kanun kapsamındaki diğer maddelerde yer alan tanıma göre mülteci,

“Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında...” verilen statüdür (YUKK m. 61/f.1).

Şartlı mülteci,

“Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında...” verilen statüdür (YUKK m. 62/f.1).

İkincil koruma,

“Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, işkenceye, insanlık dışı ya da onur

kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında...” verilecek statüdür (YUKK m. 63/f.1).

YUKK ile Türk hukukunda ilk kez yasal düzenlemeye konu olan geçici koruma statüsü ise 91. maddede düzenlenmiştir ve tanımı da Geçici Koruma Yönetmeliğinde (GKY)⁸⁹ yapılmıştır. Yönetmeliğin “Tanımlar” başlıklı 3. maddesindeki tanıma göre geçici koruma,

“Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan korumayı...” ifade eder.

Yönetmeliğin 7. maddesinin 3. fıkrasına göre geçici korunanlar, Kanuna göre belirlenen uluslararası koruma statülerinden herhangi birini doğrudan elde etmiş sayılmayacaklardır. Ayrıca Yönetmeliğin 16. maddesine göre, geçici korumanın uygulandığı süre içinde, bu Yönetmelik kapsamındaki yabancıların bireysel uluslararası koruma başvuruları, geçici koruma tedbirlerinin etkin şekilde uygulanabilmesi amacıyla işleme konulmayacaktır. Ancak geçici koruma kararı Bakanlar Kurulu kararı ile sona erdirilse, Bakanlar Kurulu sonlandırma ile birlikte geçici korumayı tamamen durdurarak geçici korunanların ülkelerine dönmesine; geçici korunanlara koşullarını taşıdıkları statünün toplu olarak verilmesine; uluslararası koruma başvurusunda bulunanların başvurularının bireysel olarak değerlendirilmesine ya da geçici korunanların YUKK kapsamında belirlenecek koşullarda Türkiye’de kalmalarına izin verebilecektir (GKY m. 11).

⁸⁹ RG. 22.10.2014-29153.

2011 yılından itibaren kitlesel akınla Türkiye'ye gelen Suriyeli kişilerin sahip oldukları statü, geçici koruma statüsüdür⁹⁰.

1.2. Kalıcı çözüm türleri

BMMYK belgesinde açıklandığı üzere uluslararası koruma, kişinin sığınma ülkesine girişi, kendisine sığınma başılanması, kendisinin temel insan haklarına saygı, güvenliğinin tehdit edildiği ülkeye geri gönderilmemesi (*non-refoulement*) ile başlamakta; kendisine kalıcı çözümün sağlanması ile sona ermektedir⁹¹.

Hathaway'e göre, kalıcı çözüme ulaşmayı amaçlamış mülteci koruması sisteminin temel amacı, mülteci statüsüne son verecek şekilde etkili bir yol bulmaktır⁹². Bu, menşe ülkeye dönme ile olabilir, başka yere yerleşme ile olabilir veya ev sahibi ülkede yurttaşlığa kabul edilme ile olabilir. Bireyin yoksun kaldığı ulusal korumanın ikamesi olarak kabul edilen uluslararası koruma, ancak mültecinin kalıcı çözüme ulaşması ile sona erer⁹³. Mültecilerin yerinden edilme döngüsüne son vererek normal hayatlarına devam edebilmelerini sağlayacak çözüm yolları, kalıcı çözüm (*durable solution*) yolları olarak adlandırılmaktadır⁹⁴. Geleneksel olarak benimsenmiş üç kalıcı çözüm türü gönüllü geri dönüş (*voluntary repatriation*), yeniden yerleştirme (*resettlement*) ve yerel entegrasyondur (*local integration*)⁹⁵.

⁹⁰ N. Ekşi (2015b). Suriyelilere toplu olarak Türk vatandaşlığı verilebilir mi?", *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 89, S. 2, ss. 196-202, s. 196.

⁹¹ UNHCR (2005a), s. 7.

⁹² Hathaway (2005), s. 913.

⁹³ Egglı (2002), s. 16; V. Türk ve F. Nicholson (2003). Refugee protection in international law: an overall perspective. *Refugee protection in international law. UNHCR's global consultations on international protection, refugee protection in international law.* (Ed: E. Feller, V. Türk ve F. Nicholson). Cambridge: Cambridge Yayınevi, s. 6.

⁹⁴ UNHCR (2005a), s. 137; Çiçekli (2016), s. 347.

⁹⁵ Öztürk (2015), s. 33-34; Çiçekli (2016), s. 347; B. N. Stein (1986). Durable solutions for developing country refugees, *International Migration Review Special Issue. Refugees: Issues And Directions*, Vol.: 20, S. 2, ss. 264-282, s. 268. *Hathaway*, kalıcı çözümlerin klasik biçimde üçe ayrılmasından ziyade, dördü bir tasnif yapmaktadır. Bunlardan ilki geri dönüş (*repatriation*), ikincisi gönüllü yeniden yerleştirme (*voluntary reestablishment*), üçüncüsü yeniden yerleştirme (*resettlement*) ve son olarak da vatandaşlığa kabul (*naturalization*) dır. *Hathaway*'e göre, geri dönüş ifadesinden önce gönüllü sıfatının kullanılması sıkıntılı. Çünkü Sözleşme, gönüllü yeniden yerleşim ve şartların köklü değişimi halinde geri dönüş olarak iki seçenek sunuyor ve her iki ifade de gönüllü geri dönüşten farklı kavramlardır. Bkz.: Hathaway (2005), s. 917. *Hathaway*'in geliştirdiği bir çözüm türü de gönüllü yeniden yerleştirmedir (*voluntary reestablishment*). Bu çözüm türünde menşe ülkeye mültecinin tamamen kendi rızası ile geri dönmesi ve oraya yerleşmesi söz konusudur. Bu çözüm türünün gerçekleşmesi için gönüllülük esastır, herhangi bir şekilde geri gönderme ilkesinin ihlalinin söz konusu olmaması gerekmektedir. *Hathaway* bu çözüm türünü 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 1. maddesi C bendi 4. cümlesi ile Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 12. maddesine dayandırmaktadır. Maddenin bu haline bakıldığında, hiçbir devletin kişinin

Ne uluslararası hukuk ne de herhangi bir sözleşme, devletleri mülteciler ile ilgili olarak kalıcı çözüm yoluna gitmeye zorlamaktadır. BMMYK'nın temel görevi mültecilere uluslararası koruma sağlamaktır. Bir diğer görevi ise, hükümetlerin ve onların onayladığı devlet dışı kuruluşların yardımı ile mültecilerin ülkelerine geri dönmeleri veya yeni ülkeye uyumu ile kendilerine kalıcı çözüm sağlamaktır⁹⁶. Ancak, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi, mültecilerin kötü durumlarına en iyi yolu kendilerinin karar vermesine öncelik tanımaktadır. Bazı durumlarda, mülteciler herhangi bir kalıcı çözümü hemen seçmek istemeyebilirler, bunun yerine ev sahibi ülkede *makul standart bir hayatı (a reasonably normal life)* tercih edebilirler⁹⁷. *Hathaway*'e göre mültecinin kendisi için böyle bir yolu tercih etmesi halinde, hem ev sahibi ülke hükümeti hem de uluslararası kurumların müdahale etmemesi ve saygı duyması gerekmektedir.

Mülteci sorununa çözüm bulmak amacıyla yapılan çalışmalar iki döneme ayrılıp incelenebilir. İlk dönem 1921'de başlayıp İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı zamana kadar olan dönem; ikinci dönem ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayıp, günümüze kadar gelen dönemdir⁹⁸. 1921-1930 yılları arasında, Milletler Cemiyeti adına Avrupa'daki Rus mültecilerden sorumlu Yüksek Komiser olarak atanan *Fridjof Nansen*, Rus mültecilerin hukuki statüsünün belirlenmesi ve ev sahibi ülkelerde istihdam edilmeleri veya ülkelerine geri dönüşlerinin düzenlenmesi konusunda önemli çalışmalar yapmıştır⁹⁹.

1947 yılında 3 yıllık görev süresi ile kurulan Uluslararası Mülteci Örgütü (UMÖ), mülteci kavramını ilk defa tanımlamasının yanı sıra, daha önce hâkim olan mültecileri menşe ülkelerine geri göndermek çözümü yerine, mültecilerin güvenli üçüncü ülkelere yerleştirilmesi fikrini benimsemiştir¹⁰⁰. UMÖ aracılığıyla bu dönemde bir milyondan fazla kişi ABD, Avustralya, İsrail ve Kanada gibi üçüncü ülkelere yerleştirilirken; aynı dönemde menşe ülkelerine geri dönen mültecilerin sayısı ise 73.000'dir¹⁰¹.

bulunduğu ülkeye özgürce terk edebilme hakkına müdahale edememesi gerekmektedir. Bkz.: *Hathaway* (2005), s. 953-963. Kalıcı çözüm türlerinin bir başka dördü tasnifi için bkz.: Özkan (2013), s. 387-395.

⁹⁶ Goodwin-Gil ve Mcadam (2007), s. 489.

⁹⁷ Hathaway (2005), s. 914.

⁹⁸ Özcan (2005), s. 5.

⁹⁹ Özcan (2005), s. 6.

¹⁰⁰ Özcan (2005), s. 8.

¹⁰¹ Özcan (2005), s. 9.

1 Ocak 1951 tarihinde BMMYK kurulduğunda BMMYK Tüzüğü ekinin ilk maddesinde kalıcı çözümler düzenlenmiştir¹⁰². Tüzükte yer alan ifade şu şekildedir:

“...Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiseri, Birleşmiş Milletler'in nezareti altında, bu Tüzüğün kapsamı içine giren mültecilere uluslararası koruma sağlamak ve bu tür mültecilerin gönüllü olarak geri dönüşlerini ya da onların yeni ülkelerinin toplumları ile kaynaşmalarını hızlandırmaları için Hükümetlere ve ilgili hükümetlerin onay vermesi koşuluyla özel kuruluşlara yardım ederek mültecilerin sorunlarına kalıcı çözümler aramak görevini üstlenecektir.”

Tüzükte yer alan ifadeden anlaşıldığı üzere, kalıcı çözüm yollarının sağlanmasında BMMYK'nın görevleri iki aşamalıdır. İlk aşamada mültecilere uluslararası koruma sağlamak temel hedeftir; ikinci aşamada ise, hükümetlere sağlanacak yardım yolu ile mültecilerin gönüllü geri dönüşleri ya da yeni topluluklara entegre olmaları amaçlanmaktadır¹⁰³. BMMYK mültecilere şartlar uygun olduğunda, menşe ülkelerine geri dönmeleri için; şartlar uygun değil ise, bu kişilerin sığınma ülkesi ile bütünleşmeleri veya üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeleri için yardımcı olacaktır.

1970'lerin ortalarında mülteci hareketlerinin çoğu, sömürgeci devletlere karşı yapılan bağımsızlık hareketlerinden doğmuştur¹⁰⁴. Bağımsızlık hareketleri sonucu ülkelerinden ayrılan mülteciler ile sığındıkları ev sahibi ülke halkı yüksek dayanışma içinde olurken; her iki toplulukta da mültecilerin bağımsızlığını kazanan menşe ülkelerine geri dönecekleri umudu var olmuştur. Bu nedenle mülteci sorunları uzun süreli olmamış ve süreç çoğunlukla mülteci topluluğunun menşe ülkelerine dönmesi, kalanların ise ev sahibi ülkede yerleşmelerine izin verilmesi ile sonuçlanmıştır¹⁰⁵.

1980'li yıllara yaklaşırken, daha önce ev sahibi ülkeler ve mülteciler arasında hâkim olan olumlu hava değişime uğramıştır. Afganistan, Burma, Çad, El Salvador, Kamboçya, Etiyopya, Fas, Laos, Vietnam, Guatemala, Angola, Uganda, Sudan ve Zaire

¹⁰² BM Genel Kurulu (1950). BMMYK Tüzüğü A/RES/428(V). <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3628.html> (Erişim tarihi: 21.06.2016).

¹⁰³ Özcan (2005), s. 10.

¹⁰⁴ Stein (1986), s. 265.

¹⁰⁵ Stein (1986), s. 265.

gibi bağımsız devletlerden gelen mülteci sayılarında artış yaşanmıştır¹⁰⁶. Bu dönemde, artan mülteci nüfusuna oranla, gönüllü geri dönüş çözümünün gerçekleşme oranı eskiye nazaran daha az olmuştur. Gerçekleşen gönüllü geri dönüşlerin başarılı bir şekilde tamamlanması ise uzun zaman almıştır. Artan mülteci nüfusu ile birlikte, mültecilere daha az sempati besleyen ve onlarla daha az dayanışan ev sahibi ülke halkları, nüfus ve ekonomi sorunları düşük gelirli ülkelerde mültecilerin yerleşmesi ve entegrasyonunun kabulü için isteksizlik oluşturmuş ve bu dönemde mültecileri geçici misafirler olarak görme eğilimi artmıştır¹⁰⁷.

Soğuk Savaş dönemiyle birlikte mülteci sorununun kalıcı çözümüne ilişkin yeniden yerleştirme ve entegrasyon çözüm türlerinin uygulanması sekteye uğramıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası mülteci sorununa karşı çözüm sağlanmasında oluşan fikir birliği, 1980'lerin başında dağılmaya başlamıştır ve bu dönemde dünya çapındaki mülteci sayısındaki artışlar devam etmiştir. 1974'te BMMYK rakamlarına göre, dünya çapında 2.4 milyon mülteci sayısı, 1984'te 10.5 milyona ulaşmıştır¹⁰⁸. Bu dönemde BMMYK geri dönüşün tek insani çözüm olduğu inancıyla sadece gönüllü geri dönüş çözümüne odaklanmış ve diğer çözüm yollarını genel olarak bir tarafa bırakmıştır¹⁰⁹. Bu esnada batılı devletler içe göçü sınırlamış ve özellikle devletlerin sığınmacıların yeniden yerleştirilmesi konusundaki sorumlulukları da azaltılmıştır¹¹⁰. Bu dönemde geri gönderme sürecini BMMYK üstlenmiştir, ancak çoğu zaman geri gönderme yöntemini şartlar henüz olgunlaşmadan gerçekleştirdiği için çözüm yolu çoğu zaman başarısızlıkla sonuçlanmıştır¹¹¹. Afganistan, Burundi ve Liberya örneklerinde mülteciler güvenli olmayan yollarla ülkelerine geri dönmüşler ve bu haliyle gönüllü geri dönüşün menşee ülkedeki kargaşa dönemi sonrasında doğan barış ortamına denk geldiği örneği çok az olmuştur¹¹².

¹⁰⁶ Stein (1986), s. 266.

¹⁰⁷ Stein (1986), s. 266.

¹⁰⁸ L. Barnett (2002). *Global governance and the evolution of the international refugee regime*. Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları, s. 249.

¹⁰⁹ G. Loescher (2003). *UNCHR at fifty: refugee protection and world politics*. New York: Routledge Yayınevi, s. 9-10.

¹¹⁰ UNHCR (2012a). *The politics and practice of refugee protection* (2. Baskı). (Ed: G. Loescher, A. Betts ve J. Milner), New York: Routledge Yayınları, s. 115.

¹¹¹ UNHCR (2012a), s. 115.

¹¹² UNHCR (2012a), s. 115.

1990’larda gönüllü geri dönüş çabalarının yetersizliği ve birçok mültecinin mültecilik halinin uzaması sebebiyle BMMYK diğer kalıcı çözüm türlerine yönelmiştir¹¹³. BMMYK özellikle mültecilerin kalıcı çözümlere ulaşmasını sağlayacak yolların mali yükünü kendisini de dâhil edip devletlerle yapılan işbirliği ile paylaşarak, kalıcı çözümleri gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Gönüllü geri dönüş ile ilgili olarak, BMMYK “4R” fikrini geliştirmiştir: gönüllü geri dönüş çözümünün sürekliliği için menşe ülkeye geri dönüş, geri dönülen ülkeye yeniden entegrasyon, rehabilitasyon ve yeniden yapılanma (*repatriation, reintegration, rehabilitation, reconstruction*)¹¹⁴. Bu fikre göre geri dönüş, ev sahibi ülkenin sınırlarını aşmaktan fazlasını içermeli ve kişinin menşe ülkesine dönmesini sağlayacak ortamın menşe ülkede yaratılması gerekmektedir. Bunun sağlanması ise ancak işbirliği ile olacağından bu noktada BMMYK, özellikle Dünya Bankası (*World Bank Group*) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (*United Nations Development Programme*) gibi kurumlarla yük paylaşımına gitmeyi istemiştir. Bu yaklaşım Afganistan, Liberya, Sierra Leone ve Sri Lanka gibi ülkelerde kargaşa sonrasında oluşan barış ortamına mültecilerin geri dönüşlerinde uygulanmıştır¹¹⁵.

BMMYK’nın yerel entegrasyon çözümünün sağlıklı bir şekilde tamamlanmasında pek de başarılı bir şekilde rol oynadığı söylenemez. Çünkü entegrasyonun sağlanması daha çok devletlerin aldığı tutum ile şekillenmiştir ve BMMYK ise çözümün gerçekleşmesi sürecinde devletleri yeterince izleyememiştir¹¹⁶. Tüm bunlara rağmen o dönemde Zambiya ve Uganda’da önemli başarılar yaşanmış ve mülteciler bu ülkelerde hareket özgürlüğünü elde edip geçim fırsatlarını yakalamışlardır¹¹⁷.

BMMYK Yürütme Komitesi 2005’te yerel entegrasyona ilişkin kararını benimsemiş ancak bu karar, çözümün geleneksel hiyerarşisine de tekrar vurgu yapmıştır:¹¹⁸

¹¹³ UNHCR (2012a), s. 115-116; R. Marx (2011). Article 34- naturazlization/ naturalisation. *The 1951 Convention Relating To The Status of Refugees and Its 1967 Protocol- A Commentary*. (Ed: A. Zimmermann). New York: Oxford Üniversitesi Yayınları, s. 1456.

¹¹⁴ UNHCR (2012a), s. 116; Özkan (2013), s. 390.

¹¹⁵ UNHCR (2012a), s. 116; Özkan (2013), s. 390.

¹¹⁶ UNHCR (2012a), s. 116.

¹¹⁷ UNHCR (2012a), s. 116.

¹¹⁸ Goodwin-Gill ve McAdam (2007), s. 491; A. Fielden (2008). *New issues in refugee research, local integration: an under-reporter solution to protracted refugee situations*. Cenevre: BMMYK Yayınları, s. 2.

“..gönüllü geri gönderme, yerel entegrasyon ve yeniden yerleştirme geleneksel kalıcı çözümlerdir ve bunların hepsi geçerliliğini ve önemli etkilerini korumaktadır. Bunlar arasından gönüllü geri dönüş, çoğunlukla hala en çok tercih edilen çözüm olarak kabul edilir. Kalıcı çözüm türleri içinden, her mültecinin durumunun özel şartları dikkate alınarak kendisi için en uygunu seçildiğinde kalıcı çözümler başarılabilir.”¹¹⁹

İnsanların mülteci olması menşe ülkelerinin siyasi eylemlerinden kaynaklanır ve aynı şekilde kalıcı çözümlerin başarılı bir şekilde tamamlanması da yine ülkelerin siyasi istek ve eylemleri ile sağlanır¹²⁰. Gelişmiş ekonomik koşullar entegrasyonun doğuracağı birçok yükü azaltabilmesine rağmen, politik istek asıl olarak izlenen yolu etkilemektedir. Ekonomisi çok gelişmiş bir ülke mültecileri reddeder veya onları kısıtlarsa, hiçbir kalıcı çözüm mümkün olamaz. Ancak bunun tam tersi olarak en fakir ülkelerden birisi, uluslararası yardımlarla mültecileri kabul ederse, mülteciler için yeni bir yaşam başlar. Esasında kalıcı çözümler politik çözümlerdir¹²¹.

Yerel entegrasyon çözümü, insan hakları metinleri ve 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin gereklilikleri bakımından, devlet kılavuzluğunda ve BMMYK desteği ile uygulanabilecek bir seçenek olarak mülteci sorununun çözümü için etkin varlığını korumaktadır¹²².

1.2.1. Gönüllü geri dönüş (Voluntary repatriation)

BMMYK statüsünde, devletlere gönüllü geri dönüşü kolaylaştırmaları için çağrı yapılmaktadır. Gönüllü geri dönüş, gerekli ve yeterli şartların sağlanması durumunda, mültecilik halini ve statüsünü sona erdirdiği için önemlidir¹²³.

¹¹⁹ UNHCR (2005c). Executive Committee Conclusion No. 104 on Local Integration, Report of the 56th Session, A/AC. 96/1021. Karara şuradan ulaşılabilir: <http://www.unhcr.org/excom/exconc/4357a91b2/conclusion-local-integration.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016)

¹²⁰ Stein (1986), s. 267.

¹²¹ Stein (1986), s. 267.

¹²² Goodwin-Gill ve McAdam (2007), s. 492; S. P. Dryden ve L. Hovil (2004). A remaining hope for durable solutions: local integration of refugees and their hosts in the case of Uganda. *Refugee*, 22, ss. 26-38, s. 1.

¹²³ Hathaway'e göre, geri dönüş ifadesinden önce gönüllü sıfatının kullanılması sıkıntılı. Çünkü Sözleşme, gönüllü yeniden yerleşim ve şartların köklü değişimi halinde geri dönüş olarak iki seçenek sunuyor ve her iki ifade de gönüllü geri dönüşten farklı kavramlardır. Bkz.: Hathaway (2005), s. 917.

Gönüllü geri dönüş çözümünün geleneksel ve insan hakları boyutu vardır¹²⁴. Gönüllü geri dönüş çözüm türünün kolaylaştırılması ve teşvikinin BMMYK Tüzüğünde düzenlenmiş olması onu geleneksel yapmaktadır. Kişinin kendi ülkesine dönme hakkının insan hakları bağlamında ele alınması ise gönüllü geri dönüş çözüm türünün insan hakları boyutunu oluşturmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 9 ve 13. maddeleri konu ile ilgilidir. Beyanname'nin 9. maddesine göre, “*Hiç kimse keyfi olarak tutuklanamaz, alıkonulamaz veya sürülemez.*” ve 13. maddesinin 2. fıkrasına göre ise, “*Herkes, kendi memleketi de dahil, herhangi bir memleketi terketmek ve memleketine dönmek hakkına haizdir.*”¹²⁵ Yine Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşmenin 5. maddesinin d bendinin ikinci cümlesinde taraf devletler, kişilerin “*...kendi ülkesine olduğu gibi bir ülkeden çıkma ve kendi ülkesine dönme hakkını...*” kullanırlarken hukuk önünde eşitlik haklarını güvence altına almayı taahhüt etmektedirler¹²⁶. MSHS'nin 12. maddesinin ikinci fıkrasında, “*Herkes kendi ülkesi de dahil, bir ülkeden ayrılmakta serbesttir.*” denilerek bireylerin, gerek vatandaşlık bağı ile bağlı oldukları ülkeden, gerekse buldukları ülkeden ayrılabilme haklarına vurgu yapılmaktadır.

Gönüllü geri dönüşten beklenen, bir kurumun üstlendiği ve otomatikleşmiş bir eylemden ziyade, insan haklarını ve onurunu gözetilen bir süreç olmasıdır¹²⁷.

Gönüllü geri dönüş seçeneği, ABÖ Sözleşmesi 5. maddesinde yer alır¹²⁸. Maddenin ilk fıkrasında, dönüşün gönüllülük karakterine vurgu yapılır. Sığınma ülkesi, mültecinin menşe ülkesi ile işbirliği içinde, ülkelere geri dönmek isteyen mültecilerin güvenli dönüşleri için düzenlemeleri yapacaktır (ABÖ Sözleşmesi m.5/f. 2). Maddenin dördüncü fıkrasına göre,

“Ülkelerine gönüllü olarak geri dönen mülteciler, mülteci olunmasına yol açan nedenlerden herhangi biri sonucu ülkeyi terk ettiği için kesinlikle

¹²⁴ Goodwin-Gill ve McAdam (2007), s. 492.

¹²⁵ Beyanname maddelerinin Türkçe çevirisine UNICEF internet sitesinden ulaşılmıştır: <http://www.unicef.org/turkey/udhr/gi17.html> (Erişim tarihi: 13.06.2016).

¹²⁶ Sözleşmenin maddesinin Türkçe çevirisi, Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi internet sitesinden alınmıştır. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin135.pdf (Erişim tarihi: 13.06.2016).

¹²⁷ Goodwin-Gill, McAdam (2007), s. 493.

¹²⁸ Sözleşmeye şu internet sitesinden ulaşılmıştır: http://madde14.org/index.php?title=Afrika_Birli%C4%9Fi_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC_M%C3%BClteci_Sorunlar%C4%B1n%C4%B1n_%C3%96zel_Y%C3%B6nlerini_D%C3%BCzenleyen_S%C3%B6zle%C5%9Fme (Erişim tarihi: 13.06.2016).

cezalandırılmaz. Gerekli olduğunda, ulusal bilgi medyası yoluyla ve ABÖ'nün İdari Genel Sekreteri aracılığıyla, mültecileri eve dönmeye davet ederek ve menşe ülkelerinde hâkim olan yeni koşulların, kendilerinin risksiz bir biçimde geri dönüşünü ve rahatsız edilme ya da cezalandırılma korkusu olmaksızın normal ve barışçıl bir yaşam sürdürmelerini mümkün kılacağına dair güvence vererek, bir çağrı yapılacaktır ve söz konusu çağrı metni mültecilere verilecek ve sığınma ülkesi tarafından kendilerine açıkça açıklanacaktır”.

Özellikle dönülecek ülkede af kararının alınmış olması ve ölüm cezasının bulunmaması önemlidir. Aynı zamanda dönecek kişiye gerekli yardımlar da sağlanmalıdır. Bu bağlamda BMMYK'ya bazı sorumluluklar yüklenerek gönüllü geri dönüşlerde yardımcı olması sağlanmıştır. 1980 ve 1985 yıllarında BMMYK, gönüllü geri dönüş çözümünün en uygun çözüm olduğunu ve bu gönüllülüğün sağlanması için gerekli önlemlerin alınması gerektiğine vurgu yapmıştır. Mülteci veya mülteci temsilcisinin ülkede var olan durumu görmek amacıyla ülkeye gidip gözlem yapması bu önlemlerden sayılabilir¹²⁹.

BMMYK Yürütme Komitesi zaman zaman gönüllü geri dönüş çözümüne tekrar vurgu yapmıştır¹³⁰. Kişilerin ülkelerine dönme hakkı, geri dönme hareketinin gönüllü ve özgürce yapılması şartıyla en temel istek olarak kabul edilmiştir. Bu aşamada BMMYK'nın bu süreçte rol oynayabileceği düşünülmüştür. Ancak bu gibi durumlarda bir kesim BMMYK'nın diyalog sürecini başlatmada sorumluluk alabileceği düşünürken, başka bir kesim BMMYK'nın bu sürece katılmasının onun siyasi role bürünmesine sebep olacağı düşüncesini savunmuştur¹³¹.

Gönüllü geri dönüş söz konusu olduğunda bunun birey tarafından istenip istenmediğinin ayrımının iyi yapılması gerekmektedir. *Goodwin-Gill* ve *McAdam* bu gibi durumlarda, birey dışında dış faktörlerin, mesela ev sahibi ülke veya BMMYK gibi

¹²⁹ UN General Assembly (1994), *Note on international protection*, A/AC.96/830. Karara şu siteden ulaşılabilir: <http://www.refworld.org/docid/3f0a935f2.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

¹³⁰ UNHCR (2004). *Conclusion on legal safety issues in the context of voluntary repatriation of refugees*, No. 101 (LV). Karara şu siteden ulaşılabilir: <http://www.refworld.org/docid/417527674.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016)

¹³¹ Goodwin-Gill ve McAdam (2007), s. 494.

faktörlerin faaliyetlerini arttırma/teşvik ve kolaylaştırma olarak ikiye ayırmaktadırlar¹³². Kolaylaştırma desteğinde, hali hazırda menşe ülkesine dönmek isteyen kişi vardır ve başka bir faktör olarak ev sahibi devlet veya BMMYK dönüş eylemini kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Arttırma veya teşvik durumunda ise daha dikkatli olunmalıdır. Çünkü geri dönüşün arttırılması veya teşviki, geri gönderilmeme ilkesinin ihlaline sebep olabilir. Bu nedenle geri dönüşü kolaylaştırma veya arttırma adımı gerektiren devletler gerek devlet dışı kuruluşlar dikkatli olmalı ve bireye herhangi bir dayatmada bulunmamalıdır. Bu noktada BMMYK, menşe ülkede var olan güvenlik şartlarını öğrenip bunu sığınmacılarla paylaşabilir¹³³.

Hathaway'in görüşüne göre, mülteci statüsünün sona ermesi için hukuki bir şekilde, mültecinin rızasına gerek duyulmaksızın, mültecinin menşe ülkesindeki şartlarda ikame koruma ihtiyacını ortadan kaldıracak temel değişiklikler olması halinde menşe ülkeye dönüş sağlanabilir¹³⁴. Böyle bir durumda mülteci statüsü sona erer ve mülteci zorunlu olarak menşe ülkeye gönderilebilir. Uluslararası insan hakları hukukunun gerekleri karşılandığı müddetçe, bu durumlarda dönüşün gönüllü olmasına gerek yoktur. Korunma ihtiyacı sona erdikten sonra mültecinin ayrılması gerekliliği çözümü, geri dönüş ve devamında gönüllü yeniden yerleşime (*voluntary reestablishment*) işaret etmektedir¹³⁵. Buna göre mülteci koruması, menşe ülkedeki risk süresince vardır¹³⁶. Üzerinde durulan risk ortadan kalktığında Sözleşmeye taraf devletler, mülteci haklarına saygı duymak zorunda değildir. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin birinci maddesinin C bendinin 5. ve 6. cümlelerine göre:

1/C-5: “...mülteci tanınmasını sağlayan koşullar ortadan kalktığı için vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanmaktan sakınmaya artık devam edemezse...”

1/C-6: “... tabiiyetsiz olup da, mülteci tanınmasını yol açan koşullar ortadan kalktığı için, normal ikametgâhının bulunduğu ülkeye dönebilecek durumda ise...” bu kişiye, işbu Sözleşmenin uygulanması sona erecektir.

¹³² Goodwin Gill ve McAdam (2007), s. 494.

¹³³ Goodwin Gill ve McAdam (2007), s. 495.

¹³⁴ Hathaway (2005), s. 916.

¹³⁵ Hathaway (2005), s. 916.

¹³⁶ Hathaway (2005), s. 920.

Sözleşmenin birinci maddesinin C bendinin 5. ve 6. cümlelerinde mültecinin artık ikame korumadan faydalanamayacağını söylemektedir, çünkü kişiyi mülteci yapan şartlar sona ermiştir. Bu durum gerçekleştiğinde, ev sahibi ülke mülteci şartları sona ermiş kişinin topraklarından ayrılmasını isteyebilir¹³⁷. Mülteci hukuku koruması olmaksızın aynı pozisyondaki eski mülteci artık geri gönderilmenin konusu olur. Tabii ki burada geri gönderme, uluslararası insan hakları hukukunun ilgili normlarını çiğnemenin gerçekleşmelidir.

Mülteci kişi zulüm riskinin devam ettiği menşe ülkesine geri dönebilir ve bunu yaparak aslında her insanın ülkesine özgürce dönme hakkını kullanmaktadır. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 1. maddesinin C bendinin 4. cümlesine göre, “*kişi... kendi arzusu ile terk ettiği veya zulüm korkusu ile dışında bulunduğu ülkeye kendi arzusu ile, tekrar yerleşmek üzere dönmüşse...*” bu kişiye, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin uygulanması sona erecektir. Çünkü böyle bir durumda mülteci statüsünün şartlarından olan mültecinin ülke dışında bulunma şartı ortadan kalkmış olacaktır. Ancak *Hathaway*'e göre, söz konusu dönüş hareketi yine de tam bir dönüş olarak algılanmamalıdır, çünkü dönme eylemi dönülen yerdeki şartların düzelmiş olmasından kaynaklanmamaktadır¹³⁸.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 1. maddesinin C bendinin 5. ve 6. cümlesinde üç şart sayılmıştır. Bunlardan ilki, menşe ülkedeki değişikliklerin asli olmasıdır. Bir başka şart, değişikliklerin sürekli olmasıdır. Üçüncü olarak, yalnızca zulme uğrayacağı konusunda haklı korkunun ortadan kalkması değil aynı zamanda koruma konusunun da yenilenmiş olması gerekir¹³⁹.

Sayılan üç gereklilikten ilki olan temel değişikliklere örnek olarak demokratik seçimler, af ilanı, baskıcı hukuk kurallarının kaldırılması, eski güvenlik servisinin yenilenmesi gibi durumlar gösterilebilir. Bu şekilde mültecinin orada yaşamının kolayca tehdit altına alınamayacağı anlaşılabilir. 1992 yılında Alman İdare Mahkemesi verdiği kararlarda, Polonya, Çekoslovakya veya Macaristan'da meydana gelen değişikliklerin şartları taşıdığını kabul ederken; komünist dönem gizli polis servisinin tekrar kurulduğu Romanya'da köklü değişikliklerin olduğunu reddetmiştir¹⁴⁰.

¹³⁷ Hathaway (2005), s. 920.

¹³⁸ Hathaway (2005), s. 918.

¹³⁹ Özkan (2013), s. 388.

¹⁴⁰ Hathaway (2005), s. 923.

Gönüllü geri dönüşün doğasında güçlü politik unsurlar vardır. Mülteciler kendi ülkelerinden kaçır, çünkü vatandaş ile hükümet arasındaki bağ kopmuştur, korku güven ile yer değiştirmiştir. Küçük Őeyler tarihsel göçlere sebep olmayacağı gibi, mülteciler de önemli değişiklikler olmadan evlerine dönemezler. Uluslararası politika, gönüllü geri dönüşün bir parçasıdır. Menşe ülkede hükümetin değişmesi, menşe ülkenin bağımsızlığı ve rejim değişikliği gibi değişimler çatışma sonunda birçok kişinin menşe ülkelerine gönüllü geri dönüşünü sağlayabilir. Yeni anayasalar ve barış anlaşmaları geri dönüşü beraberinde getirir. Devrimler, ulus devlet inşası, etnik çatışma ve sivil ayaklanma savaşa sebep olabilir; af, barış ve durağanlık geri dönüşü sađlayabilir¹⁴¹.

Ayrıca değişiklikler sürekli olmalıdır¹⁴². BMMYK tarafından geçmesi gereken süre 12 veya 18 ay olarak değerlendirilmekte ve tartıřılmaktadır¹⁴³. Gerçekleşmesi gerekli en önemli Şartlardan bir diğer de üçüncü Şart yani korumanın tekrar sağlanmasıdır. Etiyopya’da *Mengistu* rejiminin sona ermesi ve Somali’de resmi ateşkesin gerçekleşmesi buna örnek olarak gösterilebilir¹⁴⁴. Bu Şartların sağlanamadığı bir duruma örnek olarak da Tanzanya’da yaşayan Ruandalı mülteciler gösterilebilir. Tanzanya hükümeti 1996 yılında, tüm Ruandalı mültecilerin 31 Aralık’a kadar ülkelerine döneceklerini duyurmuřtur¹⁴⁵. Bu dönemde 500 binden fazla mülteci evlerine dönmüştür. Ancak bu durumda 1951 tarihli Sözleşmenin birinci maddesinin C bendinin 5. cümlesindeki hüküm tam olarak karşılanamamıştır. Gözaltında kaybolma ve kasıtlı ölümler devam etmiş ve en önemlisi Ruandalı mültecilerin ülkelerine dönmesini sağlayacak temel ihtiyaçlarının karşılandığını gösteren yeterli göstergeler dođmamıřtır¹⁴⁶. Tekrar 2002 yılında BMMYK, Ruanda ve Tanzanya hükümetlerinden teminat aldıklarını, Ruanda’daki güvenliğin geliştiğini ve Tanzanya’da yaşayan 20 bin Ruandalının gönüllü dönüşünün kabul edildiğini ilan etmiřtir¹⁴⁷.

Geri dönüş artık mülteci olamayan kişinin geri dönüşünü içerirken, hala mülteci olan kişi de, zulüm riskine rağmen menşe ülkesine dönüp kendi rızasıyla yeniden

¹⁴¹ Stein (1986), s. 269.

¹⁴² Özkın (2013), s. 388.

¹⁴³ Hathaway (2005), s. 924.

¹⁴⁴ Hathaway (2005), s. 925-926.

¹⁴⁵ Amnesty International (1997). *Great Lakes Region: still need of protection: repatriation, refoulement and the safety of refugees and the internally displaced*. Doc. No. AFR/02/07/97, s. 2. Belgeye şu siteden ulaşılabilir: <https://www.amnesty.org/en/documents/afr02/007/1997/en/> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

¹⁴⁶ Hathaway (2005), s. 933-934.

¹⁴⁷ Hathaway (2005), s. 952.

yerleşimi isteyebilir. Ancak bu kesinlikle kendi rızası ile olmalıdır ve sığınılan ülkede geri gönderme ilkesine uygun düşmeyecek şekilde davranılmıyor olmalıdır. Bu şekilde bir geri dönüş olursa da mülteci statüsü sona erecektir¹⁴⁸.

BMMYK katkısı olarak veya olmaksızın, menşe ülke ve sığınma ülkesi arasında yapılmış işbirliği ile de geri dönüş sağlanabilir. Mesela, 1988’de Afganistan ve Pakistan arasında yapılan anlaşmaya göre, tüm mültecilerin özgürce ülkeye dönme, özgürce yerleşme ve seyahat etme, çalışma ve sivil işlere katılma hakkı ile diğer yurttaşlara tanınan ayrıcalıkların tanınmasına karar verilmiştir. Pakistan, gönüllü ve barış içinde geri dönüşü ve bunun için komisyon kurulabileceğini de kabul etmiştir¹⁴⁹. BMMYK 1983’te Cibuti Cumhuriyeti’ndeki Etiyopyalı mültecilerin geri dönüşünü üstlenmiştir¹⁵⁰. İki hükümetin temsilcisi ve BMMYK’dan oluşan üçlü komisyon, dönüş planını hazırlamak için oluşturulmuştur. Başlangıçta bu süreçteki görevli kişiler dönülecek ülkenin şartlarını incelemişlerdir. Dönen mültecilere kısıtlı imkânlarla yemek ve yeniden yerleşimleri için hayvan verilmiştir. 1984’ün sonuna gelindiğinde, 32.000 mülteci Cibuti Cumhuriyeti’nden geri dönmüştür ve bu kişilerin sadece 13.000’inin düzenli bir şekilde menşe ülkesine geri döndüğü tahmin edilmektedir¹⁵¹.

Gönüllü geri dönüş kalıcı çözüm türü olarak devletler tarafından en çok istenen yöntem olsa da bazı durumlarda mümkün olamamakta ve süreç devam ederken bazı kayıplara yol açmaktadır. Öncelikle, mültecilerin önemli bir kısmı, ülkeden kaçmalarına sebep olan çatışma ortamının sürmesinden dolayı geri dönemediği için, sığındığı ülkede kalmaya devam etmektedir. Bu süre zarfında, uzun yıllar boyunca mültecileri kamplarla sınırlamanın, hareket özgürlüğünden, gelir elde edecekleri faaliyetlerden ve eğitime erişimden yoksun bırakmanın birçok olumsuz sonucu olmaktadır¹⁵². Bu durum, mültecinin kendisine sığınma bahşeden ülkenin toplum ve ekonomisine olumlu katkı yapma yeteneğini kısıtlamakta ve potansiyelinin gelişmesini engellemektedir. Bu gibi durumlar aynı zamanda, mültecilerin çoğu zaman yasadışı ve kendi içlerine kapalı hareket etmelerine sebep olabilmektedir. Bunun sonucundaysa menşe ülkesine dönmesi mümkün

¹⁴⁸ Hathaway (2005), s. 916.

¹⁴⁹ Goodwin Gill ve McAdam (2007), s. 495.

¹⁵⁰ Stein (1986), s. 270.

¹⁵¹ Stein (1986), s. 270.

¹⁵² UNHCR (2002a). *Global consultations on international protection/third track: local integration*, EC/GC/02/6, s. 5. Belgeye şu siteden ulaşılabilir: <http://www.refworld.org/docid/3d6266e17.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

olan mülteci döndüğünde o ülkeye tekrar entegre olma istek ve yetenekleri de çoğu zaman kaybolmaktadır¹⁵³.

İkinci olarak, mültecilerin ev sahibi ülke toplumuyla ortak dil, kültür ve etnik kökeni paylaşması durumunda yerel entegrasyon daha başarılı olabilmektedir. Mülteciler ev sahibi ülkeye kendi becerilerini getirdiklerinde bu bölgede yeni kaynak ve yatırımlara sebep oldukları için, artık o ülkede kendileri için en etkili çözüm yolu gönüllü geri dönüş olmayacaktır¹⁵⁴.

Üçüncü olarak, dünya mültecilerinin çoğu ülkelerine güvenle dönme hasreti duyarken geri kalan kısmı bunu istemeyebilmektedir. Söz konusu durum, bu kişilerin sığındıkları ve uzun süre kaldıkları ülkede yakın ekonomik ve sosyal ilişkiler kurmuş olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Bunun yanında bu kişiler döndüklerinde kendilerinin sürgün olmalarına sebep olan olayların tekrarlanacağından endişe duyuyor olabilirler; ya da sürgün olmalarına sebep olan nedenler o derece travmatiktir ki kendilerinden dönmeleri beklenemeyecek haldedirler¹⁵⁵.

Dördüncü olarak, yerel entegrasyon arayışı uluslararası camiada az talep gören çözüm türü olmakla birlikte, mültecilerin sığındıkları ülkelerde barışçıl ve üretken bir şekilde yerleşme kapasitesinden yoksun olduğu fikri de yanlış olacaktır. Nitekim gelişmekte olan bölgelerde, özellikle Afrika'da, çok sayıda mültecinin uluslararası yardım olmadan kendilerini destekleyen ve yerel halk ile uyum içinde yaşayan, "self-yerleşmiş" olduğunu gösteren kanıtlar vardır¹⁵⁶. Kısacası, yukarıda açıklanan çıkarımlar yapıldığında, mültecilik halinin sona ermesinde baskın şekilde gönüllü geri dönüşe odaklanılması çoğu zaman birçok önemli noktanın göz ardı edilmesine yol açmaktadır.

Gönüllü geri dönüş, *Goodwin Gill* ve *McAdam*'a göre, tercih edilen çözüm olarak varlığını koruyacaktır. Çünkü hem kişinin ülkesine dönme hakkının bir sonucudur, hem de devletlerin çıkarları çoğu zaman bunu gerektirmektedir. Gönüllü geri dönüşün başarılı olabilmesi politik faktörlere bağlıdır. Özellikle, mülteci ve döneceği ülkenin talep ve istekleri açıkça ifade edilmelidir. Menşe ülkenin bağımsızlığı, menşe ülkede af kararlarının çıkması ve şartların değişimi, ev sahibi ülkeden uluslararası hukuka uygun

¹⁵³ UNHCR (2002a), s. 5.

¹⁵⁴ UNHCR (2002a), s. 5.

¹⁵⁵ UNHCR (2002a), s. 5.

¹⁵⁶ UNHCR (2002a), s. 5.

bir şekilde ayrılma, ev sahibi ülkenin, ilgili bireyin topraklarını terk etmesini isteyebilmesinde bir ölçüttür¹⁵⁷.

1.2.2. Yeniden yerleştirme (Resettlement)

Yerleştirme, mültecinin transit geçtiği ya da ilk sığındığı ülkesinden diğerine veya üçüncü ülkeye hareketidir¹⁵⁸. Bazen sığınılan ülkede geçirilen zaman mültecinin ihtiyacını karşılamaya yetmez ve burada vakit geçirilmesinden başka bir ülkeye yerleşim sağlanması, hem ev sahibi ülke hem de sığınan kişi açısından daha olumlu sonuçlar doğurabilir. Burada ev sahibi ülkenin rolü, diğer ülkeye geçişin sağlanmasıdır¹⁵⁹. Eğer mülteci hukuki bir şekilde ülkesine geri dönemiyorsa ve sığınma ülkesinde yaşamını devam ettiremiyorsa, bir diğer çözüm mültecinin statüsünün kalıcı bir şeklini kendisine istekle sunmak isteyen başka bir ülkeye yerleştirilmesidir¹⁶⁰. Genelde yeniden yerleştirme ya mültecinin ilk uğradığı ülke üzerinde kendisine korumanın sağlanamaması sebebiyle ya da kendisinin yerleşmek istediği başka bir ülke olması sebebiyle yapılır.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 30. maddesi ve 31. maddesinin ikinci fıkrasında, mültecinin bir başka ülkeye yerleştirilmesi düzenlenmektedir.

Madde 30: “Her Taraf Devlet, kendi yasa ve yönetmeliklerine uygun olarak, mültecilerin, topraklarına getirdikleri değerli varlıkları, yerleşmek üzere kabul edildikleri bir başka ülkeye nakletmelerine izin verecektir.

Her Taraf Devlet, yerleşmek üzere kabul edildikleri bir başka ülkeye yerleşmeleri için gerekli olan herhangi değerli varlığı nakletmek amacıyla mültecilerin yapacakları izin başvurusunu, sıvık bir biçimde inceleyecektir.”

Madde 31/f. 2: “Taraf Devletler, bu mültecilerin hareketlerine gerekli olanların dışında kısıtlama uygulamayacaklardır ve bu kısıtlamalar ancak, ülkedeki statüleri belirleninceye veya bir başka ülkeye kabulleri sağlanıncaya kadar uygulanacaktır. Taraf Devletler, bu mültecilerin diğer bir ülkeye kabullerini sağlamak için makul bir süre ve gerekli bütün kolaylıkları sağlarlar.”

¹⁵⁷ Goodwin Gill ve McAdam (2007), s. 496.

¹⁵⁸ Goodwin Gill ve McAdam (2007), s. 497; Çiçekli (2016), s. 351.

¹⁵⁹ Hathaway (2005), s. 916.

¹⁶⁰ Hathaway (2005), s. 963; Çiçekli (2016), s. 351.

Yerleştirme çözümü bünyesinde birçok amacı barındırır da söz konusu yöntemin temel amacı, şu an bulunduğu ülkede daha fazla kalamayacak olan ve ülkesine de dönemeyecek olan mültecilere kalıcı çözüm sağlamaktır. Bir diğer amaçsa, hali hazırda bulunan ülkedeki gergin durumu rahatlatmaktır; bu rahatlatma sayısal anlamda olabileceği gibi, menşe ülke ile kabul eden ülke arasındaki ilişkiye yardım etmek adına siyasi amaçla da yapılmış olabilir¹⁶¹. *Goodwin Gill* ve *McAdam*'a göre yerleştirmenin bir diğer olumlu yanı ise, bu süreçte yer alan ve sürece aracılık eden kişilerin uzmanlaşması ve daha sonrasında vakti geldiğinde gönüllü geri dönüş aşamasının daha kolay gerçekleşmesini sağlamasıdır¹⁶². Nihayetinde yerleştirme uluslararası dayanışmaya katkı sağlayacaktır.

Latin Amerika, Hindistan ve Avrupa'da ardı ardına yaşanan mülteci krizleri devletlerin maddi yardımdan da öteye giderek yeniden yerleştirme imkânlarını sunma gerekliliğini ortaya koymuştur¹⁶³. Bu yöntem, sığınma ülkesindeki siyasi, ekonomik ve etnik baskılar gibi birçok sebepten veya mültecinin kendi güvenliğinin tehlike altında olmasından dolayı gerekli olmaktadır. Topraklarında sorumluluğun artacak olması, yük paylaşımı endişesi duyulması gibi sebepler, çoğu zaman devletlerin ülkelerine mültecilerin yeniden yerleştirilmesini kabul etmemeyi tercih etmelerine sebep olmaktadır.

Bazı durumlarda yeniden yerleştirme başvurulacak son çare değil aksine asıl amaç olabilir. Mültecinin sığındığı ülkede temel insan hakları kendisine sağlanamıyor, yaşamı veya özgürlüğü ırksal, dinsel veya politik sebeplerle tehdit ediliyor olabilir veyahut kendilerine dışarıdan bir şekilde tehdit söz konusu olabilir. Bu gibi durumlarda yeniden yerleştirme özellikle düşünülmelidir¹⁶⁴.

33. madde yani geri göndermeme ilkesinin ihlal edilip edilmediği titizlikle izlendiği müddetçe, kişi eğer ev sahibi ülkede yasadışı yollarla bulunursa, rızasına bakılmadan da başka ülkeye yerleştirilebilir¹⁶⁵.

¹⁶¹ Goodwin Gill ve McAdam (2007), s. 498; Çiçekli (2016), s. 351.

¹⁶² Goodwin Gill ve McAdam (2007), s. 498.

¹⁶³ Goodwin Gill ve McAdam (2007), s. 498.

¹⁶⁴ Goodwin Gill ve McAdam (2007), s. 499; Çiçekli (2016), s. 352.

¹⁶⁵ Hathaway (2005), s. 965.

Gerek siyasi, gerek pratik anlamda mülteciler için bir çözüm olarak yeniden yerleştirmenin uygulanması, 1980 ve 1990'lı yıllarda azalma göstermiştir. 1970'li yılların sonunda BMMYK Yürütme Komitesi tarafından yeniden yerleştirme, yerel entegrasyon yapılamadığı durumlarda alternatif bir çözüm olarak tekrar cesaretlendirilmiş ve dünyadaki beş milyon mültecinin yüzde beşi yeniden yerleştirilerek 1979 yılında bu çözüm türü en yüksek oranına ulaşmıştır¹⁶⁶.

BMMYK 1990 yılında yayınladığı bir belgede¹⁶⁷ yeniden yerleştirmenin en son başvurulacak çözüm olduğuna vurgu yapmış olsa da, yukarıda açıklandığı gibi tehlikedeki kadınlar, işkence kurbanları, fiziksel veya ruhsal engelli kişilerde ve aile birleşmeleri durumlarında yeniden yerleştirme etkili bir çözüm olarak varlığını korumaktadır¹⁶⁸. Yeniden yerleştirme özellikle özel korunmaya ihtiyacı olan kadın, azınlıklar, yetişme çağında olanlar, yaşlılar ve menşe ülkesinde işkence görmüş kişiler için düşünülmüştür. Hatta BMMYK ifadesine göre,¹⁶⁹

“Yeniden yerleştirme, hayatı, özgürlüğü, güvenliği, sağlığı ya da temel insan hakları sığınma aradıkları ülkede tehlike altında olan özel korunma ihtiyacı olan kişiler için özellikle uygulanmalıdır. Yeniden yerleştirme genellikle diğer seçeneklerin uygulanmadığı zamanlarda uygulanır. Yeniden yerleştirme, menşe ülkesine geri gönderilme ile tehdit olması veya sığınma aradıkları ülkede fiziksel güvenlikleri tehdit altında olan kişilerin güvenliğinin sağlanması için gerekli olabilir”.¹⁷⁰

1.2.3. Yerel entegrasyon (Local integration)

Hathaway, yerel entegrasyon başlığında *naturalization*, yani vatandaşlığa kabul ifadesini dördüncü çözüm türü olarak açıklamaktadır. O'na göre yerel entegrasyon, mülteciye ilk sığınma ülkesinde kalması için kalıcı statünün verilmesini ifade eder. Bu

¹⁶⁶ Hathaway (2005), s. 974.

¹⁶⁷ UNHCR (1991). Resettlement as an Instrument of Protection. Resettlement as an Instrument of Protection No. 67 (XLII). Belgeye şu siteden ulaşılabilir: <http://www.unhcr.org/excom/exconc/3ae68c4368/resettlement-instrument-protection.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

¹⁶⁸ Özkan (2013), s. 391-392.

¹⁶⁹ UNHCR (2002b). *Refugee resettlement. an international handbook to guide reception and integration*, s. 2. Belgeye şu siteden ulaşılabilir: <http://www.refworld.org/docid/405189284.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

¹⁷⁰ Hathaway (2005), s. 975-976.

kalıcılığın içinde mülteci, ev sahibi ülkenin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına tam olarak katılır¹⁷¹.

Hathaway'e göre yerel entegrasyon ile tanınan haklar, aslında 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin mülteciye tanıdığı hakların tamamıdır. Çünkü öncelikle Sözleşmenin kendisi mültecinin ev sahibi ülke toplumundan dışlanmasını yasaklar¹⁷². Ayrıca geri göndermeme yasağı da kişinin ev sahibi ülkede kalmaya devam etmesini ve haklarına saygı duyulmasını sağlar. Yerel entegrasyonun sürekli bir politika olarak belirlenmesi, Sözleşmede tanınan hakların tam olarak uygulanmasını sağlar¹⁷³.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 1. maddesinin C bendinin 3. cümlesi ve 34. maddesi mültecinin vatandaşlığa alınma ile ilgilidir.

Madde 1/C-3: “...kısım A'da belirtilen hükümlerin kapsamına giren her kişi eğer...yeni bir vatandaşlık kazanmışsa ve vatandaşlığını yeni kazandığı ülkenin himayesinden yararlanıyorsa...Bu kişiye, işbu Sözleşmenin uygulanması sona erecektir.”

Madde 34: “*Taraf Devletler, mültecileri özümlemeyi ve vatandaşlığa almayı her türlü imkân ölçüsünde kolaylaştıracaklardır. Vatandaşlığa alma işlemlerini çabuklaştırmaya ve bu işlemlerin masraf ve resimlerini her türlü imkân ölçüsünde azaltmaya özel çaba göstereceklerdir.*”

Hathaway'e göre basit bir yerel entegrasyondan ziyade, bireye vatandaşlığın verilmesi ve devamında oy hakkının tanınması mülteci statüsünü sona erdirecektir. Vatandaş olduktan sonra, kişi sadece 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinde veya uluslararası hukukta kendisine tanınan hakları tamamen elde etmiş olmayacak aynı zamanda vatandaşı olduğu ülkenin siyasi yaşamına da katılım sağlayacaktır¹⁷⁴.

Vatandaşlığın verilmesi ile vatandaşlığın elde edilmesi, uluslararası hukukta daha önce tanınmamış ve yalnızca 34. maddede düzenlenmiştir¹⁷⁵. Ancak 34. madde ne devletlere vatandaşlığın verilmesini bir zorunluluk olarak yüklemekte, ne de mültecilere,

¹⁷¹ Hathaway (2005), s. 977.

¹⁷² Hathaway (2005), s. 978; Özkan (2013), s. 394.

¹⁷³ Hathaway (2005), s. 979.

¹⁷⁴ Hathaway (2005), s. 980.

¹⁷⁵ Hathaway (2005), s. 981; A. Grahl-Madsen (1997). *Commentary on the refugee convention 1951, division of international protection*. Geneva: UNHCR, s. 244.

kendilerine sunulan bu teklifi kabul etme zorunluluğu yüklemektedir. 34. madde özünde, devletlere, kişilere vatandaşlık verilmesi konusunda herhangi bir zorunlulukta bulunulamayacağı düzenlemiştir; ancak vatandaşlığın sağlanmasında da devletlerin gerekli kolaylıkları sağlaması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Yani vatandaşlık, mültecilerin ulaşabileceği bir seçenek olarak, taraf devletler tarafından mültecilere açık tutulmalıdır¹⁷⁶.

Sözleşmede geçen “*assimilation*” kelimesi dayatma ile mültecinin kendi yaşam tarzını değiştirmesi değildir; aksine o ülkenin vatandaşlığını elde edebilmek için o ülke ile uygunluğunu göstermektir. *Madsen*’in dediği gibi, o ülkenin diline, geleneklerine, yaşam biçimine uygunluğunu göstermektir. O ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamına kolay adapte olabileceğinin mülteci tarafından gösterilebilmesidir¹⁷⁷.

Sözleşmenin 34. maddesi devletlerin mültecileri toplu bir şekilde vatandaşlığa kabul etmeleri için bir zorunluluk getirmediği gibi, yerine getirilmesi gereken asgari standartları azaltma yoluna gitmelerini de istememektedir. Ancak bunun yanında, mültecilerin vatandaşlığa erişimleri aşamasında yerine getirmeleri gereken şartların iyi niyetle konmasını istemektedir ki vatandaşlığı elde etmek isteyen mülteciler bu hakka erişebilsin¹⁷⁸. 2005 yılı düzenlemesine göre, Macaristan’da mültecilerin vatandaşlığa başvurabilmesi için ülkede yasal olarak geçirmeleri gereken süre, diğer yabancılar için öngörülen sekiz yılın aksine üç yıldır¹⁷⁹.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 34. maddesinde iki tür kolaylaştırma yolu belirtilmiştir. Maddeye göre taraf devletlerden beklenenlerin ilki, mülteci tarafından vatandaşlığa başvurulduğu takdirde, başvuru zamanı ile kararın verileceği zaman arasındaki sürecin hızlandırılmasıdır. Taraf devletlerden beklenen ikinci kolaylaştırma ise, bu süreçteki masraf ve ücretlerin olabildiğince azaltılmasıdır. Söz konusu ücretlerde azaltma yalnızca muhtaç durumda olan mülteciler için değil, tüm mülteciler için olmalıdır. Bunun bir göstergesi olarak Kanada, vatandaşlığa başvurulurken başvuran kişinin ödemesi gereken “*right of landing fee*” başka bir ifade ile “ayak basma ücreti”

¹⁷⁶ Hathaway (2005), s. 982.

¹⁷⁷ Grahl-Madsen, (1997), s. 247; N. Robinson (1997). *Convention Relating To The Status Of Refugees: its history, contents and interpretation*. Geneva: UNHCR, s. 167; Özkan (2013), s. 395.

¹⁷⁸ Hathaway (2005), s. 985.

¹⁷⁹ Hathaway (2005), 986.

olarak çevirebileceğimiz ücretin ödenmesinden mültecileri muaf tutma kararı almıştır¹⁸⁰. Ancak özellikle gelişmekte olan ülkelerde buna benzer ücretler kaldırılmamıştır; mesela BMMYK 1980 yılında Tanzanya’da, 30.000 Ruandalı mültecinin başvuru ücretini kendisi ödemiştir¹⁸¹.

34. madde sadece vatandaşlığın elde edilmesi sürecini kolaylaştırmayı amaçlamakta, buna karşın vatandaşlığın elde edilmesi sonucunu garanti etmemektedir. Ancak yine de 34. maddenin hiçbir zorunluluk taşımadığını söylemek de yanlış olacaktır¹⁸². Zambiya’da, mülteciler diğer yabancıların vatandaşlığın kazanılması başvurusu için yerine getirmesi gereken şartları gerçekleştirse dahi, vatandaşlığa başvurularının yasak olması, Sözleşmenin ihlali anlamına gelmektedir. 34. madde, en azından hiç olmazsa, bu tip hiçbir gerekçesi olmayan engellemelere karşı yasal gücü olan bir düzenlemedir¹⁸³.

2. Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Çalışma Planı

Devlet ile kendi vatandaşı arasında, vatandaşlık ilişkisinden doğan devletin vatandaşını koruma yükümlülüğü vardır¹⁸⁴. Kişiye kendi ülkesinin sağlamadığı korumanın uluslararası alanda başka bir devlet tarafından sağlanmasına uluslararası koruma denmektedir. Uluslararası koruma, bireyin tabiiyetinde olduğu devletten beklediği korumaya erişemediği anda devreye girer. Böyle bir durumda uluslararası koruma sağlanması için temel sorumluluk, bireyin sığınma aradığı ülkede doğar. Tüm devletler, uluslararası teamül hukuku ve uluslararası insan hakları hukukundan doğan ve uluslararası hukuka dayanan zorunluluklarının sonucu olarak uluslararası koruma sağlamak görevine sahipken; 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolüne taraf olan devletler, bu belgeler ile teminat altına alınan yükümlülüklerle sahiptirler. BMMYK belgelerine göre uluslararası koruma, mültecinin sığınma ülkesine girişi, kendisine sığınma başılanması, kendisinin temel insan haklarına saygı, güvenliğinin tehdit edildiği ülkeye geri gönderilmeme hakkının tanınması (*non-refoulement*) ile başlar; bu koruma mülteciye kalıcı çözümün sağlanması ile sona erer¹⁸⁵. Dolayısıyla bireyin yoksun kaldığı ulusal

¹⁸⁰ Marx (2011), s. 1453.

¹⁸¹ Hathaway (2005), s. 987.

¹⁸² Özkan (2013), s. 395.

¹⁸³ Hathaway (2005), s. 989.

¹⁸⁴ B. B. Erdem (2014). *Türk vatandaşlık hukuku* (4. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi, s. 3.

¹⁸⁵ UNHCR (2005a), s. 7.

korumanın ikamesi olan uluslararası koruma, ancak mültecinin kalıcı çözüme ulaşması ile sona erecektir. Uluslararası hukukta geleneksel olarak benimsenmiş üç kalıcı çözüm türü gönüllü geri dönüş (*voluntary repatriation*), yeniden yerleştirme (*resettlement*) ve yerel entegrasyondur (*local integration*). Devletler, mülteci statüsünün sona erdirilmesi için kalıcı çözüm türlerinden en çok gönüllü geri dönüşü tercih etmektedirler. Ancak çoğu zaman, mülteci statüsünün oluşumuna sebep olan menşe ülkedeki olumsuz şartların devam etmesi, mültecilerin ülkelerine güvenli ve insan onuruna uygun biçimde geri dönmeye imkân vermemektedir. Diğer bir çözüm türü olan başka ülkeye yeniden yerleştirme yöntemi ise, yerleştirilecek ülkelerin çoğunlukla güvenlik ve ekonomik endişeleri sebebiyle gerçekleştirilememektedir. Bu durumda, ülkesine geri dönemeyen ve başka ülkeye de yerleşemeyen mülteciler, ilk sığındıkları ülkede kalmaya devam etmektedirler. Şartlar bu şekilde geliştiğinde ise, ülkelerine dönemeyen ve başka ülkeye de yerleşemeyen kişilerin yıllar süren sürgün hallerine çözüm bulunması için yerel entegrasyon en uygun çözüm türü olabilmektedir. Her üç çözüm türünün de kolaylaştırıcı öncülü olarak mülteci kişilerin buldukları ülkede kendi kendine yetebilmelerinin (*self reliance*) sağlanması da, herhangi bir çözüm türünün gerçekleşmesinde devletler tarafından izlenmesi gereken önemli bir süreçtir.

Sığınma ülkesindeki mülteciler için kalıcı çözümü sağlayacak süreç olarak, yerel entegrasyon, yasal, ekonomik, sosyal ve kültürel süreç olarak üç bölümden oluşmaktadır. Ancak alanımız gereği yerel entegrasyonun sadece yasal süreci anlatılacaktır. Söz konusu yasal süreç, ev sahibi devlet tarafından, kendi vatandaşlarına tanınan haklarla orantılı olarak geniş yetkilerin ve hakların mültecilere sağlanmasını kapsamaktadır. Bu haklara örnek olarak hareket özgürlüğü, iş piyasası ve eğitim hakkına erişim, sağlık hizmetlerini de kapsayan kamu hizmetlerine erişim, mülk edinme hakkı ve geçerli kimlik ve belgelerle seyahat hakkı sayılabilir. Aile birliğinin gerçekleştirilmesi, yerel entegrasyonun başka önemli bir kısmıdır. Sürecin ardından, ev sahibi ülkeye entegre olan mültecinin, ev sahibi ülke yetkili makamlarının takdir yetkisi çerçevesinde, ev sahibi ülkenin vatandaşlığını kazanması söz konusu olabilir.

2014 yılında yürürlüğe giren YUKK ile birlikte geçici koruma dâhil birçok uluslararası koruma türü hukukumuzda kanun seviyesinde düzenlenmiştir. 2011 yılından bu yana Suriye'den gelen ve resmi olarak sayıları iki buçuk milyonu aşan insan, geçici koruma kapsamında yer almaktadır. Bu kişilerin Türkiye'deki durumu, bunlara

sağlanacak haklar ve Türk vatandaşlığına alınmaları yönünde tartışmaların ortaya çıkması entegrasyon konusunda çalışma yapılmasının ne denli önemli olduğunu göstermiştir. Uluslararası korumanın sona ermesinde kalıcı çözümler ve yerel entegrasyon bağlamında uluslararası koruma statüsündekilerin hakları konusunda herhangi bir çalışmanın olmaması bu çalışmayı yapmamızda önemli bir rol oynamıştır.

YUKK'ta uluslararası koruma başvuru sahibi, mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma ve geçici koruma statüsü sahipleri ile bu kişilerin sahip oldukları haklar ayrı ayrı düzenlenmiştir. Dolayısıyla Türk hukuku kısmında yerel entegrasyonun yasal boyutu anlatılırken her statü sahibi için açıklamalar ayrı ayrı yapılacaktır. Ancak çalışmanın genelinde mülteci kavramı, uluslararası koruma türlerinin teknik anlamı dışında hepsini kapsayacak şekilde genel anlamda kullanılacak, gerekli görülen yerlerde sadece statü anlamına gelen mülteci kavramı için gerekli açıklamalar yapılacaktır.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın giriş kısmında, uluslararası korumanın tanımı yapılacak ve devamında da uluslararası hukuk ve Türk hukukundaki yasal dayanakları anlatılacaktır. Uluslararası koruma anlatıldıktan sonra, uluslararası korumanın son adımı olan üç kalıcı çözüm türü ve tarihsel süreç içinde ele alınmış şekilleri açıklanacaktır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, Türk hukukunda YUKK ile hukukumuza giren uyum düzenlemesi ile benzerlik taşıyan yerel entegrasyon kalıcı çözüm türünün kapsamı ve bünyesinde barındırdığı hakların uluslararası hukuk ve ülke hukuklarında nasıl düzenlendiği ele alınacaktır. Yeri geldiği ölçüde özel olarak hakların farklı ülkelerde nasıl ele alındığı açıklanacaktır. Yerel entegrasyon kalıcı çözüm türü ve çözümün gerçekleşmesinde mültecilere sağlanması istenen hakların uluslararası ve bölgesel insan hakları hukuku ile AB hukukunda düzenlenme şekilleri detaylı olarak incelenecektir.

Çalışmanın ikinci ve son bölümünde ise, genel olarak üç kalıcı çözüm türünün Türk hukukunda şimdiye dek nasıl ele alındığı anlatılacaktır. Devamında, birinci bölümde yerel entegrasyon çözüm türü kapsamında anlatılan hakların Türk hukukunda nasıl ele alındığı detaylı olarak incelenecektir. Çalışmada vardığımız sonuçlar, Sonuç kısmında ortaya konulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KALICI ÇÖZÜM TÜRÜ OLARAK YEREL ENTEGRASYON

1. Yerel Entegrasyon Kavramı ve Diğer Kavramlarla İlişkisi

Mültecilere yönelik üç kalıcı çözüm türünden biri olan yerel entegrasyon, mültecinin sığındığı ülkede daimi olacağı ve sıkıntılı durumlarına sığındıkları ülkede çözüm bulunarak mülteci statülerine son verileceği varsayımına dayanır¹⁸⁶. Hukuki, ekonomik ve sosyokültürel boyutu olan yerel entegrasyon çözümü, yerel yerleşim (*local settlement*)¹⁸⁷ ve kendi kendine yetebilme (*self reliance*)¹⁸⁸ kavramlarından farklıdır¹⁸⁹.

Bu noktada, literatürde yerel entegrasyon çözümü ile ilgili çokça kullanılan kendi kendine yetebilme (*self reliance*) kavramını açıklamak gerekmektedir.

Kendi kendine yetebilme, mülteci kişinin bulunduğu ülkede, bir yandan beslenme, barınma, sağlık servisi ve eğitim gibi günlük yaşam giderlerini sağlayabilmekte; bir yandan da beklenmedik durumlarla başa çıkabilme ve artık dış desteğe bağlı olmamasını sağlamaktadır¹⁹⁰. Kendi kendine yetebilme yani kişinin kendi kendine yetebilmesi kavramı yerel entegrasyon çözüm türünden farklı bir kavramdır. Kendi kendine yetebilme, bireyin sosyal ve ekonomik olarak kendi yaşamını idame ettirebilmesidir. Kişinin yiyecek, su, barınma, kişisel güvenlik ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarını sürekli ve insan onuruna yakışır bir şekilde karşılayabileceği koşulların oluşmasıdır. Kendi kendine yetebilirlik, kişinin yaşamını idame ettirmesini kolaylaştıracağı gibi, uzun vadede, dışarıdan sürekli yardım alma ihtiyacını da azaltır. Kendi kendine yetebilme, mültecinin üç kalıcı çözümden birine erişeceğini garanti etmez; ancak herhangi bir kalıcı çözüme erişim yolunda aşamalı süreçlerin bir parçasını oluşturur¹⁹¹.

¹⁸⁶ Çiçekli (2016), s. 351; M. Aygün ve C. Kaya (2016). Yabancılar ve uluslararası koruma hukukunda kalıcı bir çözüm olarak yerel entegrasyon. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. VII, S. 1, ss. 87-142, s. 102-103.

¹⁸⁷ UNHCR (2005b), *Handbook for self-reliance*. Cenevre:UNHCR, s. 1. <http://www.unhcr.org/44bf7b012.pdf> (Erişim tarihi: 11.02.2016).

¹⁸⁸ Yerel yerleşim (*local settlement*) kavramı ile yerel entegrasyon kavramı kimi zaman hatalı bir şekilde birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bu iki kavram çoğu zaman birbirinin yerine kullanılsa da, birbirinden farklı iki kavramdır. Yerel yerleşim, yerel entegrasyon ile kendi kendine yetebilme arasında bir anlama sahiptir: UNHCR (2002a), s. 4.

¹⁸⁹ Çiçekli (2016), s. 358; Aygün ve Kaya (2016), s. 103.

¹⁹⁰ Çiçekli (2016), s. 348; UNHCR (2002a), s. 2.

¹⁹¹ Çiçekli (2016), s. 348; UNHCR (2005b), s. 1.

Kendi kendine yetebilmenin artırılması, mültecinin yaşamını kendi imkânlarıyla sürdürebilmesini sağlar. Aynı zamanda, kendi kendine yetebilme sonraki aşamada kalıcı çözümlerin sağlanmasını kolaylaştırır; çünkü kendi kendine yetebilen mülteci, ister geri döndüğü ülkesinde, ister yeniden yerleştirildiği ülkesinde, isterse de sığınma ülkesinde kullanabileceği yetenek ve deneyimler edinmiş olur¹⁹². Yerel entegrasyon süreci, kendi kendine yetebilen mülteci tarafından kolaylaştırılır; çünkü bu kişiler yerel toplumun sosyal ve ekonomik hayatına daha kolay uyum sağlarlar ve böylece, yük olmaktan ziyade yerel gelişmeye katkı sağlayabilirler. Kendi kendine yetebilme aynı zamanda gönüllü geri dönüşü de kolaylaştırır; çünkü kendi kendine yetebilen mülteci kendi ülkesinde hayatını yeniden başlatmaya ve gelişmeye katkı sağlamaya daha kolay adapte olacaktır¹⁹³.

Kendi kendine yetebilmenin sağlanmasında BMMYK izlenebilecek yollara örnek olarak şunları önermiştir¹⁹⁴:

- Mümkünse toplumsal örgütler ve çeşitli toplumsal grupların temsiliyle birlikte yerel yapılarla da bağlantılı olan baskın kurumların artırılarak toplumu geliştirme çalışmaları,

- Eğitim ya da burs için olanak, meslek odaklı yetenek geliştirme programları, gelir sağlayıcı aktiviteler, kültürel alan ve desteğin sağlanması aracılığıyla mültecilerin ekonomik kendi kendine yetebilenlerin gelişmesi için yardım programlarını hedeflemek,

- Birleşmiş Milletler veya diğer uluslararası kuruluşların yaptığı plan ve programları izlemek, onlarla işbirliği ve bilgi paylaşımı yapmak,

- Programların gelişiminde, gözlenmesinde ve üretilmesinde ev sahibi ülke halkı ile mülteci topluluğunun tam katılımını sağlamak,

- Ekonomik, sosyal ve medeni hakları koruyan ve üretici aktiviteleri geliştiren kurumsal yapıyı ve hukuku geliştirmek.

Yerel entegrasyon ve kendi kendine yetebilme daha önce de belirtildiği gibi birbiriyile ilişkili ancak birbirinden farklı kavramlardır.

¹⁹² UNHCR (2002a), s. 3.

¹⁹³ UNHCR (2002a), s. 3.

¹⁹⁴ UNHCR (2002a), s. 3.

Yerel entegrasyon, mültecilere uygulanacak üç kalıcı çözüm türünden biri olarak ifade edilir. Bu çözüm türü, mültecinin sığınma ülkesinde sürekli olarak kalacağı ve sürgün haline bu ülkede çözüm bulunacağı fikrine dayanır. Söz konusu fikir için ideal olanın bu kişilere sonunda o ülkenin vatandaşlığının verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Öte yandan kendi kendine yetebilme fikri, mültecinin sığınma ülkesinde kalıcı çözüm bulacağı iddiasında bulunmaz. Bu yol, herhangi üç kalıcı çözümden birinin uygulanmasının öncüsü olarak görülmektedir¹⁹⁵. Kalıcı çözüm türü olarak yerel entegrasyon bağlamında, kendi kendine yetebilme ilgili çözüm türünün sağlanmasında öncü adımları kapsar.

BMMYK belgelerinde yapılan tanıma göre yerel entegrasyon, çok yönlü ve bir devamlılık sonucu oluşan çözüm türüdür. Entegrasyon, mültecilerin kendi kimliklerini dışarıdan herhangi bir zorlama ile terk etmek zorunda kalmadan, ev sahibi ülkeye uyum sağlamaları sürecidir ve birbiriyle bağlantılı ve kendine has ayrımları olan, yasal, ekonomik ve sosyo-kültürel boyuttan oluşur¹⁹⁶. Bu tanımda geçen “*kendi kültürel kimliklerini terk etmek zorunda kalmadan ifadesi*”, entegrasyon konusu açıklanırken tartışma konusu olan “asimilasyon” kavramından ayrılması bakımından önemlidir.

BMMYK belgelerinde yerel entegrasyonun yasal süreci, mültecilere, ev sahibi ülke tarafından aşamalı olarak, kendi vatandaşlarına tanınan haklara orantılı bir şekilde, geniş hak ve yetkilerin tanınması olarak tarif edilmektedir. Serbest dolaşım ve seyahat özgürlüğü, eğitim ve öğretim hakkı, iş piyasasına erişim, sağlık hizmetlerini de kapsayan sosyal yardım hakkı, mülkiyet hakkı, geçerli seyahat ve kimlik belgeleri ile seyahat etme imkânı ve aile birliğinin sağlanması yerel entegrasyon çözümüne ulaşma sürecinin hukuki boyutunun tamamlanması için, mültecilere tanınması gerekli haklar olarak sayılmaktadır¹⁹⁷. Bu sürecin sonunu çoğu zaman, daimi ikamet hakkının elde edilmesi ve devamında vatandaşlığın kazanılması takip etmektedir.

Devletler çoğu zaman yerel entegrasyon çözümünü benimsemekte gönülsüz davranırlar. *Stein*, bu gönülsüzlüğün sebebini birkaç madde ile sıralamıştır¹⁹⁸:

¹⁹⁵ UNHCR (2002a), s. 4.

¹⁹⁶ UNHCR (2002a), s. 2; Acer, Kaya ve Gümüş (2010), s. 17-18; Çiçekli (2016), s. 351.

¹⁹⁷ Hathaway (2005), s. 978; UNHCR (2002a), s. 2.

¹⁹⁸ Stein (1986), s. 273-274.

- Ev sahibi ülke bünyesindeki mülteci nüfusu ülke nüfusuna oranla çok fazla olabilir.
- Yerel entegrasyonun daha fazla mülteci akınına cesaretlendireceği korkusu da bir etkidir. Cesaretlendirmeye sebep olup olmayacağı konusu şüpheli olsa da, bu şekilde bir korku vardır.
- Ev sahibi ülkenin, mültecilere kendi halkından daha fazla öncelik vermesiyle kendi vatandaşları tarafından suçlanması korkusu da başka bir etkidir. Mültecilerin getirdiği ekonomik yetenekler ile yerel halk arasında rekabet oluşacağı korkusu, mülteci kişilerle ilgili durumlarda en yaygın duygudur.
- Uluslararası mülteci entegrasyonuna dair geçmiş deneyimler de ülkelerin bu konuda çekimser kalmasına sebep olabilmektedir. Uluslararası fakat süreklilik arz etmeyen yardımlar da bu noktada etkidir. Bağışta bulunan devletler, genellikle kısmi yardımlarda bulunmaktadır.
- Bir diğer kaygı ise, mültecilerin etnik, sosyal, kültürel ve politik geçmişleri sebebiyle toplumun bir parçası olamamaları ve entegre olamayacaklarına dair endişedir.

2. Yerel Entegrasyonun Sağlanmasına İlişkin Bazı Temel Haklar, Yasal Düzenlemeler ve Diğer Ülkeler Tarafından Uygulanma Şekilleri

Yerel entegrasyonun sağlanabilmesi için mültecilere haklarının tanınması gerektiği daha önceki başlıkta açıklanmıştı ve bu başlık altında da bazı haklar, hakların mülteci hukukunda ve uluslararası insan hakları hukukunda nasıl ele alındığı ve bu hakların ülke hukuklarında nasıl uygulandığını açıklanacaktır. Açıklamalara geçmeden önce mülteci hukukuna has bazı açıklamaların yapılması gerekmektedir.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinde tanınan hakların yalnızca statüsü tanınmış mültecileri kapsadığına ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Sözleşmede bazı haklar ev sahibi taraf ülkede hukuka uygun olarak bulunan, bazı haklar hukuka uygun olarak kalan, bazıları ise hukuka uygun bulunmaya veya kalmaya bakılmaksızın tüm mültecileri kapsamaktadır¹⁹⁹. Ev sahibi ülkede hukuka uygun olarak bulunmak veya hukuka uygun olarak kalmak ifadeleri birbirlerinden farklıdır. Hukuka uygun olarak

¹⁹⁹ Çiçekli (2016), s. 355-356; Özkan (2013), s. 292. Mültecilerin ülkede bulunma şekillerinin tasnifleri için bkz: Goodwin-Gill ve McAdam (2007), s. 524-527; Hathaway (2005), s. 154-191.

bulunmak öğrenim, ziyaret, sağlık ve benzeri geçici nedenlerle ülkede bulunmak anlamına gelmekteyken,²⁰⁰ hukuka uygun olarak kalmak ülkede ikamet etmek kavramına yakın ve geçici olarak bulunmaktan uzak bir anlam taşımaktadır²⁰¹.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 7. maddesinin 1. fıkrasında “*Bu Sözleşmenin daha elverişli hükümleri dışında, taraf devletler mültecilere yabancılara yaptıkları muamelenin aynısını sağlarlar.*” ifadesi yer almaktadır. Bu sebeple, taraf devletler mültecilere asgari olarak yabancılara tanıdığı hakları tanımakla yükümlüdürler.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 6. maddesine göre, “*“aynı şartlarla” kavramı, belli bir kimsenin, söz konusu bir haktan yararlanabilmesi için, özellikleri açısından bir mültecinin yerine getiremeyecekleri dışında, mülteci olmasaydı belli bir hakkı kullanmak için yerine getirmesi gereken bütün şartları (geçici yahut daimi ikamet süresine ve şartlarına ait olanlar dâhil), kendisinin yerine getirmesi anlamını ima eder.*” Bu durumda da yine mülteci, mülteci olması sebebiyle gerçekleştiremeyeceği şartları sağlaması beklenemez. 6. madde 7. madde ile birlikte değerlendirildiğinde, asgari olarak yabancıya tanınan haklar mülteciye de tanınacak ancak yabancıya bir hakkı kullanabilmesi için gerçekleştirilmesi gereken şartların bazıları doğası gereği mülteci beklenemeyecektir²⁰².

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinde yer alan hakların yorumlanmasında bir diğer önemli nokta ise Sözleşmede en çok gözetilen ulus kaydının yer almasıdır. Bu kayda göre en azından yabancı ile aynı muameleyi görecektir olan mülteci, bazı haklar bakımından vatandaşa göre daha dezavantajlı konumda olacaktır²⁰³.

2.1. Entegrasyon hakkı

Entegrasyon hakkı, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 34. maddesinde ve BMMYK Tüzüğü’nde yer almaktadır. Sözleşmenin 34. maddesine göre,

“Âkit Devletler, mültecileri imtisal eyleme (özümleme) ve vatandaşlığa almayı her türlü imkân nispetinde kolaylaştırırlar. Vatandaşlığa alma

²⁰⁰ Çiçekli (2016), s. 356; Goodwin-Gill ve McAdam (2007), s. 524.

²⁰¹ Çiçekli (2016), s. 357; Özkan (2013), s. 292.

²⁰² Altınışık ve Yıldırım (2002), s. 32; Özkan (2013), s. 299-304.

²⁰³ Özkan (2013), s. 302-303; en çok gözetilen ulus kaydı hakkında detaylı bilgi için bkz.: E. Uzun (2004). Milletlerarası hukuk açısından en çok gözetilen hukuk kaydı. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Y. 24, ss. 741-766.

muamelelerini çabuklaştırmaya ve bu muamelenin masraf ve resimlerini her türlü imkân nispetinde azaltmaya bilhassa gayret ederler.”²⁰⁴.

BMMYK Tüzüğü'nün 2. paragrafının e bendine göre Genel Kurul, hükümetleri “*Mültecilerin, özellikle sığındıkları ülkenin vatandaşlığını kazanmalarına yardımcı olmak yoluyla toplum tarafından özümlemelerini teşvik ederek*” işbirliği yapmaya yönlendirecektir²⁰⁵.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 34. maddesinde asimilasyon (*assimilation*) ifadesi kullanılmıştır. Asimilasyon kelimesi başlangıçta tartışmalara yol açmışsa da, sonrasında BMMYK belgelerinde de ifadenin herhangi bir zorlama içermediği, aksine, mültecinin kendi yaşam tarzını değiştirmeden, sığındığı ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatıyla kaynaşması veya uyum sağlaması şeklinde anlaşılması gerektiği konusunda fikir birliği sağlanmıştır²⁰⁶. Maddede asimilasyonun kolaylaştırılması derken aslında kastedilen bir yandan da vatandaşlığa alınmanın (*naturalization*) kolaylaştırılmasıdır²⁰⁷. Uluslararası camia da, maddede geçen asimilasyon ifadesinin, mültecinin, ev sahibi ülkenin yaşam biçiminden ayırt edilemeyecek şekilde kendi kültür ve yaşam tarzını terk edeceğinin beklenmesi olduğu fikrini reddetmiştir²⁰⁸. Bu sebeple, konu ile ilgili açıklamalar yapılırken, asimilasyon terimi yerine daha çok entegrasyon terimi tercih edilmektedir.

Entegrasyon terimi, mültecinin sığınma ülkesinin yaşam tarzına ve diline, geleneklerine aşina olmak için temellerin atılması süreci olarak da düşünülebilir ve hatta bu sürecin sonunda kişi için herhangi bir zorlama duygusu yaşatmadan, sığınılan ülkenin yaşamının farklı özelliklerine daha kolay entegre olunabilir²⁰⁹. Entegre olma, dil ve meslek kursları, ulusal kurumlar ve kültür üzerine dersler verilmesi ve ev sahibi ülke halkı

²⁰⁴ RG. 05.09.1961-10898.

²⁰⁵ Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (BMMYK Tüzüğü), General Assembly Resolution 428 (V) of 14 December 1950. <http://www.unhcr.org/3b66c39e1.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

²⁰⁶ Robinson (1997), s. 64; UNHCR (2002a), s. 2, dn. 3; Marx (2011), s. 1447-1448.

²⁰⁷ Marx (2011), s. 1448.

²⁰⁸ UNHCR (2002a), s. 2, dipnot 3; Dryden ve Hovil (2004), s. 2-3.

²⁰⁹ M. Costa (2006). *Rights of refugees in the context of integration: legal standards and recommendations*. Cenevre: UNHCR, s. 24.

ile mülteci arasındaki bağlantıyı sağlamak için fırsat yaratılması gibi yollarla yapılabilir²¹⁰.

34. madde iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda beklenen, mültecinin bulunduğu ülkede mümkün olduğunca çabuk vatandaşlığa alınması ve asimile edilmesidir. İkinci kısımda ise devlete getirilen yükümlülük daha spesifikdir ve bu yükümlülükte taraf devletlerden, bu süreçteki masrafları azaltmaları beklenmektedir²¹¹.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin hazırlık aşamasında, Fransa ve Türkiye temsilcisi, taraf devletlerin yalnızca süreç devam ederken doğabilecek masrafların azaltılmasını değil, aynı zamanda sürecin hızlandırılması gerektiğinin de maddeye eklenmesini istemiştir²¹². Ancak İngiltere temsilcisi, kendi ülkelerinde hem vatandaşlığa erişim aşamasında yapılan masraflar hem de sürecin uzun olmamasından dolayı söz konusu talebe karşı çıkmıştır. Belçika temsilcisi, bazı ülkelerde vatandaşlığa alma sürecinin İngiltere’de olduğu gibi ucuz veya hızlı olmadığı noktasına değinmiştir. Bu noktada Fransa temsilcisi tekrar, hızlandırılması istenen şeyin, ülkede geçirilen zaman yani ikamet şartının kısa olması değil, başvuru anı ile karar verilme anının kısa süreden oluşması istediğini dile getirmiştir. Nihayetinde Fransa temsilcisinin maddeye ilişkin talebi kabul edilmiştir²¹³.

İsviçre temsilcisi, kendi ülkesinde mülteciye, vatandaşlığa başvurusu sırasında herhangi bir yabancıya yapılan muameleden daha farklısının yapılamayacağını, vatandaşlığa başvurulabilmesi için ülkede geçirilmesi gerekli olan 6 yıllık ikamet süresinin mülteciler için de aranacağını belirtmiştir. İngiltere temsilcisi de, maddenin devletleri bağlayıcı bir zorunluluk içermesinden ziyade, devletlere bir tavsiye niteliğinde düzenlenmesini istemiştir²¹⁴. Madde metni bu haliyle kabul edilmiştir. Görüşmelerin sonunda, Botsvana, Şili, Honduras, Letonya, Malavi, Mozambik ve Papua Yeni Gine ülkeleri, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 34. maddesine çekince koyarak Sözleşmeyi kabul etmişlerdir²¹⁵.

²¹⁰ Costa (2006), 24.

²¹¹ Robinson (1997), s. 64; Grahl-Madsen (1997), s. 144-148; Marx, (2011), s. 1443.

²¹² Marx (2011), s. 1443-1444.

²¹³ Marx (2011), s. 1444.

²¹⁴ Marx (2011), s. 1445.

²¹⁵ Marx (2011), s. 1446.

Mülteci statüsüne sahip olmak için gerekli şartları hali hazırda taşıyan kişinin dönebileceği menşe ülkesi yoktur; dolayısıyla sığındıkları ülke yetkilileri dışında güvenebilecekleri başka bir yetki sahibi de yoktur. Tam da bu sebeptendir ki, ev sahibi taraf ülke, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi ile tanınan hakları, mültecilere sağlamalıdır. Mültecilerin sahip olduğu haklardan birisi de, istedikleri takdirde, buldukları ülkeye entegre olmaları ve haklarının tanınmasıdır. 34. madde bu bağlamda, mültecilerin açıklanan özel durumları yani menşe ülkelerine dönememeleri sebebiyle, kendilerine Sözleşme tarafından verilen hakların tanınması ve diğer yabancılara sağlanan imkânların ötesinde, sığınılan devletin kendi vatandaşlarına veya kalıcı ikamet sahibi olanlara tanıdığı hakların tanınması konusunda taraf devletleri yükümlü kılmaktadır²¹⁶.

Entegrasyon konusuna ilişkin diğer düzenlemelere bakıldığında, BMMYK Tüzüğü'nün birinci bölüm ilk paragrafında, Komiserliğin görevlerinden bir tanesinin, statüsü tanınmış mültecilerin, “...yeni ülkelerinin toplumları ile kaynaşmalarını hızlandırmaları için Hükümetlere ve ilgili hükümetlerin onay vermesi koşuluyla özel kuruluşlara yardım ederek mültecilerin sorunlarına kalıcı çözümler aramak görevini...” üstlenmek olduğunu düzenlemiştir²¹⁷. Tüzükte özellikle, sığınılan ülkede vatandaşlığın kazanılması yolunun kolaylaştırılarak, entegrasyonun sağlanması için ülkelere çağrıda bulunmaktadır²¹⁸.

Bölgesel düzenlemelere bakıldığında, AB hukukunda üçüncü ülke uyruklularının ya da vatansız kişilerin mülteci olarak ya da başka şekilde uluslararası korumaya muhtaç kişiler olarak nitelendirilmeleri ve statüleri ile sağlanacak korumanın içeriği için asgari standartlara ilişkin AB Vasıf Yönergesi de entegrasyon hakkı kavramını düzenleyen belge olarak gösterilebilir. Yönergenin 33. maddesine göre:

“1. Mültecilerin topluma entegrasyonunu kolaylaştırmak amacıyla üye devletler uygun gördükleri entegrasyon programlarını sağlayacaklar ya da bu programlardan yararlanmayı temin eden ön koşulları oluşturacaklardır.

²¹⁶ Costa (2006), s. 25.

²¹⁷ BMMYK Tüzüğü, s. 4; Odman (1995), s. 32; Özkan (2013), s. 133; Çiçekli (2016), s. 356; Acer, Kaya ve Gümüş (2010), s. 31.

²¹⁸ BMMYK Tüzüğü, s. 4; Acer, Kaya ve Gümüş (2010), s. 49.

2. Üye Devletlerin uygun buldukları durumlarda, ikincil koruma statüsünden yararlanan kişilerin entegrasyon programlarından yararlanmalarına olanak tanınacaktır.”²¹⁹.

Madde, üye devletlere, mültecilerin topluma entegrasyonunun kolaylaştırılması görevini yüklemekte, ancak bu hususta neler yapılabileceği konusunda devletlere “*uygun görecekları entegrasyon programını sağlayacaklardır*” diyerek bir esneklik sağlamaktadır. Bu esnekliğin nasıl kullanılacağına dair bir açıklık bulunmamakla birlikte, gerek Yönergenin giriş kısmının 3. cümlesinde 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi ve Protokolü’nün mülteci hukukunun temelini oluşturduğunun kabul edilmesi, gerekse sekizinci cümlede daha elverişli hükümlerin konması konusunda üye devletlerin yetkili kılınması, gerekse de 20. maddesinin ilk cümlesinde, Sözleşmede tanınan hakların saklı tutulduğunun belirtilmesi, bu esnekliğin ancak mülteci lehine kullanılabileceğini ortaya koymaktadır²²⁰.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinde tanınan haklar, hem *Cartagena Deklarasyonu* hem de Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) Sözleşmesinde düzenlenmiştir. ABÖ Sözleşmesi önsöz 9. paragrafta, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi ve 1967 tarihli Protokolü’nün mültecilerin statüsüne ilişkin temel ve evrensel belgeyi oluşturduğu yazmaktadır²²¹. *Cartagena Deklarasyonu* 6. maddede, “*mültecilere sağlanan güvenliğin artırılmasını, insan haklarının güvence altına alınmasını ve kendi kendine yeterliliklerinin artırılması ve ev sahibi toplumla entegrasyonlarını hedefleyen projelerin uygulanmasını göz önüne almayı*” nihai karar olarak benimsemektedir²²². Bu ifade ile hem entegrasyona hem de mültecilerin kendi kendilerine yetebilmesine (*self reliance*) vurgu yapmaktadır. Yine 11. maddede,

²¹⁹ BMMYK Türkiye ve Türk İçişleri Bakanlığı (2005). *İltica ve göç mevzuatı*. Ankara: Başkent Matbaası, s. 224. http://www.goc.gov.tr/files/files/iltica_goc.pdf (Erişim tarihi: 19.02.2016). Maddenin orijinal metnine <http://www.unhcr.org/43661eee2.pdf> adresinden ulaşılabilir. Bu maddenin devamında BMMYK’nın maddeye ilişkin yorumu da yer almaktadır.

²²⁰ BMMYK Türkiye ve Türk İçişleri Bakanlığı (2005), s. 209- 220.

²²¹ Organization of African Unity (OAU), *Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa* ("OAU Convention"), 10 September 1969, 1001 U.N.T.S. 45 <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36018.html> (Erişim tarihi: 19.02.2016).

²²² 1984 Cartagena Mülteciler Bildirisi, <http://sorular.rightsagenda.org/Uploads/MULTECI%20MEV/1984%20CARTAGENA%20M%C3%9CLTEC%C4%B0LER%20B%C4%B0LD%C4%B0R%C4%B0S%C4%B0.pdf> (Erişim tarihi: 19.02.2016).

“Çok sayıda mülteci bulunan bölgedeki ülkelerde, uluslararası topluluk tarafından BMMYK vasıtasıyla sunulan kaynakları istihdam yaratılmasına ya da oluşturulmasına ayırarak, bu kişileri ülkenin üretici yaşamına entegre etmek ve böylece mültecilerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından yararlanmaları konusunda gereken çalışmayı yapmak” benimsenen nihai kararlar arasında sayılmaktadır.

Mültecilerin ülkeye entegrasyonun sağlanması konusunda ülke uygulamalarına bakıldığında, bu tür faaliyetlerin çoğu zaman göçmenler ve mülteciler için ortak yürütüldüğü görülmektedir. İskandinavya ülkelerinin entegrasyona bakış açılarının karşılaştırıldığı bir çalışmada İsviçre, Danimarka ile Norveç’in entegrasyon politikalarını bir görev olarak gördükleri ve entegrasyonu mülteci kendi kendine yaşamını sürdürüne dek yapılan barınma ve ekonomi alanındaki destekler bütünü olarak görmeyip toplumla kaynaşılmasına da büyük önem verdikleri ifade edilmiştir²²³. Aynı çalışmada İsviçre’nin bünyesinde barındırdığı mültecilerin entegrasyonu sürecinde mültecilerin kendi kültürlerini korumaları sürecinde çok kültürlülüğe önem verdiği; Danimarka’nın ise çok kültürlülük sağlanmasından ziyade yerel ülke kültürünün benimsenmesine önem verdiği; Norveç’in ise iki kültürün de barındırıldığı daha çekingen çok kültürlülük politikasını benimsediği açıklanmıştır²²⁴. Farklılıkların tanınması konusunda Danimarka gibi Fransa ve Almanya da düşük seviyelerdeyken; Belçika ve Birleşik Krallık farklılıkları bünyesinde barındırmakta daha yüksek seviyeye sahiptir²²⁵. Birleşik Krallıkta entegrasyon için atılan adımlardan bir tanesi süreç içinde dil eğitimi ve vatandaşlık eğitimine önem verilmesidir. Bu vatandaşlık eğitimi, toplumda sosyal ve ahlaki sorumluluk, ülke siyasi yapısını anlama ve toplumla kaynaşabilme konuları üzerinde durmaktadır²²⁶.

²²³ K. Fog Olwig (2012). Integration: migrants and refugees between Scandinavian welfare societies and family relations. *Migration, family and the welfare state- integrating migrants and refugees in Scandinavia*. (Ed: K. Fog Olwig, B. Romme Larsen ve M. Rytter). Londra: Routledge Yayınevi, s. 6.

²²⁴ Fog Olwig (2012), s. 4-5.

²²⁵ N. Meer (2013). Diversity and nationality: contemporary developments in five European citizenship regimes. *Naturalization policies, education and citizenship- multicultural and multination societies in international perspective*. (Ed: D. Kiwan). Birleşik Krallık: Palgrave Macmillan Yayınevi, s. 73.

²²⁶ D. Kiwan (2013). Learning to be ‘British’? Education and naturalization in the UK. *Naturalization policies, education and citizenship- Multicultural and multination societies in international perspective*. (Ed: D. Kiwan). Birleşik Krallık: Palgrave Macmillan Yayınevi, s. 33.

2.2. Yasal ikamet hakkı

Yasal ikamet konusunda 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 26. maddesinde düzenleme yer almaktadır. Düzenlemeye göre, her taraf devlet, ülkesinde yasal olarak ikamet eden mültecilere, genel olarak aynı koşullardaki yabancılara toprakları üzerinde ikamet edeceği yeri seçme ve özgürce seyahat etme hakkını tanıyacaklardır.

Yasal ikamet hakkı konusunda uluslararası veya bölgesel hukuki metinlerde açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak AB hukukunda konu ile ilgili düzenlemelere ulaşılmaktadır.

AB Vasıf Yönergesi'nin 24. maddesinde konuya ilişkin düzenleme mevcuttur. Yönerge'nin 24. maddesine göre,

“Statü verildikten sonra mümkün olan en kısa süre içinde Üye Devletler, ulusal güvenlik ya da kamu düzeni aksini gerektirmediği sürece ve madde 21 (3) hükmü saklı kalmak kaydıyla, mülteci statüsünden yararlanan kişilere en az üç yıl süreli ve süresi uzatılabilen ikamet izni vereceklerdir.”²²⁷.

Aynı maddenin ikinci fıkrasında da ikincil koruma kapsamında yer alan kişilerin ikameti konusunda düzenleme getirilmiştir. Buna göre,

“Statü verildikten sonra mümkün olan en kısa süre içinde Üye Devletler, milli güvenlik ya da kamu düzeni aksini gerektirmediği sürece, ikincil koruma statüsünden yararlanan kişilere en az bir yıl süreyle geçerli ve süresi uzatılabilen ikamet izni vereceklerdir.”

Yurdundan ayrılmaya zorlanmış kimselere kitlesel sığınma durumunda geçici koruma sağlamak için asgari standartlar hakkında ve üye devletler arasında bu tür insanları ülkeye kabul etmesi ve sonrasında bunun sonuçlarına katlanması çabalarında denge sağlayacak önlemler hakkında AB Geçici Koruma Yönergesinin 8. maddesinde *“Üye Devletlerin, koruma süresinin tamamı boyunca, geçici korumadan yararlanan kişilere oturma izni tahsis etmek için gerekli önlemleri kabul...”* edecekleri düzenlenmiştir²²⁸.

²²⁷ BMMYK Türkiye ve Türk İçişleri Bakanlığı (2005), s. 221.

²²⁸ BMMYK Türkiye ve Türk İçişleri Bakanlığı (2005), s. 136.

Benzer şekilde, uzun dönemli ikamet eden üçüncü ülke vatandaşlarının durumu hakkında 2003/109/AT Direktifinde giriş kısmı dördüncü paragrafa göre,

*“Üye Devletlerde uzun dönemli ikamet eden üçüncü ülke vatandaşlarının entegrasyonu, Topluluğun Antlaşma’da belirtilen temel hedeflerinden olan ekonomik ve sosyal bütünleşmenin kolaylaştırılmasında temel öneme sahip bir unsurdur.”*²²⁹.

Yine 2003/109/AT Direktifi 4. maddesine göre, *“Üye Devletler, ilgili başvurunun yapılmasından hemen önce topraklarında beş yıl yasal ve kesintisiz olarak ikamet etmiş olan üçüncü ülke vatandaşlarına uzun dönemli ikamet eden kişi statüsü vereceklerdir.”*²³⁰.

Uzun dönemli ikamet eden üçüncü ülke vatandaşlarının durumu hakkında 2003/109/AT Direktifinin 3. maddesinde Direktifin kapsamı düzenlenmiştir. 2. fıkranın (d) bendine göre, *“mülteci olan veya mülteci olarak kabul edilmek için başvurmuş olup başvurusu henüz kati karar aşamasına gelmemiş olan”* üçüncü ülke vatandaşları için Direktifin geçerli olmadığı düzenlenmiştir. 11 Nisan 2011 tarihinde Direktifte değişiklik yapılarak, ikincil korumadan yararlananlar ve mültecilerin, beş yıldan fazla bir süredir yasal olarak AB’de yaşayan diğer üçüncü dünya ülkeleri vatandaşları ile benzer şartlarda uzun dönem ikamet izni verilecek kişiler arasında yer alacaklarına dair değişiklik yapılmıştır²³¹. Yapılan değişikliğe göre, kendisine uzun dönem ikamet statüsü verilen ve uluslararası korumadan yararlananlar, uzun dönem ikamet statüsü bulunan diğer üçüncü dünya ülkesi vatandaşları gibi, AB içerisinde serbest dolaşım hakkına ve başka bir AB’ye üye ülkede ikamet edebilme hakkına, ikamet ettikleri AB ülkesi vatandaşları ile belirli şartlar altında eğitim, işgücü piyasasına erişim ve sosyal sigorta hakları gibi çok çeşitli ekonomik ve sosyal konularda eşit muamele görme hakkına sahip olacaklardır²³².

²²⁹ BMMYK Türkiye ve Türk İçişleri Bakanlığı (2005), s. 178.

²³⁰ BMMYK Türkiye ve Türk İçişleri Bakanlığı (2005), s. 183.

²³¹ “Delegation of the European Union to Turkey” sitesinde yer alan habere göre, uzun dönem ikamet izni verilenlere ilişkin AB direktifi uluslararası korumadan yararlananlar ile mültecileri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. <http://www.avrupa.info.tr/tr/bilgi-kaynaklari/haber-arsivi/news-single-view/article/uzun-doenem-ikamet-izni-verilenlere-iliskin-ab-direktifi-uluslararasi-korumadan-yararlananlar-ile.html> (Erişim tarihi: 20.02.2016). Söz konusu hükümler İngiltere, Danimarka ve İrlanda’da geçerli değildir.

²³² <http://www.avrupa.info.tr/tr/bilgi-kaynaklari/haber-arsivi/news-single-view/article/uzun-doenem-ikamet-izni-verilenlere-iliskin-ab-direktifi-uluslararasi-korumadan-yararlananlar-ile.html> (Erişim tarihi: 20.02.2016).

İkamet izni, birçok ülkede kişiye başka hakların tanınabilmesi bakımından varlığı aranan şartlardan biri olduğundan, entegrasyon sürecinde ayrı bir öneme sahiptir. Devletlerde, uzun dönemli ikamet iznine sahip üçüncü ülke vatandaşlarının entegrasyonunun, AB'nin Anlaşmada belirtilen temel hedeflerden olan ekonomik ve sosyal bütünleşmenin kolaylaştırılmasında temel öneme sahip olduğu da 2003/109/AT Direktifinin giriş kısmında 4. paragrafta belirtilmiştir²³³.

Mülteciye ikamet izninin verilmesi, çoğu zaman entegrasyon sağlanmasına giden yolda diğer hakların verilmesini de kolaylaştırıcı unsura sahip olmaktadır. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 34. maddesinde devletlere getirilen yükümlülüklerden birisinin de mültecilerin vatandaşlığa alınma sürecini kolaylaştırmak olduğu düşünüldüğünde, ev sahibi devlet tarafından mülteciye verilen ikamet izninin, vatandaşlığa alınma sürecine de katkı sağlayacağı açıktır.

2.3. Barınma hakkı

Barınma hakkı, 1951 Sözleşmesinde 21. maddede düzenlenmiştir. Maddeye göre,

“Taraf Devletler, konut edinme bakımından, bu konu yasalar ve yönetmeliklerle düzenlendiği ya da kamu makamlarının kontrolüne tabi olduğu oranda, ülkelerinde yasal olarak ikamet eden mültecilere, her halde genel olarak aynı şartlar altındaki yabancılara uygulanandan daha az olmayacak biçimde, mümkün olduğu kadar müsait bir muamele sağlayacaklardır.”

1951 Sözleşmesinin 21. maddesi hazırlanırken, herkesin barınma hakkına sahip olduğunu düzenleyen 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden etkilenilmiştir²³⁴. Moldova, Papua Yeni Gine ve Doğu Timor gibi ülkeler 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesini imzalarken 21. maddeye çekince koymuştur.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 21. maddesi ile ilgili Sözleşmenin diğer maddelerine bakıldığında, 13. ve 23. maddelerin de konu ile ilgili olduğu söylenebilir. Sözleşmenin 13. maddesine göre,

²³³ BMMYK Türkiye ve Türk İçişleri Bakanlığı (2005), s. 178.

²³⁴ S. Leckie ve E. Simperingham (2011). Article 21- housing / logement. *The 1951 Convention Relating To The Status of Refugees and Its 1967 Protocol- A Commentary*. (Ed: A. Zimmermann). New York: Oxford Üniversitesi Yayınları, s. 1005.

“Taraf Devletler, menkul ve gayrimenkul mülkiyet edinme ile buna bağlı diğer hakları, menkul ve gayrimenkul mülkiyete ait kira ve diğer sözleşmelerle ilgili hakları, her mülteciye, mümkün olduğu kadar müsait ve her halde genel olarak aynı koşullardaki yabancılara sağlanandan daha az müsait olmayan bir şekilde uygulayacaktır.”

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi hazırlanırken, barınma hakkını düzenleyen 13. maddenin varlığı tartışılmış ve savunulan fikirlerden bir kısmı da, zaten 13. madde varken ayrı bir madde hazırlamaya düzenlemeye gerek olmadığı yönünde olmuştur²³⁵. Bazı durumlarda, mesela mültecinin barınmak için bir yer kiralaması veya ev satın alması gibi durumlarda, özellikle 13. maddede yer alan “...menkul ve gayrimenkul mülkiyet edinme ile buna bağlı diğer haklar...” ifadesi sebebiyle her iki madde yani hem barınma hem de mülkiyet haklarının çakışması söz konusudur²³⁶. Ancak yine de her iki düzenleme arasında fark bulunmaktadır. 13. maddede, mülkiyet sahibi olmaktan ziyade özellikle taşınır ve taşınmaz malların edinimine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca 13. maddedeki mülkiyet hakkı hukuksal statüye bakılmaksızın mülteci durumunda olup ülkede bulunan tüm mültecilere tanınmaktayken; 21. madde yalnızca ülkede yasal olarak ikamet eden mültecilere tanınmaktadır. Ancak pratikte her iki maddenin mültecilere sağladığı koruma da birbirine yakındır çünkü her ikisinde de, mültecilere yönelik en müsait muamele ve her hâlükârda bir yabancıya gösterilen muameleden daha azı olmayacak şekilde taraf devlet tarafından davranılması istenmiştir.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 21. maddesi ile ilişkili bir diğer madde ise 23. maddedir. Sözleşmenin 23. maddesine göre, *“Taraf Devletler, ülkelerinde yasal olarak ikamet eden mültecilere, sosyal yardım ve iane konularında vatandaşlarına uyguladıkları muamelenin aynısını uygulayacaklardır.”* 21. maddede taraf devletlere, mülteciye barınılacak bir yer sağlama zorunluluğu değil bu imkâna yeterli erişim hakkını sağlamak yükümlülüğü getirilmektedir. Oysa 23. madde taraf devletlere, mültecilere karşı, kendi vatandaşlarına yaptıkları sosyal yardım ve diğer yardımların mültecilere de ayırım olmaksızın yapılacağını vurgulamaktadır. Devletin vatandaşlarına yaptığı yardımlar arasında barınmaya erişimi sağlayacak yardımlar olduğu takdirde 23. madde ile 21.

²³⁵ Leckie ve Simperingham (2011), s. 1005 ve 1007.

²³⁶ Leckie ve Simperingham (2011), s. 1008.

madde ilişkili hale gelecektir. Ayrıca örnekte verildiği gibi bir durum söz konusu olduğunda, 23. madde 21. maddeye göre mülteciye karşı daha korunaklıdır. Çünkü 21. madde mülteciye muamele konusunda en az yabancıya sağlanan kadar müsait davranılma zorunluluğunu yüklerken, 23. madde taraf devletin vatandaşına uyguladığı muamelenin aynısının mülteciye uygulanması gerektiğini düzenlemektedir.

Barınma hakkı 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinde düzenlenmesinin yanı sıra uluslararası hukuk metinlerinde de yer almıştır. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi 21. maddede barınma hakkını yalnızca ülkede yasal olarak kalan mültecilere tanıdığı için, uluslararası hukuk metinlerinde bu hakkın herkes için tanınması ile fark ve ayırım yapmaması önem taşımaktadır. Uluslararası hukukta barınma hakkının düzenlenmiş olmasının bir olumlu yanı, madde 21'in barınma hakkını yalnızca ülkede yasal olarak kalan mültecilere tanımasıdır. Ev sahibi ülkede bulunan ancak henüz yasal kalma iznine sahip olmayan kişilere karşı 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi bu hakkı sağlamamaktadır. Oysaki uluslararası hukuk metinlerinde düzenlenmiş ve herkese tanınmış bir barınma hakkı, o sözleşmeye taraf devletleri ülkede yasal olarak kalmayan mülteciler için de yükümlü kılacaktır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 25. maddesine göre,

“Her şahsın, gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı...” olduğu düzenlenmektedir²³⁷.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Hakkında Sözleşme, barınma hakkına ilişkin en kapsamlı ve en önemli yasal kaynak olarak varlığını sürdürmektedir²³⁸. Sözleşmenin 11. maddesine göre,

“Bu Sözleşmeye Taraf olan Devletler herkese, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam standardına sahip olma sağlar. Bu standart, yeterli beslenmeyi, giyinmeyi, barınmayı ve yaşama koşullarının sürekli olarak geliştirilmesini

²³⁷ UNICEF, Kaynaklar, İnsan Hakları Evrensel Beyanname. <http://www.unicef.org/turkey/udhr/gi17.html> (Erişim tarihi: 23.06.2016).

²³⁸ Leckie ve Simperingham (2011), s. 1011.

de içerir. Taraf Devletler bu hakkın gerçekleştirilmesini sağlamak için, kendi serbest iradelerine dayalı uluslararası işbirliğinin esas olduğunu kabul ederek, uygun tedbirleri alırlar.”

1991 yılında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi kapsamında, yeterli barınma hakkı hakkında genel yorum (*General Comment 4: The Right to Adequate Housing*) yapılmıştır²³⁹. Yapılan yoruma göre, barınma hakkının, dar ve sınırlayıcı çerçevede yorumlanmaması gerektiği; barınmanın sadece bir çatıdan ibaret olmadığı, aksine, bir yerde onurlu, barış ve güven içinde yaşama hakkı olarak algılanması gerektiği ifade edilmiştir²⁴⁰. Hatta barınmanın yeterliliğine karar verilmesinde tek ölçütün bunlar olmadığı, aynı zamanda barınılan yerin güvenliği, hizmetlere erişimi, maddi olarak karşılanabilir olması, erişilebilirliği ve konumunun da önemli olduğuna vurgu yapılmıştır²⁴¹. Aynı yorum belgesinin 11. paragrafında, bazı sosyal gruplara öncelik tanınması gerektiği belirtilmiştir. Yeterli barınma hakkında özel raportörün yaptığı çalışmada, mültecilerin, barınma hakkı konusunda öncelik verilmesi gereken sosyal grup arasında yer aldığı teyit edilmiştir²⁴².

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin 2. maddesinin ikinci fıkrasına göre taraf devletler, Sözleşmede düzenlenen hakların ayrımcılık yapılmaksızın kullanılmasını güvence altına almakla yükümlüdür. Dolayısıyla Sözleşmeye taraf olan devletler, herhangi bir ayırım yapmaksızın, Sözleşmede tanınmış bir hak olan barınma hakkına kendi ülkelerinde saygı duymak ve bu hakkı korumak ve sağlamakla yükümlüdür.

Uluslararası insan hakları hukuku alanında, özellikle kadın ve çocukların barınma hakkına ilişkin özel düzenlemeler yapılmıştır. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesinin (*CEDAW*) 14. maddesi, taraf devletleri, konut, sağlık, elektrik ve su temini, ulaştırma ve haberleşme konularında yeterli yaşam

²³⁹ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (UN CESCR) (1991). *General Comment No. 4: The Right to Adequate Housing (Art. 11 (1) of the Covenant)*. 13 December 1991, E/1992/23. Belgeye şu siteden ulaşılabilir: <http://www.refworld.org/docid/47a7079a1.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

²⁴⁰ UN CESCR (2008). *Human rights instruments volume I compilation of general comments and general recommendations adopted by human rights treaty bodies*. HRI/GEN/1/Rev.9 (Vol. I), ss. 11-16, para. 7. Belgeye şu siteden ulaşılabilir: [http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=HRI%2FGEN%2F1%2FRev.9%20\(Vol.%20I\)&Lang=en](http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=HRI%2FGEN%2F1%2FRev.9%20(Vol.%20I)&Lang=en) (Erişim tarihi: 22.06.2016).

²⁴¹ UN CESCR (2008), para. 8/a-g.

²⁴² Leckie ve Simperingham (2011), s. 1012.

standartlarından yararlanma haklarını sağlamakla yükümlü kılmaktadır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 27. maddesinde, taraf devletlerin, ihtiyaç duyulması halinde, özellikle beslenme, giyim ve barınma konularında maddi yardım ve destek programları uygulayacağını düzenlenmektedir²⁴³. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşmesinin 5. maddesinde, âkit devletlerin, özellikle konut hakkının (5/e-iii) kullanımında hukuk önünde eşitlik hakkını güvence altına alacakları taahhüt edilmektedir.

Göçmen İşçilere İlişkin 97 Sayılı Uluslararası Çalışma Teşkilatı Sözleşmesi (97 sayılı ILO Sözleşmesi) 6. maddesinde, Sözleşmenin yürürlükte bulunduğu her ülkenin, Sözleşmede yer alan hakları milliyet, ırk, din veya cinsiyet ayrımı yapmaksızın kendi vatandaşlarına uyguladıklarından daha aşağı olmayan bir muamelede bulunma yükümlülüğü belirtilmektedir. Aynı maddenin birinci fıkrasının a bendinde yer alan üçüncü cümlede ise, barınma konusuna ilişkin hukuki düzenlemelerin taraf devletler tarafından yapılacağı düzenlenmektedir²⁴⁴.

Barınma hakkına ilişkin bölgesel düzenlemelere bakıldığında, konu ile ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun birçok kararı vardır ve bu kararlarda genellikle ağırlıklı görüş, devletlerin konut sağlamakta yasal bir zorunluluklarının bulunmadığı ancak bu halin, otoriteler tarafından kötüye kullanılmaması ve kişinin yaşam koşullarını katlanılmaz hale getirecek kurallar konulmaması gerekliliğidir²⁴⁵.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin birinci Ek Protokolü'nün ilk maddesinde, her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahip olduğu düzenlenmiştir²⁴⁶.

AB düzenlemelerine bakıldığında, AB Vasıf Yönergesinin 31. maddesinde, üye devletlerin mülteci yada ikincil koruma statüsünden yararlanan kişilerin topraklarında

²⁴³ T. Odman (2008). *Çocuk hakları bağlamında çocuk mülteciler*. Ankara: Çağ Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 150.

²⁴⁴ International Labour Organization (ILO) (1949), C097 - Migration for Employment Convention (Revised), 1949 (No. 97), http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0::NO::P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:CON,en,C097.%2FDocument (Erişim tarihi: 23.06.2016). Türkiye bu Sözleşmeye taraf değildir.

²⁴⁵ Costa (2006), s. 70.

²⁴⁶ European Court of Human Rights, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, s. 29. http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (Erişim tarihi: 23.06.2016).

yasal olarak ikamet eden üçüncü ülke vatandaşları ile eşit koşullar altında barınma olanaklarından yararlanmasını temin edecekleri düzenlenmiştir²⁴⁷.

AB Geçici Koruma Yönergesinin 13. maddesinde üye devletlerin, geçici korumadan yararlanan kişilerin uygun barınakları olmasını, ya da eğer gerekir ise barınak edinebilmek için gerekli araçlara sahip olmalarını sağlayacakları düzenlemiştir²⁴⁸.

2.4. Aile birleşimi hakkı

Aile birliğinin sağlanması hakkı, ailenin toplumun temelini oluşturan en küçük birim olarak evrensel düzeyde kabul görmektedir. Bu hak, statüsüne bakılmaksızın her kişiye tanınır. Aile birliğinin sağlanması hakkının mülteciler için özel bir önemi vardır, çünkü mülteciler çoğu zaman ailesinden uzakta bulunurlar ve aile birliğinin sağlanması, her bir aile üyesinin korunması anlamına gelir. Aile birliğinin sağlanması mültecinin fiziksel bakımı, duygusal açıdan iyi hissetmesi ve ekonomik desteğinin artmasına yol açacağı gibi, aynı zamanda mültecinin kendi kendine yeterliliğinin (*self reliance*) sağlanması ve uzun dönemde sosyal ve ekonomik masraflarının azaltılması bakımından ev sahibi ülkeye de fayda sağlar. Bu sebeptir ki, ülkesine dönemeyen mültecinin aile birliğinin sağlanması, sığınma aradığı ülkede söz konusu olur. Uluslararası ve bölgesel insan hakları hukukunda ve hatta insancıl hukukta düzenlenen aile hayatı hakkı, mültecinin yeni toplumuna entegre olmasında rol oynaması bakımından oldukça önemlidir²⁴⁹.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinde aile birliği hakkı konusunda özel bir düzenleme yapılmamıştır. Konuya ilişkin özel bir düzenleme olmamakla birlikte, Sözleşme dolaylı da olsa mültecinin ailesine ilişkin düzenlemeler yapmıştır. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 4. maddesi, mülteci çocuklarının dini eğitimine serbestlik tanımakta; 12. maddenin ikinci fıkrası, evlenme hakkına saygıyı düzenlemekte; 24. maddesi aile yardımı konusunda taraf devletlerin mülteciye vatandaş ile aynı muameleyi tanıyacağını düzenlemektedir.

²⁴⁷ BMMYK Türkiye ve Türk İçişleri Bakanlığı (2005), 224.

²⁴⁸ BMMYK Türkiye ve Türk İçişleri Bakanlığı (2005), 137.

²⁴⁹ Costa (2006), s. 116; K. Jastram ve K. Newland (2003). Family unity and refugee protection. *UNHCR's global consultations on international protection, refugee protection in international law*. (Ed: E. Feller, V. Türk ve F. Nicholson). Cambridge: Cambridge Yayınevi, s. 556.

Durum böyle olmakla birlikte, aile birliği hakkının, bu Sözlüşmenin birleşeni olan Vatansız ve Mülteci Kişilerin Statüsüne İlişkin Birleşmiş Milletler *Plenipotentiaries* Konferansının Nihai Belgesinde²⁵⁰ “aile birliği prensipler hakkında tavsiyeler” bölümünde ve 1, 9, 24, 84, 85 ve 88 numaralı Yüksek Komiserliğin Yürütme Kurulu kararlarında kabul edildiği görölmektedir²⁵¹. 24 numaralı Yürütme Kurulu kararında, devletlerden mültecinin evliliğinin ve soy bağının geçerliliğinin kanıtlanması konusunda esneklik tanınması, refakatsiz küçüklerin yakınlarını bulma konusunda her türlü gayretin gösterilmesi, statüsü tanınmış mülteci ile birleşen yakın aile üyelerine aynı hukuki statü ve kolaylık sağlanması üye devletlere tavsiye edilmiştir²⁵². 88 numaralı Yürütme Kurulu kararında, yetişkin mülteci aile üyelerinin kendi kendilerine yetebilmelerine yönelik programların, bağımlı aile üyelerinin desteklemekle kendi kapasitelerini arttıracaklarını söylemektedir²⁵³. Benzer şekilde BMMYK Mülteci Statüsünün Belirlenmesine İlişkin Kriterler ve Prosedür Hakkında El Kitabında, aile birliği ilkesinin yalnızca aynı anda mülteci durumuna gelmiş kişiler için değil, aynı zamanda aile bireylerinin biri veya birkaçının maruz kaldığı durumlarda da gözetilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır²⁵⁴.

Konu ile ilgili düzenlemeler uluslararası ve bölgesel insan hakları metinlerinde de dolaylı veya doğrudan olarak yer almıştır. Söz konusu metinlerde evlenme hakkı, aile kurma hakkı, aile birliğinin korunması hakkı, aile yaşamına hukuksuz bir şekilde müdahaleye karşı korunma sağlamaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 16. maddesinin üçüncü fıkrasında, ailenin toplumun doğal ve temel unsuru olduğu; kişilerin toplum ve devlet tarafından aile kurumunun korunma hakkına sahip oldukları düzenlenmiştir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözlüşmesinin 10. maddesinde, Sözlüşmeye taraf devletlerin, toplumun doğal ve temel birimi olan aileyi mümkün olan en geniş ölçüde koruma ve ona yardım sağlamakla yükümlü oldukları düzenlenmiştir. Ayrıca bazı sözlüşmeler özellikle kadın ve çocuklar için ayrı bir koruma sağlamaktadır.

²⁵⁰ UN Conference of Plenipotentiaries on the Status of Refugees and Stateless Persons (1951). *Final Act of the United Nations Conference of Plenipotentiaries on the Status of Refugees and Stateless Persons*, 25 July 1951, A/CONF.2/108/Rev.1. Belgeye şu siteden ulaşılabilir: <http://www.refworld.org/docid/40a8a7394.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

²⁵¹ Costa (2006), s. 116.

²⁵² Costa (2006), s. 116-117; Çiçekli (2016), s. 363.

²⁵³ Jastram ve Newland (2003), s. 557.

²⁵⁴ UNHCR (2011). *Handbook and guidelines on procedures and criteria for determining refugee status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees*. Cenevre: UNHCR, para. 186. Belgeye şu siteden ulaşılabilir: <http://www.refworld.org/docid/4f33c8d92.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 8, 9, 10 ve 22. maddelerin çocuğun yüksek yararı ve aile yaşamı hakkını üstün tutmakta ve ayrıca aile birliğinin sağlanması amacıyla yapılan başvuruların olumlu ve insancıl açıdan ele alınması gerektiğine vurgu yapmaktadır²⁵⁵.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşmenin 23. maddesi ailenin korunmasını düzenlemektedir. Maddeye göre, “*Aile toplumun doğal ve esaslı bir birimidir ve aile toplum ve Devlet tarafından korunma hakkına sahiptir.*”²⁵⁶. 23. madde hakkında Genel Yorumda, aile birliğinin kurulması hakkının, üreme ve birlikte yaşama imkânını da kapsadığı; aile birliğinin hele ki politik, ekonomik veya benzer sebeplerle ayrı düşmesi halinde gerekirse devletlerarası düzenlemeler yapılarak birliğin tekrar sağlanması gerektiği açıklanmıştır²⁵⁷.

Bölgesel insan hakları metinlerine bakıldığında aile birliğinin sağlanmasına ilişkin birçok düzenlemeye rastlanmaktadır. Amerika’da, İnsan Hakları Amerika Sözleşmesi²⁵⁸ ve San Salvador Protokolü²⁵⁹ evlenme ve aile kurma hakkı ile ilgili özel düzenlemeler içermektedir. Afrika bölgesinde, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Afrika Şartı²⁶⁰ ve Çocuğun Refah ve Hakları Afrika Şartında²⁶¹ aile kurma hakkı ve çocuğun korunmasına ilişkin özel düzenlemeler yapılmıştır. Avrupa’da, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 8. maddesi özel hayata ve aile hayatına saygı hakkını düzenlemiştir. 8. maddeye göre, “*Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına*

²⁵⁵ Costa (2006), s. 117.

²⁵⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf> (Erişim tarihi: 03.06.2016).

²⁵⁷ UN Human Rights Committee (UN HRC) (1990). *CCPR General Comment No. 19: Article 23 (The Family) Protection of the Family, the Right to Marriage and Equality of the Spouses*, para. 5. Belgeye şu siteden ulaşılabilir: <http://www.refworld.org/docid/45139bd74.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

²⁵⁸ Sözleşmenin 11. maddesinin 2. fıkrasında, hiç kimsenin özel yaşamına ve aile yaşamına keyfi veya erkin kötüye kullanımı mahiyetinde müdahalede bulunulamayacağı düzenlenmiştir. Sözleşmenin 17. maddesinde ise, aileye ilişkin haklar özel olarak düzenlenmiştir. Sözleşmenin Türkçe metni için bkz.: <https://burakgemalmaz.files.wordpress.com/2015/05/02.pdf> (Erişim tarihi: 24.06.2016).

²⁵⁹ Protokolün 15. maddesi aile kurulması ve korunması hakkını düzenlemektedir. Protokol metni için bkz.: Organization of American States (1999). *Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social and Cultural Rights ("Protocol of San Salvador")*, 16 November 1999, A-52. <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3b90.html> (Erişim tarihi: 03.06.2016).

²⁶⁰ Afrika Şartı’nın 18. maddesinde ailenin toplumun temeli olduğuna vurgu yapılmış ve korunması görevi devlete yüklenmiştir. OAU (1982). Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58. http://www.achpr.org/files/instruments/achpr/banjul_charter.pdf (Erişim tarihi: 24.06.2016).

²⁶¹ Şartın 23. maddesinde mülteci çocuklar için, 25. maddesinde ise aileden ayrı olan çocuklar için düzenleme getirilmiştir. Şartın metni için bkz.: Organization of African Unity (OAU) (1990). *African Charter on the Rights and Welfare of the Child*, CAB/LEG/24.9/49. <http://www.refworld.org/docid/3ae6b38c18.html> (Erişim tarihi: 22.07.2016).

sahiptir.” Maddenin ikinci fıkrasında da bu hakka hukuka aykırı müdahaleyi yasaklamaktadır²⁶². 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartının 16. maddesine göre,

*“Akit taraflar, toplumun temel birimi olan ailenin tam gelişmesi için gerekli koşulları sağlamak üzere; sosyal yardımlar ve aile yardımları, mali düzenlemeler, konut sağlama, yeni evlilere yardım ve diğer yöntemlerle aile yaşamının ekonomik, yasal ve sosyal bakımdan korunmasını geliştirmeyi; taahhüt ederler.”*²⁶³.

AB hukukunda konuya ilişkin düzenlemelere bakıldığında, AB Vasıf Yönergesinin 23. maddesinde aile birliğinin korunması düzenlenmiştir. Maddeye göre üye devletler, aile birliğinin sürdürülebilmesini temin etmekle yükümlüdürler. 23. maddenin ikinci fıkrasına göre,

*“Üye devletler, mülteci yada ikincil koruma statüsünden yararlanan kişilerin, söz konusu statü için aranan şartları şahsen karşılamayan aile üyelerinin, ulusal mevzuat çerçevesinde ve aile üyesinin kişisel yasal statüsüne uygun olduğu ölçüde, 24. ve 34. maddelerde belirtilen yardımları talep edebilmelerini temin edeceklerdir.”*²⁶⁴.

Aile üyelerinin kapsamına kimlerin girdiği ise Yönergenin 2. maddesinin h bendinde açıklanmıştır. Buna göre aile üyeleri, menşe ülkede de aile olarak var olmuş, üye devlette bulunan,

“mülteci ya da ikincil koruma statüsünden yararlanan kişinin eşi ya da, ilgili Üye Devlet’in yabancılarla ilgili mevzuatı ya da uygulamasında nikahsız çiftleri nikahlı çiftlerle aynı muameleye tabi tutuyorsa, düzenli ilişki sürdürdüğü nikahsız partneri” ile “evlenmemiş ve bağımlı olmaları kaydıyla ve ulusal hukuk kapsamında tanımlandığı şekilde evlilik içinde veya dışında doğup doğmadıklarına veya evlat edinilip edinilmediklerine bakılmaksızın, birinci

²⁶² European Court of Human Rights, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, s. 29. http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (Erişim tarihi: 23.06.2016).

²⁶³ İ. Sarmış ve O. Şahin (2014). *Avrupa Sosyal Şartı*. (Ed: F. Aydın). Ankara: TC Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.

²⁶⁴ BMMYK Türkiye ve Türk İçişleri Bakanlığı (2005), s. 221.

benkte anılan çiftin ya da mülteci ya da ikincil koruma statüsünden yararlanan kişinin küçük çocukları” olarak sayılmıştır²⁶⁵.

Bu haliyle, kendi mülteci veya ikincil koruma statüsü almış kişinin şartları sağlayan eş veya partneri ile çocukları, AB’ye üye ülkede ikamet izni, seyahat belgesi, istihdama erişim, eğitime erişim, sosyal yardım, sağlık hizmetleri, refakatsiz küçükler, barınma olanaklarına erişim, üye devlet içinde dolaşım özgürlüğü ve ülkeye geri dönme konularında mülteci veya ikincil koruma statüsüne sahip kişi gibi haklardan yararlanacaktır. Yine AB hukukunda Aile Birleştirme Hakkı ile İlgili 2003/86 sayılı Avrupa Birliği Konsey Yönergesinin beşinci bölümünde mülteci ailelerinin yeniden birleştirilmesi konusu düzenlenmiştir²⁶⁶. Yönergenin 4. maddesine göre, mültecinin aile birleşimi hakkı, eşi, küçükler ve evlenmemiş çocukları kapsamakta ve eğer mülteci resmi olarak eşile evli değilse, aile birleşimi her devletin kendi hukukuna göre karar vereceği durum haline gelmektedir. Birden fazla eşe sahip olan kişinin aile birleşimine ise, 4. maddenin 4. fıkrasına göre izin verilmemektedir. Yönergenin 5. maddesine göre aile birleşimi için yapılan başvurular, ailenin varlığını kanıtlayacak her türlü belgeyi içermelidir. 11. maddeye göre ise, başvuruda bulunan kişi, eğer ailenin varlığını açıklayacak belgeye sahip değilse, başvurunun reddedilme kararı sadece kanıtlayan belgelerin eksikliğine dayandırılmaz. 2003/86 sayılı Yönergenin bazı maddelerinde ise, üye devletlere, aile birleşiminde bazı hususlarda kısıtlayıcı düzenleme hakkı getirilmiştir. Yönergenin 4. maddesinin 6. fıkrasına göre, üye devletler Yönergenin uygulanma tarihinden önce mevcut olan mevzuatlarına göre, küçük çocukların aileleriyle yeniden birleştirilmesiyle ilgili başvuruların 15 yaşın tamamlanmasından önce yapılmasını öngörebilirler²⁶⁷. Benzer şekilde, 8. maddenin ilk fıkrasına göre, üye devletler aile üyelerinin kendisine katılımından önce, sponsorun (aile birleşimi için başvuran kişi) üye devlet topraklarında iki yılı aşmayan bir süre boyunca yasal olarak kalmasını öngörebilirler. Maddenin ikinci fıkrasına göre üye devletler tarafından bu süre, üç yılı aşmayacak şekilde düzenlenebilir. Bu şekilde bir kısıtlama, AB hukukunda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 8. maddesinin ihlali gibi görünse de, Avrupa Adalet Divanı

²⁶⁵ BMMYK Türkiye ve Türk İçişleri Bakanlığı (2005), s. 213.

²⁶⁶ A. Klug (2011). Regional developments: Europe. *The 1951 Convention Relating To The Status of Refugees and Its 1967 Protocol- A Commentary*. (Ed: A. Zimmermann). New York: Oxford Üniversitesi Yayınları, s. 132-133; BMMYK Türkiye ve İçişleri Bakanlığı (2005), s. 163.

²⁶⁷ BMMYK Türkiye ve Türk İçişleri Bakanlığı (2005), s. 168.

Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi kararında²⁶⁸, Yönergede düzenlenen maddelerin, üye devletleri bağlayan temel haklara aykırı yürütülemeyeceğini ifade etmiştir²⁶⁹. Yönergenin 9. ve 13. maddeleri arasında mülteci ailelerin yeniden birleşimini düzenlemektedir.

AB Geçici Koruma Yönergesinin 15. maddesinde de aile birleşimi düzenlenmiştir. Maddenin ilk fıkrasında sponsorun eşi ya da ilgili Üye Devlet'in yabancılar hukuku kapsamında kanunları ya da uygulamaları çerçevesinde evli olmayan çiftleri evli olan çiftler ile eşit tuttuğu durumlarda sponsorun istikrarlı bir ilişki içinde olduğu aralarında evlilik bağı olmayan partneri; sponsorun ya da eşinin evlilik içi ya da dışında doğmuş olmalarına ya da evlat edinilmiş olmalarına dair herhangi bir ayırım yapılmaksızın, reşit olmayan, evlenmemiş çocukları ile kitlesel sığınmaya yol açan olaylar sırasında aile topluluğunun bir parçası olarak beraber yaşamakta olan ve bu sırada tamamen ya da büyük ölçüde sponsora bağımlı olan diğer yakın akrabalar aynı ailenin ferdi sayılmışlardır ve bu kişilerin aile birleşimine olanak sağlanmıştır (m. 15/f. 1-a, b)²⁷⁰.

Kitlesel akın durumlarında da aile birleşimi söz konusu olabilir. Bu gibi durumlarda ailelerin kamplarda veya rastgele yerleştirildikleri yerlerde birlikte kalmaları sağlanmalıdır. Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyetinde Kosovalı Arnavut mültecilerin, kayıp ailelerini bulmaları için telefon merkezleri kurulmuştur; Ruanda'da mülteci ailelerin kayıp çocuklarını bulmaları için şehir merkezine sürekli otobüs servisleri düzenlenmiştir²⁷¹.

Ülke uygulamalarına bakıldığında, Kanada'daki uygulamalar, çoğu zaman tanınmış mültecinin aile bireylerinin de statüsünün tanınmasına yol açmamakta ve bu durum ebeveynlerden biri ve çocukların statüsünün tanınmış ancak bir diğer ebeveynin tanınmamış olmasına; çocuğun mülteci statüsünün tanınmış ancak ebeveynlerinin tanınmamış olmasına ve uygulamada haklar bakımından sorunlara yol açabilmektedir²⁷². Yine Kanada'da aile birliğinin sağlanması aşamasında prosedürel işlemlerde zorluk

²⁶⁸ European Parliament v. Council, ECJ, Case C-540/03, 27 June 2006.

²⁶⁹ A. Skorda (2011). Article 5- Rights granted apart from this Convention / droits accordés indépendamment de cette Convention. *The 1951 Convention Relating To The Status of Refugees and Its 1967 Protocol- A Commentary*. (Ed: A. Zimmermann). New York: Oxford Üniversitesi Yayınları, s. 701.

²⁷⁰ BMMYK Türkiye ve Türk İçişleri Bakanlığı (2005), s. 138.

²⁷¹ Jastram ve Newland (2003), s. 588.

²⁷² Jastram ve Newland (2003), s. 571.

yaşanabilmektedir. Kanada’da başvuruda bulunan mülteci öncelikle sürekli ikamet statüsüne sahip olmalıdır; ayrıca pasaporta sahip olmalıdır -ki birçok mülteci pasaporta sahip olamamaktadır-; başvuran mülteci ile kalan diğer aile üyeleri tüm bu süreçte statü sahibi olmadıgından süreç içindeki masrafları çoğu mülteci karşılayamamakta ve eğer aile birleşimi sürecinin son tarihi kaçırılırsa başvuran ve ailesi için daha kısıtlayıcı bir prosedüre başlanmaktadır²⁷³. Bosna Hersek hukukuna göre, aynı evde yaşadıkları müddetçe mülteci statüsü eş ve diğer çocuklar kadar diğer bağımlı kişileri de kapsamakta; giriş vizesi, sığınma verilen kişilere bağımlı olan kişiler için sağlanabilmektedir²⁷⁴. Amerika Birleşik Devletleri hukukuna göre üç farklı şekilde aile birliği sağlanabilmektedir. İlk usulde, eğer mülteci ve ailesi haklı nedene dayalı zulüm korkusu ile ülkedelerse kendilerine yerleşim için öncelikli hak tanınır; ikinci usulde, mültecinin yakınları için vize programları, zulüm korkusunu göstermeye gerek olmaksızın sağlanabilir; son usulde ise, normal şartlarda Birleşmiş Devletlerde yerleşimden bir yıl sonra mülteciler için ulaşılabilir olan düzenli göçmen aile süreci tüm daimi ikametgaha sahip olanlar için ulaşılır olur²⁷⁵. Birleşik Krallıkta, İçişleri Bakanlığı bu izne dört yıldır sahip kişinin başvurusunu değerlendirecek olsa da, istisnai oturma izni (*exceptional leave to remain*) aile birleşmesine izin vermemektedir²⁷⁶. Başvuruda bulunan kişilerin, devlet yardımı olmaksızın, ailelerini barındıracak ve destekleyecek duruma sahip olduklarını göstermeleri gerekmektedir²⁷⁷. Avustralya’da insan kaçakçılığının önlenmesi için, ülkeye izinsiz giren mültecilerin aile birleşimine izin verilmemektedir ve bu kişiler ailelerini üçüncü bir ülkede de ziyaret edememektedirler çünkü böyle bir durumda Avustralya’ya tekrar giriş hakkını kaybedeceklerdir²⁷⁸. Almanya’da fiili mülteci olarak kabul edilenlere sadece takdiri olarak aile üyelerinin sponsorluğuna izin verilirken, geçici koruma altında kabul edilen mültecilere aile birleşimi geleneksel olarak İtalya, Norveç ve İsveç’te verilir ancak Finlandiya, Hollanda ve İspanya’da verilmemektedir²⁷⁹.

²⁷³ Jastram ve Newland (2003), s. 572.

²⁷⁴ Jastram ve Newland (2003) s. 593. Bosna Hersek 1999 Göç ve Sığınma Kanunu 54. madde. Kanun metnine şu siteden ulaşılabilir: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b58e0.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

²⁷⁵ Jastram ve Newland (2003), s. 594

²⁷⁶ Jastram ve Newland (2003), s. 594-595.

²⁷⁷ Jastram ve Newland (2003), s. 595.

²⁷⁸ Jastram ve Newland (2003), s. 595; Hathaway (2005), s. 535.

²⁷⁹ Hathaway (2005), s. 536-537.

2.5. Sosyal yardım ve sağlık hakkı

Sağlık hakkı, diğer insan haklarının gerçekleşmesi için, temel, vazgeçilemez insan hakkı olarak tanımlanmaktadır²⁸⁰. Devletler, özellikle hassas ve dışlanmış insan gruplarına, ayrımcılığa karşı temelde, sağlık imkânlarını, araçlarını ve hizmetlerine erişimi sağlamakla yükümlüdür²⁸¹. Mültecilerin sağlık hakkı konusunda yardıma ihtiyaçları olduğu açıktır. Bu hususta devletleri bağlayıcı olan uluslararası sözleşmeler büyük önem taşımaktadır.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 23. maddesi mültecilere sosyal yardım ve iane konusunu düzenlemektedir. 23. maddeye göre, “*Taraf Devletler, ülkelerinde yasal olarak ikamet eden mültecilere, sosyal yardım ve iane konularında vatandaşlarına uyguladıkları muamelenin aynısını uygulayacaklardır.*” Ev sahibi taraf ülkedeki bir mültecinin bu haktan yararlanabilmesi için ülkede yasal olarak ikamet etmesi gerekmektedir. Madde geniş yoruma açıktır ve hastalıktan, yaşsal, fiziksel ve ruhsal bozukluktan veya diğer durumlardan dolayı yardım ve desteğe ihtiyacı olan insanları da kapsamaktadır²⁸². Bu haliyle madde, yeterli kaynağı olmayan mültecinin sosyal ve tıbbi yardımlara, vatandaşla aynı seviyede ulaşmasını sağlamaktadır. Sözleşmede sosyal yardım ve ianenin tanımı yapılmadığı için, yardımlar ve ianenin kapsamı taraf ülkelerinin uygulamalarına bağlı olacaktır²⁸³. Aynı konuya ilişkin 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinden önce de, 28 Ekim 1933 tarihli Mültecilerin Durumuna İlişkin Sözleşme²⁸⁴ ve 10 Şubat 1938 tarihli Almanya’dan Gelen Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme²⁸⁵ olsa da, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinde yer alan 23. madde, bu hakkı yalnızca taraf ülkenin topraklarında yasal olarak bulunan kişilere ve vatandaşlarla eşit şekilde tanınması bakımından

²⁸⁰ CESCR General Comment No. 14 (2000). *The right to the highest attainable standard of health* (Art. 12), E/C.12/2000/4, para. 1. Belgeye şu siteden erişilebilir: <http://www.refworld.org/pdfid/4538838d0.pdf> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

²⁸¹ CESCR General Comment No. 14 (2000), para. 43.

²⁸² Maddenin bu şekilde geniş yorumlanması 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin hazırlanmasından sorumlu Komite tarafından doğrulanmıştır. Costa (2006), s. 96, dn. 246; Grahl-Madsen (1997), s. 51.

²⁸³ Costa (2006), s. 96.

²⁸⁴ League of Nations (1933). *Convention Relating to the International Status of Refugees*. League of Nations, Treaty Series Vol. CLIX No. 3663. Belgeye şu siteden ulaşılabilir: <http://www.refworld.org/docid/3dd8cf374.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

Bu Sözleşme, sadece 8 devlet tarafından onaylandığı için uluslararası hukuk açısından geniş bağlayıcılığı olan bir Sözleşme olmamıştır. Özcan (2005), s. 15.

²⁸⁵ League of Nations (1938). *Convention Concerning the Status of Refugees Coming From Germany*. League of Nations Treaty Series, Vol. CXCII, No. 4461. Belgeye şu siteden ulaşılabilir: <http://www.refworld.org/docid/3dd8d12a4.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

ayrılmaktadır²⁸⁶. Önceki Sözleşmeler bu hakkı, ülkede ikamet eden mültecilere ve yabancılara tanınan muameleden az olmayacak şekilde tanımıştır.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 23. maddesinde düzenlenen hakkı vatandaşlara eşit seviyede tanımak, bazı taraf devletlerin maddeyi kısıtlama koyarak kabul etmesine sebep olmuştur. Malta ve Doğu Timor bu hükmün uygulanamayacağını söylemiştir ancak Malta, 2004 yılında bu itirazını geri çekmiştir²⁸⁷. Avustralya, maddede geçen “sosyal yardım ve iane” kavramlarının, kamu sosyal yardım fonundan kamu bağış ve yardımlarından karşılanacak şekilde yorumlanmasını söylemiştir²⁸⁸. Mısır, sosyal yardım ve iane konularında vatandaşla aynı hakları sağlayamayacağını söylemiştir²⁸⁹. Kanada, “yasal bulunma” kavramından, kalıcı ikamet için kabul edilen mültecileri anlayacağını söyleyerek Sözleşmeyi kabul etmiştir²⁹⁰.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi, Sözleşmenin sosyal durum konusunun düzenlendiği 4. bölüm maddeleri ile ilişkilidir. Kimlik konusunun düzenlendiği 20. madde, barınma konusunun düzenlendiği 21. madde, iş ve sosyal güvenlik konusunun düzenlendiği 24. madde, sosyal yardım konusu ile ilgilidir.

Konuya ilişkin uluslararası insan hakları metinlerine bakıldığında, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 25. maddesinde,

“Her şahsın, gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı...” olduğu düzenlenmiştir.

Benzer şekilde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Hakkında Sözleşmenin 11. maddesinde, Sözleşmeye taraf devletlerin, herkesin yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ettiğini ve taraf

²⁸⁶ E. Lester (2011). Article 23- public relief / assistance publique. *The 1951 Convention Relating To The Status of Refugees and Its 1967 Protocol- A Commentary*. (Ed: A. Zimmermann). New York: Oxford Üniversitesi Yayınları, s. 1044.

²⁸⁷ Lester (2011), s. 1047.

²⁸⁸ Lester (2011), s. 1047.

²⁸⁹ Lester (2011), s. 1047.

²⁹⁰ Lester (2011), s. 1047.

devletlerin bu hakların gerçekleştirilmesini güvence altına almakla yükümlü olduğunu düzenlemektedir. Yeterli bir yaşam düzeyinden ne anlaşılması gerektiği Sözleşmede açıklanmamış ve taraf devletlerin uygulamalarına bırakılmış olsa da, en azından taraf devletlerden beklenen, kendi imkânları doğrultusunda temel yardımları yapmalarıdır²⁹¹. Sağlık hakkına ilişkin olarak Sözleşmenin 12. maddesi taraf devletlerin, “herkesin, ulaşılabilecek en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkını kabul...” edeceğini düzenlemektedir. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşmenin yaşama hakkını düzenleyen 6. maddesi İnsan Hakları Mahkemesi tarafından, devletlerin kötü beslenme ve bebek ölümlerinin azaltılması için pozitif önlemler alma yükümlülüğü olarak yorumlanmıştır²⁹².

CEDAW ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede de konuya ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. *CEDAW*'ın 12 ve 14. maddeleri, kadınlara hem temel haklar konusunda, hem de sosyal yardımlar, yeterli yaşam koşulları ve sağlık imkânlarına eşit erişimde ayrımcılığa karşı güvence sağlamaktadır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 6. maddesinin ikinci fıkrası ile 27. maddesi çocukların gelişim ve hayatta kalmalarında, ruhsal, psikolojik, ahlaki ve sosyal yönlerinin gelişiminde, yeterli yaşam standardına erişimlerinde devletleri yükümlü kılmıştır.

Sosyal yardım ve sağlık bakımı konusuna ilişkin bölgesel anlaşmalarda da birçok düzenleme bulunmaktadır. Amerika'da San Salvador Protokolü'nün sağlık hakkına ilişkin 10. maddesi de sosyal, ruhsal ve fiziksel refahtan yararlanma üzerine durmuştur.

Afrika insan hakları metinlerine baktığımızda, Afrika Tüzüğü sosyal yardım konusunda özel bir düzenleme içermemekle birlikte, Tüzüğün 16. maddesi sağlık hakkını düzenlemektedir.

Avrupa bağlamında, 1996 tarihli (Değiştirilmiş) Avrupa Sosyal Şartının 13. maddesinde taraf devletlerin, sosyal ve tıbbi yardım hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla yeterli olanağı bulunmayan ve kendi çabasıyla veya başka kaynaklardan, özellikle bir sosyal güvenlik sisteminden yararlanarak böyle bir olanak sağlayamayan herkese yeterli yardımı sağlamayı ve hastalık halinde bunun

²⁹¹ Costa (2006), s. 97.

²⁹² Costa (2006), s. 97.

gerektirdiği bakımı sunmayı taahhüt etmişlerdir²⁹³. Değiştirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın Ekinin kapsamının belirlendiği kısımdaki ikinci cümlede, taraf devletlerin, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi kapsamında kendisine mülteci statüsü verilen ve taraf ülkelerde yasal olarak bulunan mültecilere Sözleşme ile üstlenmiş oldukları yükümlülüklerden daha az olmamak üzere lehte muamelede bulunacakları düzenlenmiştir. 1953 tarihli Sosyal ve Tıbbi Yardım Hakkında Avrupa Sözleşmesinde²⁹⁴, ev sahibi ülkenin vatandaşları ile diğer taraf devletlerin vatandaşları arasında, bu kişilerin yeterli kaynaklarının olmaması ve ülkede yasal olarak bulunuyor olmaları şartıyla, eşitliği sağlanmaktadır (m. 1). Statüsü tanınmış mültecilerin de bu Sözleşmeden yararlanacağı, Sözleşmenin Ek Protokolü'nün 2. maddesinden çıkartılabilmektedir. Bunun sonucunda, taraf devlette yasal olarak kalan mülteci statüsüne sahip kişi, bir başka taraf devlette de sosyal yardımla ilgili ulusal tedavilerden yararlanabilecektir²⁹⁵. AB Vasıf Yönergesinin 28. ve 29. maddeleri konu ile ilgilidir. Yönergenin 28. maddesine göre, üye devletler, mülteci ya da ikincil koruma statüsünden yararlanan kişilerin, bu statüyü veren üye devlette, söz konusu üye devletinin kendi vatandaşlarına sağladığı şekilde, gerekli sosyal yardımı almalarını temin edeceklerdir. Ancak üye devletler mülteci ya da ikincil koruma statüsünden yararlanan kişilere verilen sosyal yardımı temel yardımlarla sınırlayabilirler. Bu temel yardımlar da kendi uyruklularıyla aynı düzeylerde ve aynı uygunluk koşulları altında sağlanır (Vasıf Yönergesi m. 28/f. 2). Vasıf Yönergesinin 29. maddesinin ilk fıkrasına göre, üye devletler, mülteci ya da ikincil koruma statüsünden yararlanan kişilerin, bu statüyü veren üye devletin kendi vatandaşlarına sağladığı uygunluk koşulları altında sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını temin edeceklerdir. Ancak üye devletler verilen bu sağlık hizmetlerini temel yardımlarla sınırlı tutabilirler (Vasıf Yönergesi m. 29/f. 2). Maddenin ikinci fıkrasında ilk fıkrada verilen hakkın sınırlı sunulabileceği düzenlendikten sonra 3. fıkrada özel durumu olan kişiler düzenlenmiştir. Buna göre, üye devletler, gebeler, sakatlar, işkence, tecavüz ya da başka ciddi psikolojik, bedensel ya da cinsel şiddete maruz kalmış kişiler ya da her türlü suiistimal, ihmal, sömürü, işkence, zalim, insanlık dışı ve alçaltıcı muamele kurbanı olmuş ya da silahlı çatışmada zarar görmüş küçükler gibi özel gereksinimi olan mülteci ya da ikincil koruma statüsünden yararlanan kişilere statüyü veren üye devletin kendi vatandaşlarıyla aynı uygunluk

²⁹³ Sarmış ve Şahin (2014), s. 47.

²⁹⁴ RG. 01.08.1976-15664.

²⁹⁵ Costa (2006), s. 99; Çiçekli (2016), s. 371.

koşulları altında uygun sağlık hizmetleri sunacaklardır²⁹⁶. Dolayısıyla devletlerin üçüncü fıkra kapsamına giren kişiler için, ikinci fıkrada yer alan sınırlamayı uygulayamayacakları yorumu yapılabilir.

Ülke uygulamalarına bakıldığında, Hollanda, Fransa ve Norveç'te mültecilerin milli sağlık hizmetlerine tam olarak erişimleri sağlanmaktayken; Birleşik Krallıkta, zorunlu yayılma politikası sebebiyle sığınmacıların sağlık hakkından faydalanabilmesi için, ülkenin bir bölgesinde yaşıyor olmaları ve yaşadıkları o bölgede de işkence kurbanlarının tedavi imkânlarına erişemiyor olma şartı vardır ve her ihtimalde de psikolojik tedavileri reddedilmektedir²⁹⁷. Almanya ve İsveç'te sosyal sağlık hizmetleri sadece acil durumlarda temin edilebilirken; ülke vatandaşları için bile milli sağlık sistemi olmayan ABD'de, mülteciler, belediyeler veya özel kuruluşlar tarafından yerel maddi durumu iyi olmayan halka yardımcı olmak adına sunulan hizmetten faydalanmaktadır²⁹⁸.

2.6. Çalışma hakkı

Mültecilerin sığındıkları ülkeye yeni gelmeleri sebebiyle iş sahibi olmaları oldukça zordur. Çoğu zaman dışarıdan yapılan maddi yardımlarla geçici olarak kendilerine çözüm sağlanır. Ancak dışarıdan yapılan her bir yardım, hem mültecinin sığınma ülkesine gelmeden önce menşe ülkesinde sahip olduğu çalışma verimini azaltır, hem de mülteci dışa bağımlı hale gelir. Oysaki kendi gelirine sahip olan mülteci, hem kendi geçimini sağlayabilecektir, hem de sığınma devletine maddi yük olmaktan çıkacaktır. Bunun yanında hangi kalıcı çözüm türü olursa olsun, her birinin gerçekleşmesinde de kolaylığı sağlayan mültecinin kendi kendine yetebilmesi aşamasında (*self reliance*) da kendi gelirini elde edebiliyor olması çok önemlidir. Bu sebeptendir ki, yerel entegrasyonun sağlanmasında da çalışma hakkı ayrı bir önem taşımaktadır. Çalışma hakkının tanınması, yaşama hakkı, yeme içme ve barınma hakkı gibi diğer başka hakların da gerçekleşmesini ve eğitim, kültür ve sağlık gibi haklarınsa daha iyi şartlarda gerçekleşmesini sağlayacaktır²⁹⁹. Çalışma hakkını mülteciye tanıyacak ve gerçekleştirecek olansa, ev sahibi ülke olacaktır.

²⁹⁶ BMMYK Türkiye ve Türk İşçileri Bakanlığı (2005), s. 223.

²⁹⁷ Hathaway (2005), s. 510.

²⁹⁸ Hathaway (2005), s. 510.

²⁹⁹ A. Edwards (2011). Article 17- wage-earning employment / professions salaries. *The 1951 Convention Relating To The Status of Refugees and Its 1967 Protocol- A Commentary*. (Ed: A. Zimmermann). New York: Oxford Üniversitesi Yayınları, s. 954.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi hazırlanırken ABD temsilcisi, çalışma hakkı olmaksızın diğer hakları tanımanın anlamsız olduğunu belirtmiştir³⁰⁰. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi, çalışma hakkı ile ilgili olarak üç madde içermektedir ve bu maddeler spesifik olarak, ücretli işlerde çalışanlar, kendi işinde çalışanlar ve serbest meslek icra etme başlıkları ile düzenlenmiştir. Her üç maddede de mülteciler, yabancı kişilerle aynı düzeyde güvence altına alınmıştır ve ev sahibi ülkenin yabancılar için getireceği kısıtlamalar, mülteciler için de uygulanabilecektir³⁰¹.

Ücretli işlerde çalışan mültecilerin çalışma hakkının düzenlendiği 17. maddenin ilk fıkrasına göre,

“Taraflar Devletler, ülkelerinde yasal olarak ikamet eden her mülteciye, ücretli bir meslekte çalışmak hakkı bakımından, aynı şartlar içinde yabancı bir memleketin vatandaşına uyguladıkları en müsait muameleyi uygulayacaklardır.”

Maddede geçen ülkede yasal olarak kalma ifadesi farklı şekilde yorumlanmaktadır. *Hathaway*, yasal olarak kalma ifadesini, yasal statü olarak değil mültecinin fiili durumu olarak yorumlamaktadır ve O’na göre yasal olarak kalma, yasal olarak bulunma anlamına gelmektedir³⁰². *Goodwin-Gill* ve *McAdam*’a göre ise, maddede bahsi geçen ifadenin, ülkede yasal olarak bulunmaktan çok daha fazlası olduğu hatta mültecinin kalıcı ikamet statüsü, mülteci olarak tanınma, seyahat belgesi gibi belgelerle ülkede yasal olarak bulunuşunu göstermesi gerekmektedir³⁰³. Maddede geçen “aynı şartlar altında” ifadesi, Sözleşmenin 6. maddesi ile yorumlandığında, ev sahibi devletin, çalışma izninin elde edilebilmesi için diğer yabancı devlet vatandaşlarına sağlaması gereken ikamet izni ve benzeri şartları, mülteciye de sağlaması gerektiğine ulaşılabılır. Dolayısıyla, 6. maddede belirtildiği şekilde, çalışma hakkının sağlanması aşamasında, mülteciden, mülteci olması sebebiyle gerçekleştiremeyeceği şartları gerçekleştirmesi beklenemez.

17. maddenin ikinci fıkrası, ev sahibi ülkenin belli şartları taşıyan mülteciye, ulusal işgücü piyasasını korumak amacıyla tedbir uygulayamayacağını düzenlemiştir. 2. fıkraya göre, ülkede üç yıl ikamet eden, ikamet ettiği ülkenin vatandaşı olan bir kimse ile evli

³⁰⁰ Edwards (2011), s. 954.

³⁰¹ Altınışık ve Yıldırım (2002), s. 127; Costa (2006), s. 49.

³⁰² Hathaway (2005), s. 755.

³⁰³ Goodwin-Gill ve McAdam (2007), s. 526.

bulunan ve fakat eşini terk etmemiş olan, ikamet ettiği ülkenin vatandaşlığını kazanmış bir veya birden fazla çocuğu olan mülteciye ev sahibi ülke tedbir uygulayamayacaktır. Buradaki üç yıllık sürenin, yalnızca mülteci statüsüne sahip olduktan sonraki sürelerden oluşmaması, geçirilen sürenin ülkede yasal olarak bulunmuş bir süre olması gerekip gerekmediği maddeden anlaşılammakla birlikte, bu üç yıllık sürenin özgürlükçü yorumlanması gerektiği savunulmaktadır³⁰⁴. Yine evli bulunmak ifadesinden de ne anlaşılması gerektiği açık olmamakla birlikte, eşler ayrı yaşıyor olsa bile veya gerçek ve hukuki bir boşanmaya rağmen, eski eşe maddi desteğin devam etmesi gibi aradaki organik bağı gösteren durumlarda da, mültecinin söz konusu muafiyetten faydalanması gerektiğine dair görüşler vardır³⁰⁵. Ev sahibi ülkenin vatandaşlığına sahip bir veya birden fazla çocuğa sahip olmak ifadesinin ise, çocuğun illa ki evlilik birliği içinde doğması şartına bağlı olmamasına dair genişletici yorumlar bulunmaktadır³⁰⁶. Ancak 17. maddenin ikinci fıkrasında yer alan şartlardan birisini taşıyan mülteciye, çalışma hakkı konusunda kısıtlayıcı tedbirler işgücü piyasasını korumak için değil de memurluk mesleğinin sadece o ülke vatandaşlarına mahsus olması gibi milli güvenlik endişesi gerekçesiyle getirilecek sınırlamalar olabilir³⁰⁷. Bu halde mülteci, fıkrada yer alan şartlardan birini sağlasa bile, muafiyetten yararlanamayacaktır.

17. maddenin üçüncü fıkrasına göre taraf devletler, ücretli mesleklerde çalışma açısından, ülkelerine işçi bulma veya göçmen getirme programına göre girmiş olan mültecilerin haklarını, vatandaşlarına tanıdıkları çalışma haklarıyla aynı noktaya getirmeye çalışacaklardır.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi hazırlanmadan önce çalışma hakkı, 1933 ve 1938 tarihli Sözleşmelerde düzenlenmişti ve fakat 1951 Sözleşmesi ile çalışma hakkı, sonuçları aynı olmasa da, kendisinden önceki Sözleşmelerin kapsamına göre daha kapsamlı bir düzenleme olarak kabul edilmektedir³⁰⁸. Birçok devlet 17. madde için çekince ve yorum beyanlarında bulunmuştur. Angola, Belçika, Brezilya, Danimarka, Finlandiya, İran, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç ve Uganda gibi devletler, mültecileri, diğer devletlerle yaptıkları siyasi, ekonomik ve sosyal daha lehte

³⁰⁴ Grahl-Madsen (1997), s. 43.

³⁰⁵ Grahl-Madsen (1997), s. 44.

³⁰⁶ Grahl-Madsen (1997), s. 44.

³⁰⁷ Costa (2006), s. 50.

³⁰⁸ Edwards (2011), s. 954-955.

anlaşmalardan muaf tutmak istemişler ve maddeye çekince koymuşlardır³⁰⁹. Avustralya, Etiyopya, İran, Litvanya, Malavi, Moldova, Sri Lanka ve Zimbabve gibi ülkeler, 17. maddenin ikinci fıkrasının ülkeleri yasal olarak bağlayıcı değil ama devletlere tavsiye niteliğinde olması yönünde açıklamalar ile yorumlarını belirtmişlerdir³¹⁰. 17. maddenin ikinci fıkrasında mülteciye sağlanan muafiyet için gerekli olan 3 yıllık ikamet süresi, Şili tarafından 10 yıl; Kıbrıs, Jamaika, Surinam ve Birleşik Krallık tarafından 4 yıl olarak kabul edilmiştir³¹¹.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinde çalışma hakkının düzenlendiği 17. madde gibi Sözleşmenin 18. ve 19. maddeleri de çalışma hakkı ile ilgilidir. Mültecinin kendi işini kurup çalışmasının düzenlendiği 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 18. maddesine göre,

“Taraf devletler, ülkelerinde yasal olarak ikamet eden mültecilere tarım, sanayi, küçük sanatlar ile ticaret sahalarına kendi iş yerlerini açmak ve sanayi, ticari şirketler kurmak hakları ile ilgili olarak, mümkün olduğu kadar lehte ve her halde genel olarak aynı şartlardaki yabancılara uyguladıklarından daha az lehte olamayan muameleyi uygulayacaklardır.”

Uzmanlık gerektiren işte çalışma hakkını düzenleyen 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 19. maddesine göre,

“Her taraf devlet, ülkesinde yasal olarak ikamet eden ve bu devletin yetkili makamlarınca tanınan diplomalara sahip olup, bir ihtisas mesleğini icra etmek isteyen mültecilere, mümkün olduğu kadar lehte ve her halde aynı şartlar içindeki tüm yabancılara sağlanandan daha az lehte olmayan şekilde muamele uygulayacaktır.

Taraf devletler, bu gibi mültecilerin, anavatanları dışında, uluslararası ilişkilerini yürüttükleri ülkelere yerleşmelerini temin için, kanunlarına ve anayasalarına göre ellerinden gelen çabayı göstereceklerdir.”

18 ve 19. maddenin sağladığı teminat, ev sahibi ülkenin, kendi işinde çalışan veya bir ihtisas mesleği icra etmek isteyen bir mülteci olması durumunda, kendilerine

³⁰⁹ Edwards (2011), s. 957.

³¹⁰ Edwards (2011), s. 957.

³¹¹ Edwards (2011), s. 957.

“mümkün olan en lehte muamelenin” uygulanacak olmasıdır. Üç maddenin de kapsamını değerlendirdiğimizde, 17. ve 19. maddeler yalnızca ülkede yasal olarak kalan mültecileri kapsamaktayken; 18. madde ülkede hukuka uygun olarak bulunan mültecileri kapsamaktadır³¹².

Konu ile ilgili uluslararası insan hakları hukukuna bakıldığında, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 23. maddesi karşımıza çıkmaktadır. 23. maddenin ilk fıkrasına göre, “Herkesin çalışma, işini özgürce seçme, adil ve elverişli çalışma koşullarına sahip olma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır.” Maddede geçen “herkes” ifadesi, tanınan hakkın belli bir kesime değil her insana ve dolayısıyla mülteciye de tanınması bakımından önemlidir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Hakkında Sözleşmesinin 6. maddesinde, Sözleşmeye taraf devletlerin, “herkesin özgürce seçeceği ve kabul edeceği bir işle yaşamını kazanma fırsatına sahip olma hakkını içerecek şekilde çalışma hakkını tanıdığını ve bu hakkı güvence altına almak için uygun adımları atacağı...” hüküm altına alınmıştır.

CEDAW’ın 11. maddesine göre, “taraf devletler, istihdam alanında kadınlara karşı ayrımı önlemek ve kadın-erkek eşitliği esasına dayanarak eşit haklar sağlamak için...” bütün önlemleri alacaklardır. Sözleşmenin 14. maddesi kırsal kesimde yaşayan kadınlar için düzenleme getirmektedir. Bu maddede taraf devletler, kırsalda yaşayan kadının toplumsal faaliyetlere katılabilmesinde yükümlü kılınmıştır. CEDAW’da yer alan düzenlemeler, mülteci kadınları da kapsadığı için önemlidir.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 5. maddesinde, Sözleşmeye taraf devletlerin, kişinin çalışma hakkını kullanırken, hukuk önünde eşitlik hakkını güvence altına aldıklarını taahhüt etmektedir. Söz konusu uluslararası belgeler, çalışma hakkının tanınmasında herkes ifadesini kullandığı için, mültecilere 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinde tanınmış haklardan daha geniş teminat sağlamaktadır³¹³.

³¹² Çiçekli (2016), s. 356.

³¹³ Costa (2006), s. 51.

Diğer uluslararası veya bölgesel metinlerden ILO Sözleşmeleri, Avrupa Sosyal Şartı ve Göçmen İşçilerin Yasal Statüsüne İlişkin Avrupa Sözleşmesi de mültecilerin çalışma hakkının sağlanması bakımından devletlere yükümlülük getirmesi önemlidir ve 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin sağladığı asgari zorunluluktan daha yüksek standartlara sahiptirler³¹⁴. Avrupa Sosyal Şartı ve Göçmen İşçi Avrupa Sözleşmesi vatandaş olmayanlara, vatandaş olanlarla eşit çalışma ve iş şartları sağlamak ve taraf devletlerden vatandaşlarına tanıdıkları fırsatları, yabancılar için de sağlamaları konusunda zorunluluk getirmektedir. Ancak, her iki belge de taraf devletlerin vatandaşları için uygulanacaktır ve bu taraf ülkelerden günümüzde çoğunlukla mülteci gelmemektedir³¹⁵. Ancak Avrupa Sosyal Şartı yine de mülteci hakları bakımından özel önem taşımaktadır, çünkü 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinde kendilerine tanınan haklar, Sosyal Şartta da yer almaktadır ve bu sebeple mülteci hem Sosyal Şartın teminatından hem de şikayet mekanizmalarından faydalanabilecek durumdadır³¹⁶.

Bölgesel düzeyde düzenlemelere bakıldığında, AB kapsamında çalışma hakkına ilişkin birçok düzenleme vardır. AB Vasıf Yönergesinin 26. maddesinde istihdama erişim düzenlenmiştir. Maddenin ilk fıkrasına göre, “*Üye Devletler, mülteci statüsünden yararlanan kişilere mülteci statüsü verildikten hemen sonra, mesleğe ve kamu hizmetine genel olarak uygulanan kurallara tabi olarak istihdam ya da serbest meslek faaliyetlerine girişebilmelerine izin vereceklerdir.*” Maddenin 3. fıkrasında ikincil koruma statüsüne sahip kişiler için de aynı düzenlemeye gidilmiştir fakat devamında,

“Ulusal hukuka istinaden belirlenecek sınırlı bir süre için olası istihdam erişimine öncelik verilmesi de dahil olmak üzere Üye Devletlerdeki işgücü piyasasının durumu göz önüne alınacaktır. Üye Devletler, işgücü piyasasında önceliğe ilişkin ulusal kurallara istinaden ikincil koruma statüsünden yararlanan kişinin teklif aldığı işe girebilmesini temin edeceklerdir.” şeklinde bir istisna getirilmiştir.

AB düzenlemeleri arasında, Avrupa Vasıf Yönergesi dışında, mülteciler, işçilerin serbest hareketi ile ilgili ve ırka dayalı ayrımcılığı yasaklayan düzenlemelerin kapsamına

³¹⁴ Costa (2006), s. 52.

³¹⁵ Costa (2006), s. 52.

³¹⁶ Costa (2006), s. 52.

girmemektedirler. 2003 tarihli Uzun Dönemli İkamet Eden Üçüncü Ülke Vatandaşlarının Durumu Hakkında Konsey Yönergesinin 3. maddesinde, mülteci statüsüne sahip veya statü için başvuruda bulunmuş ancak başvurusu henüz nihai karar aşamasına gelmemiş olan kişilerin Yönerge kapsamında olmadığı düzenlenmiştir³¹⁷. Bu sebeple, üye devletteki bir mülteci, AB içerisinde, işçilerin serbest dolaşımı ve başka bir üye devlette istihdamının sağlanmasında Yönerge kapsamında yer almayıp yararlanamayacaktır. AB Geçici Koruma Yönergesinin 12. maddesinde, üye devletlerin, geçici koruma süresini aşmayan bir süre ile, geçici korumadan yararlanan kişilerin yetişkinler için mesleki eğitim ve pratikte işyeri deneyimi gibi eylemlerden yararlanmalarına ilişkin faaliyetler de dâhil olmak üzere ve ilgili mesleğe uygulanan kurallara tabi olarak, ücretli ya da serbest meslek sahibi olarak çalışmalarına izin verecekleri düzenlenmiştir.

Amerika'da, Amerika İnsan Hakları Sözleşmesinin ekonomik, sosyal ve kültürel hakları düzenleyen 26. maddesi, taraf devletlere ekonomik alanda mevzuat hazırlanmasını, ekonomik alana ilişkin kademeli olarak gelişmelerin sağlanmasını ve gerekli önlemlerin alınmasını yükümlülük olarak düzenlemektedir³¹⁸. Sözleşmeye ek Protokol olan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanında Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine Ek Protokolü'nün (San Salvador Protokolü)³¹⁹ 6. maddesinde çalışma hakkı ayrıntılı olarak, 3. maddede de ayrımcılık yasağı düzenlenmiştir.

Afrika'da, konu ile ilgili birçok düzenleme bulunmaktadır. Güney Afrika Gelişme Topluluğu Sosyal Şartında³²⁰, özellikle istihdam alanında cinsiyet eşitliği, kadın ve erkek için fırsat eşitliği düzenlenmekteyken, bir diğer yandan da Sosyal Şart, ILO Sözleşmeleri ile benimsenen birçok düzenlemeyi de bünyesinde barındırmaktadır³²¹. Ayrı bir yürütme

³¹⁷ BMMYK Türkiye ve Türk İşçileri Bakanlığı (2005), s. 182.

³¹⁸ 22 Kasım 1969'da kabul edilen Belge 18 Temmuz 1978'de yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeye ek 2 protokol söz konusu olup, bunlardan ilki ekonomik, sosyal ve kültürel hak ve özgürlüklere ilişkin San Salvador Protokolü; diğeri ise ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin Paraguay Protokolü'dür. V. Aslan (2012). Amerikalılar arası insan hakları sistemi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:3 Sayı:2, s. 268.

³¹⁹ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanında Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine Ek Protokol (San Salvador Protokolü) 17 Kasım 1988'de kabul edilmiş ve 16 Kasım 1999'da yürürlüğe girmiştir. Aslan, s. 269.

³²⁰ The Southern Africa Development Community (SADC) (2003). Social Charter of Fundamental Social Rights. Belgeye şu siteden ulaşılabilir: http://www.sadc.int/files/6613/5292/8383/Charter_of_the_Fundamental_Social_Rights_in_SADC2003.pdf (Erişim tarihi: 22.06.2016).

³²¹ Costa (2006), s. 53.

mekanizmasına sahip olmayan Sosyal Şart ile ilgili olarak, bölgedeki mahkemeler uygulamalar yapmaktadırlar³²².

2.7. Eğitim hakkı

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 22. maddesinde, mültecilerin eğitim hakkı düzenlenmiştir. 22. maddeye göre,

“Taraf Devletler, mültecilere, temel eğitim konusunda, vatandaşlarına uyguladıkları muamelenin aynısını uygulayacaklardır.

Taraf Devletler, mültecilere, temel eğitimin dışındaki eğitim konusunda ve özellikle çalışmalardan yararlanma, yabancı ülke okullarından alınmış eğitim sertifikalarının, üniversite diplomalarının ve derecelerinin tanınması, harç ve resimlerden muafiyet ve eğitim bursları alanlarında mümkün olduğu kadar müsait ve her halde genel olarak aynı şartlar içindeki yabancılara tanınanlardan daha az müsait olmayan şekilde muamele edeceklerdir.”

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 22. maddesinde, taraf devletlerin, temel eğitim konusunda eğitim alma hakkı bakımından vatandaşlara tanıdıkları hakkı mültecilere de tanıyacakları düzenlenmiştir. Bu maddede kastedilen eğitim, özel eğitim değil devlet tarafından finanse edilen eğitimidir³²³. Bu maddenin bir diğer önemi ise, kişinin bu haktan faydalanabilmesi için ülkede yasal ikametinin bulunması veya hukuksal olarak mülteci statüsüne sahip olması gerekmektedir³²⁴. Maddede ana amaç, çocukların ilköğretim aşamalarındaki eğitimleri aşamasında, ev sahibi taraf ülke vatandaşları ile eşit muamele görmelerini sağlamaktır³²⁵.

22. maddenin ikinci fıkrasında ise temel eğitimin dışında kalan konular düzenlenmiştir. Maddeye göre taraf devletler, mültecilerin yabancı ülkelere almış oldukları eğitim sertifikalarının, üniversite diplomalarının ve derecelerinin tanınması konusunda, aynı şartlar altındaki yabancıya sağlanan imkânlardan daha az müsait olmayacak şekilde muamele göstereceklerdir.

³²² Costa (2006), s. 53.

³²³ Robinson (1997), s. 42; Özkan (2013), s. 331.

³²⁴ Costa (2006), s. 80.

³²⁵ Özkan (2013), s. 331.

Maddede geçen temel ve yükseköğrenimin kavramlarının tanımı Sözleşmede yapılmamıştır, bu sebeple bu kavramların tanımı, her taraf ülkenin kendi uygulamaları ile ortaya çıkacaktır³²⁶. Sözleşmenin 22. maddesine göre, eğitim sertifikalarının, üniversite diplomalarının ve derecelerinin ev sahibi ülkede tanınmasında, harç ve resimlerden muafiyet ayrıca düzenlenmiştir. Sözleşmenin 29. maddesinde de genel olarak, taraf devletlerin, mültecilere, her ne isimle olursa olsun, benzer koşullarda vatandaşlarına uyguladıklarından veya uygulayabileceklerinden farklı ya da daha yüksek resim, harç ve vergi uygulamayacakları düzenlenmiştir.

Eğitim hakkı, temel eğitim bakımından özellikle çocuklarla ilgili olduğundan, uluslararası ve bölgesel insan hakları metinlerinde de çokça yer almıştır. Bu tip düzenlemeler, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinden çoğu zaman daha kapsamlıdır. Çünkü öncelikle eğitim hakkını yalnızca mültecilere değil tüm çocuklara tanırlar. Ayrıca uluslararası veya bölgesel metinlerin birçoğunun bünyesinde denetim mekanizmasının bulunması, hakların taraf devletlerce uygulanıp uygulanmadığının takibini sağlamaktadır.

Eğitim hakkı ile ilgili olarak, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 26. maddesinde, herkesin eğitim hakkına sahip olduğu, eğitimin en azından ilk ve temel aşamada ücretsiz ve ilköğretimin zorunlu olduğu düzenlenmiştir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 13. maddesinde eğitim hakkı düzenlenmiştir ve maddeye göre, Sözleşmeye taraf devletler, herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğunu kabul edeceklerdir. Maddenin ikinci fıkrasına göre, taraf devletler, ilköğretimin herkes için zorunlu ve parasız olacağını kabul etmişlerdir.

Eğitim hakkı Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin de 26. maddesinde düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre, eğitim hakkının kullanımında herkes yasalar önünde eşittir ve devletler her bağlamda ayrımcılığa karşı eşit ve etkili korumayı temin edeceklerdir.

Diğer uluslararası sözleşmelere bakıldığında, ILO Sözleşmelerinden 143 No'lu ILO Sözleşmesinin 12. maddesinin f. bendinde, üye devletlerin, kendi ülkelerinin şartlarına uygun olarak göçmen işçi çocuklarına, ana dilbilgisi ve ülkeleri ile bağlarını

³²⁶ Robinson (1997), s. 43.

korumak için tedbirler alacakları düzenlenmiştir. *CEDAW* da eğitim hakkı 10. maddede düzenlenmiştir ve düzenlemeye göre, taraf devletler eğitim alanında kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek üzere gerekli her türlü tedbiri alacaklarını ve kadınlarla özellikle erkeklerin eşitliğine dayanan tedbirleri alacağını söylemekte ve devamında taraf devletlerce alınabilecek tedbirler konusunda örnekler vermektedir. Sözleşmenin 14. maddesi ise, kırsalda yaşayan kadının yapılacak işlerde teknik bilgisinin artırılması için okuma yazma imkânlarının taraf devletlerce sağlanmasını ve çoğaltılması düzenlemektedir.

Her Türü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 5. maddesinde eğitim hakkı düzenlenmiştir ve buna göre, taraf devletler, eğitim hakkından yararlanmada herkesin kanun önünde eşit olma hakkını garanti altına alma yükümlülüğünü üstlenecektir.

Eğitim hakkı ile ilgili olarak bölgesel düzeyde de düzenlemeler yapılmıştır. Amerika'da Amerika İnsan Hakları Sözleşmesine Ek Protokol (San Salvador Protokolü)'nün 13. maddesinde eğitim hakkı düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre, herkes eğitim hakkına sahiptir ve eğitim hakkının tam gerçekleşmesi için devletlerin yerine getirmesi gereken yükümlülükler vardır³²⁷. Avrupa'da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek Protokolü 2. maddesinde eğitim hakkı düzenlenmiştir. Maddeye göre, hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz ve taraf devletler eğitim ve öğretim alanında üstlenecekleri görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama hakkına saygı gösterecektir.

AB hukukunda AB Vasıf Yönergesi 27. maddesinde, üye devletlerin mülteci veya ikincil koruma statüsü verilen tüm küçüklere, eğitim sisteminden vatandaşlarıyla aynı koşullarda faydalanabilme olanağı sağlayacakları düzenlenmiştir. Ayrıca yetişkin mülteci ya da ikincil koruma statüsü sahipleri için, üye devletlerde yasal olarak ikamet eden 3. devlet vatandaşlarıyla aynı koşullar altında genel eğitim, ileri eğitim ya da yeniden eğitimden yararlanabilme izni verileceği düzenlenmiştir (m. 27/f. 2). 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 22. maddesinin 2. fıkrasında yer alan düzenlemeye benzer şekilde AB Vasıf Yönergesinde de, üye devletlerin yabancı diplomaları, sertifikaları ve diğer resmi

³²⁷ Organization of American States (1999), m. 13.

vasıf belgelerinin tanınmasında, mülteci veya ikincil koruma statüsünden yararlanan kişilere kendi vatandaşları ile eşit muamele gösterilmesini sağlayacakları düzenlenmiştir.

AB Geçici Koruma Yönergesinin 14. maddesinde geçici korunanların eğitim hakkı düzenlenmiştir. Buna göre, üye devletler geçici korumadan yararlanan 18 yaşın altındaki kişilerin ev sahibi üye devletin kendi vatandaşlarına sunduğu koşullar ile eşit koşullar altında eğitim sisteminden yararlanmalarını sağlayacaklardır. Ancak devletler bu tür imkânların devlet eğitim sistemi ile sınırlı kalmasını öngörebileceklerdir. Ayrıca devletler, geçici korumadan yararlanan yetişkinlerin genel eğitim sisteminden yararlanmasına da izin verebilirler (AB GKY m. 14/f. 2).

Sığınma isteyenlerin ülkeye kabulüne ilişkin asgari standartları belirleyen 2003/9/AT sayılı AB Konsey Yönergesinin 10. maddesinde küçüklerin eğitim ve öğretimi düzenlenmiştir. Buna göre üye devletler, sığınma isteyenlerin küçük çocuklarına ve sığınma isteyen küçüklere, kendilerine veya ebeveynlerine karşı bir sınır dışı etme kararı fiilen uygulanmadığı sürece, ev sahibi üye devletin kendi vatandaşlarıyla benzer şartlar altında eğitim sistemine erişim imkânı tanıyacaklardır (m. 10/f. 1).

2.8. Vatandaşlık hakkı

Kişilere vatandaşlığın verilmesi her devletin kendi münhasır yetkisi kapsamında olsa bile³²⁸, vatandaşlık, mülteci statüsü tanınmış, bu statünün sona ermesini ve ev sahibi ülke halkı ile kaynaşmayı isteyen mülteci için en kalıcı ve çoğu zaman en istenen uzun dönemli çözüm olarak varlığını korumaktadır³²⁹. Çiçekli'ye göre, vatandaşlık hususunda mülteciler söz konusu olduğunda, statünün sona ermesi ve ev sahibi ülkede entegrasyonun da tam anlamıyla sağlanabilmesi için ev sahibi ülkenin vatandaşlığının verilmesi en tercih edilen yöntemdir³³⁰. *Costa* da aynı fikri taşımakta ve her ne kadar mülteci statüsü kişiye ev sahibi ülkede belli bazı haklar tanısa da, vatandaşlık olmaksızın kişinin etkin korunması söz konusu olamayacağını savunmaktadır³³¹. Çünkü O'na göre bu süreçte mülteci statüsüne sahip kişi geri gönderilmeme ve sığınma ülkesinde kalma

³²⁸ Odman (1995), s. 176; Pazarıcı (1993), s. 60.

³²⁹ Costa (2006), s. 183.

³³⁰ Çiçekli (2016), s. 379-380.

³³¹ Costa (2006), s. 183.

hakkına sahip olsa bile, bu süre zarfında ne ülkesine dönebilmekte ne de ev sahibi bulunduğu ülkede bir vatandaş gibi etkin devlet korumasından yararlanabilmektedir³³².

Vatandaşlığın kazanılması, BMMYK tarafından 2009 yılında yayınlanan “*Orta Avrupa’da Mülteci Entegrasyonu*” çalışmasında, mülteci statüsünün sonlandırılıp entegrasyon sürecinin yasal boyutunun tamamlandığı etken olarak tanımlanmaktadır³³³.

Vatandaşlığın kazanılması, kalıcı çözüm türü olan yerel entegrasyonun son adımını oluşturmaktadır. Entegrasyon konusunu önceki başlıklarda incelerken, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 34. maddesi açıklanmıştır. Söz konusu 34. madde taraf devletlerin, ev sahipliği yaptıkları mültecilere vatandaşlık vermeleri gibi bir yükümlülüğü içermiyorsa da, hükmün ilk bölümü, vatandaşlık verilmesi ve entegrasyon (asimilasyon) sürecinin kolaylaştırılması konusunda devletlere görev yüklemektedir³³⁴.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin konu ile ilgili bir diğer maddesi de 29. maddedir. 34. madde vatandaşlığın verilmesi sürecinin kolaylaştırılmasını istemektedir ve devlet uygulamalarında sürecin kolaylaştırılması - aşağıda anlatılacağı gibi - çoğu zaman süreçte doğabilecek masrafları mülteciler için azaltma şeklinde olmaktadır. Bununla paralel olarak, Sözleşmenin 29. maddesi de, taraf devletlerin, mültecilere her ne isimle olursa olsun benzer koşullarda vatandaşlara uyguladıklarından veya uygulayabileceklerinden farklı veya daha yüksek resim, harç ve vergi uygulamayacaklarını düzenlemektedir. Dolayısıyla, mültecinin vatandaşlığa alınması sürecinde başvuran kişiye yük olarak doğabilecek maliyetler asgari düzeyde tutulmalı ve vatandaşlığa alınma süreci hızlandırılmalıdır.

34. madde ile 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesine taraf devletler, vatandaşlığa alınma sürecinin kolaylaştırılması için teşvik edilmektedir. Vatandaşlığa alınma sürecinin kolaylaştırılması için ev sahibi devlet tarafından çeşitli önlemler alınabilir. Vatandaşlık kazanılabilmesi için ev sahibi ülkede geçirilmesi istenen ikamet süresinin asgari düzeyde tutulması, eski vatandaşlığın terk edildiğine dair kanıt beklenmemesi gibi kolaylıklar ev sahibi ülke tarafından sağlanabilir³³⁵. Bunun dışında, ev sahibi ülkede vatandaşlığın

³³² Costa (2006), s. 183.

³³³ UNHCR (2009). *UNHCR note on refugee integration in central Europe*. Budapeşte: UNHCR, s. 11. <http://www.refworld.org/pdfid/4bfe70d72.pdf> (Erişim tarihi: 24.06.2016).

³³⁴ Robinson (1997), s. 64; Özkan (2013), s. 395.

³³⁵ Costa (2006), s. 184.

kazanılmasına karar verecek yetkili makamların, karar sürecinde iyi niyetli davranma yükümlülüğü de süreci kolaylaştıracaktır³³⁶.

Konu ile ilgili uluslararası insan hakları belgelerine bakıldığında, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 15. maddesinde, her bireyin uyrukluk hakkı olduğu; hiç kimsenin keyfi olarak uyrukluğundan ve uyrukluğunu değiştirme hakkından mahrum bırakılmayacağı düzenlenmektedir. Bu madde dolaylı olarak vatandaşlık hakkı ile ilgili olsa da, her devletin kendi hukukuna göre vatandaşını tayin etme hakkı olduğundan, vatandaşlık hakkı, uluslararası hukuk tarafından kişiye garanti edilen bir hak değildir³³⁷.

Vatandaşlık hakkını doğrudan düzenlememekle birlikte, konuyla ilgili birçok uluslararası belge vardır. Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 24. maddesinin üçüncü fıkrasında, her çocuğun vatandaşlık kazanma hakkı olduğu düzenlenmektedir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 7. maddesinin ilk fıkrasında, çocuğun, doğumundan hemen sonra vatandaşlık kazanma hakkına sahip olduğunu; devamında da, taraf devletlerin, çocuğun vatansız kalma durumunda kendi ulusal hukukları ve uluslararası belgeler ile üstlendikleri yükümlülüklerine uygun olarak haklara işlerlik sağlayacaklarını taahhüt ettiklerini düzenlemektedir.

CEDAW'ın 9. maddesinde, Sözleşmeye taraf devletler, tabiiyetin kazanılmasında, değiştirilmesinde veya muhafazasında kadınlara erkekler ile eşit haklar tanıyacaklarını taahhüt etmişlerdir. Maddede, yabancı ile evlenen kadının bu evlenme sebebiyle vatandaşlığının otomatik olarak değişmesini taraf devletlerin önleyeceği düzenlenmektedir. Maddenin ikinci fıkrasında da, çocukların vatandaşlık kazanması konusunda kadınlarla erkeklerin eşit haklara sahip olacağını devletlerin sağlayacağı düzenlenmektedir.

1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin³³⁸ 32. maddesinde, taraf devletlerin vatansız kişileri özümlemeyi ve vatandaşlığa almayı mümkün olduğu ölçüde kolaylaştıracakları; özellikle vatandaşlığa alma işlemlerini hızlandırmak ve bu işlemlerden başvuruda bulunan kişi için doğacak masrafları mümkün olduğu ölçüde azaltmak için her türlü çabayı sarf edecekleri

³³⁶ Grahl-Madsen (1997), s. 147.

³³⁷ Marx (2011), s. 1447.

³³⁸ Türkiye bu Sözleşmeye taraf değildir.

düzenlenmiştir. Sözleşme 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi düzenlemeleri benzer maddeler içermektedir. Sözleşmenin 32. maddesi, taraf devletleri vatandaşlığa alma işlemlerini hızlandırmaları için yükümlü kılarak 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 34. maddesi ile; süreç içinde doğacak masrafların mümkün olduğu ölçüde azaltılması için yükümlü kılarak da 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 29. maddesi ile benzer düzenlemeler içermektedir³³⁹.

Vatansızlık Hallerinin Sayısının Azaltılmasına Dair Sözleşmenin³⁴⁰ 1. maddesinde, annesi sözleşmeye taraf devletlerden birinin vatandaşlığını taşıyan çocuğun, aksi halde vatansız doğacaksa, doğumda annesinin vatandaşlığını kazanacağı düzenlenmiştir. Devam eden maddede ise, birinci maddenin uygulanması adına, mülteci statüsüne sahip bir babadan doğan çocuğun babasının vatandaşlığına sahip olmadığını farz edileceği düzenlenmiştir. Her iki maddeyi mülteci çocuk açısından yorumladığımızda, mülteci babanın çocuğu, ikinci madde kapsamında babadan vatandaşlık kazanamayıp, ilk madde kapsamında annenin sahip olduğu diğer taraf devlet vatandaşlığını kazanabilecektir. Sözleşme genel olarak özellikle çocuğun vatansız kalmaması için çaba harcamaktadır. Bu sebeple Sözleşme özellikle ev sahibi ülkede doğan mülteci çocuklar için ayrı bir öneme sahiptir.

AB hukukunda vatandaşlık ile ilgili düzenlemelere bakıldığında, Birlik içinde birçok tavsiye ve çözüm kararlarının benimsendiği görülmektedir. Kararlarda genellikle, devletlerin vatandaşlığının kazanılmasının kolaylaştırılması için, ülke içi yasal gerekliliklerin kişilere uygulanırken olabildiğince özgürlükçü yorumlanması istenmektedir³⁴¹. Vatandaşlığın kazanılması için ev sahibi ülkede geçirilmesi gereken ikamet süresinin kısa tutulması, süreç içinde doğabilecek masrafların ve sürecin asgari düzeyde tutulması, varsa eğer önceki vatandaşlığın kaybını ispata dair ısrarcı olunmaması devletler tarafından verilecek kararlarda beklenmektedir³⁴².

³³⁹ Odman, T. (2011). *Vatansızların hukuki durumu ve Türk hukuku*. Ankara: Çağ Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 41; Sözleşmenin vatansızlığı önleyici düzenlemeler getirmekten ziyade vatansız kişilerin haklarını düzenlediği noktasındaki görüş için bkz.: N. Özbek Hadimoğlu ve B. Teksoy (2013). Vatansızlığın Azaltılmasına Dair BM Sözleşmesi (1961) karşısında Türk Vatandaşlığı Kanunu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 107, ss. 221-244, s. 226.

³⁴⁰ R.G. 15.08.1975 – 15327

³⁴¹ Costa (2006), s. 185.

³⁴² Costa (2006), s. 185.

1984 yılında yayımlanan 984 Nolu AB Tavsiye Kararında, kişiye vatandaşlık verilmesinin entegrasyon için hayati öneme sahip olduğuna ve vatandaşlık kazanılması sürecinde kolaylaştırıcı önlemler alınması gerekliliğine, bu kolaylaştırıcı önlemlerin mülteciler ülkelerinden veya diplomatik yollardan koruma ve destek sağlayamayan insanlar oldukları için ayrımcılık sayılmayacağına vurgu yapılmıştır³⁴³.

1997 tarihli Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesinin³⁴⁴ 6. maddesinin 3. fıkrasında, her taraf devletin kendi topraklarında hukuken ve mutaden ikamet eden kişilerin vatandaşlığa alınacağına sağlanacağı ve devam eden cümlesinde de, vatandaşlığa alınma koşullarından başvuran kişide aranan ikamet süresinin, başvurudan önce on yılı aşamayacağı düzenlenmiştir³⁴⁵. Aynı maddenin 4. fıkrası da mülteciler ile ilgili olarak özel bir düzenleme içermektedir. Dördüncü fıkraya göre, her taraf devlet kendi iç hukukunda, kendi topraklarında hukuken ve mutaden ikamet eden mülteci statüsü sahibi kişiler ve vatansızların vatandaşlığı kazanmalarını kolaylaştıracaktır.

Ülke uygulamalarına bakıldığında, 1985 tarihli Avusturya Vatandaşlık Yasası 01.01.2006 tarihinde değiştirilmiştir. Normal şartlarda yabancıların vatandaşlığa alınmaları için ülkede yasal olarak zorunlu ikamet etme süresi 10 yılken; bu süre mülteci statüsünü almış kişiler için 6 yıla düşmektedir. Avusturya Vatandaşlık Kanununun³⁴⁶ 4. maddesine göre, ülkede en az 6 yıl yasal ve aralıksız ikamet ile genel şartları³⁴⁷ sağlamak şartıyla, başvuruda bulunan mülteci statüsü sahibi kişiye vatandaşlık verilecektir. Bu şartları sağlayıp başvuruda bulunan mülteci ile birlikte başvuruda bulunan 18 yaşını doldurmamış ve bekâr olan çocuklar –bekleme süresi olmaksızın- ile eşler veya kayıtlı eşcinsel partnerleri, 6 yıldan beri yasal olarak Avusturya’da yaşamak ve en az 5 yıldan başvuru anına dek evli veya beraber olmaları şartıyla, genel şartları da taşımaları durumunda kendilerine Avusturya vatandaşlığı verilecektir. Avusturya vatandaşının eşi veya kayıtlı eşcinsel hayat arkadaşı, en az beş yıldır evlilik birliği içinde yaşıyor iseler, statüleri ne olursa olsun ülkede 6 yıldır yasal ve kesintisiz ikamet etme şartı ile

³⁴³ Costa (2006), s. 185.

³⁴⁴ Türkiye bu Sözleşmeye taraf değildir. Sözleşmenin Türkçe metni için bkz.: A. C. Aykaç (2008). Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 77, ss. 359-383.

³⁴⁵ Odman (2011), s. 59.

³⁴⁶ Staatsbürgerschaftsgesetz (Austrian Citizenship Act), 30 Temmuz 1985, BGBl. Nr. 311/1985.

³⁴⁷ Avusturya Cumhuriyeti’ne bağlılık, sabıka kaydına rastlanmaması, oturma yasağının bulunmaması, yeterli bir geçim kaynağının bulunması, Almanca bilgisine sahip olduğunun ispatı, Avusturya’nın demokratik düzeni ve tarihi ile ikamet edilen eyalet hakkında temel bilgilere sahip olduğunun ispatı.

vatandaşlığa alınırlar³⁴⁸. Vatandaşlığın kazanılması için verilmesi gerekli ücret ise, Kanununun 10. maddesine göre, sıradan bir yabancı yetişkin için 900 Euro iken yabancı çocuk için 200 Euro'dur. Ancak bu ücret diğer yabancılar için, 14. maddede düzenlenen haliyle, ki bu yabancıların içinde kendilerine sığınma sağlananlar da olmak üzere, 700 Euro'dur³⁴⁹.

Belçika Vatandaşlık Kanununun³⁵⁰ 5. maddesinin ilk paragrafında yabancılara vatandaşlık kazanabilmesi için ülkede kesintisiz ikamet şartının en az 3 yıl olduğu; ancak bu sürenin statü sahibi mülteciler ve vatansız kişiler için iki yıla düşürüldüğü düzenlenmiştir³⁵¹.

Kanada Vatandaşlık Kanununun³⁵² beşinci bölüm ilk paragrafında, vatandaşlığı kazanmak için başvuran kişinin, başvuru tarihinden önce ülkede dört yıl ikamet etmiş olması şartı aranmaktadır³⁵³. Vatandaşlığa başvuru için kişilerden alınan ücret ise 100 Kanada Dolarıdır³⁵⁴.

Finlandiya Vatandaşlık Kanununda³⁵⁵, 13. bölümde, vatandaşlığın elde edilmesi için ülkede hiç kesintisiz 6 yıl ikamet etmiş olmak, ya da 15 yaşını doldurduktan sonra 8 yıl ikamet etmiş ve bu sekiz yılın son iki yılı ülkede kalmanın hiçbir kesintiye uğramamış olması şartı aranmaktadır. Ancak mülteciler ve istemeden vatansız konuma düşmüş kişiler için son dört yıl hiç kesintisiz ülkede ikamet etmiş olma veya 15 yaşına eriştikten sonra, son iki yıl hiç kesintisiz olmak üzere toplamda 6 yıl ikamet etmiş olma şartı aranmaktadır³⁵⁶.

Fransız Medeni Kanununda ise, genel olarak vatandaşlığın elde edilmesinde ülkede beş yıl ikamet etmiş olma şartı aranırken, bu zorunlu ikamet şartı mülteciler için

³⁴⁸ Bu bilgilere Avusturya Dışişleri Bakanlığının resmi internet sayfasından ulaşılmıştır. <https://www.bmeia.gv.at/en/embassy/consulate-general-new-york/practical-advice/austrian-citizenship.html> (Erişim tarihi: 23.06.2016).

³⁴⁹ Marx (2011), s. 1453.

³⁵⁰ Code de la Nationalite Belge (Belgian Citizenship Act), 28 Haziran 1984.

³⁵¹ Marx (2011), s. 1453.

³⁵² Canadian Citizenship Act, 10 Temmuz 1985, R. S., 1985, C-29.

³⁵³ Marx (2011), s. 1453.

³⁵⁴ Bu bilgi Kanada Hükümeti resmi internet sitesinden alınmıştır: <http://www.cic.gc.ca/english/citizenship/renounce-how.asp> (Erişim tarihi: 23.06.2016).

³⁵⁵ Kansalaisuuslaki (Finnish Citizenship Act), 16 May 2003, 359/2003.

³⁵⁶ Bu bilgiler Finlandiya Göç Servisinin resmi internet sitesinden alınmıştır: http://www.migri.fi/finnish-citizenship/applying_for_citizenship/requirements/residence_period (Erişim tarihi: 23.06.2016).

aranmamaktadır³⁵⁷. Fransa vatandaşlığını, Fransa vatandaşı ile evlenme sonrasında kazanmak içinse, çiftlerin -sürekli birlikte yaşamamaları halinde 5 yıldır- sürekli birlikte yaşamaları halinde 4 yıldır evli olmaları, halen evli olmaları, diğer eşin halen Fransız vatandaşı olması ve başvuruda bulunan kişinin Fransızca bilgisinin iyi olduğunu gösteren belge sunması gerekmektedir³⁵⁸.

Alman Vatandaşlık Kanununa göre, bir yabancının vatandaşlığı elde edebilmesi için ülkede sekiz yıl yasal ve kesintisiz ikamet etmiş olması aranmakta ancak bu süre mülteciler için 6 yıl olarak belirlenmekte³⁵⁹ ve mülteçiden önceki vatandaşlığının kaybedildiğinin belgelenmesi de istenmemektedir. Ülkede tüm yabancılar için vatandaşlığa başvuru ücreti 255 *Euro*'dur³⁶⁰.

İtalyan Vatandaşlık Kanununa göre, herhangi bir yabancının vatandaşlığı kazanması için gereken ikamet süresi 10 yıl iken, mülteciler için aranan ikamet süresi beş yıldır³⁶¹.

İspanya hukukuna göre de, yabancıların İspanya vatandaşlığını kazanabilmeleri için ülkede geçirmeleri gereken yasal ikamet süresi on yıl iken; bu süre mülteciler için beş yıldır³⁶².

Sığınmacı, Birleşik Krallıkta mülteci statüsünü almışsa, ülkesine dönebilmesi de mümkün değilse, ülkede toplamda 450 (yılda 90) günden fazla ülke dışında kalmadan, beş yıl ikamet ettikten sonra "*Indefinite Leave to Remain in the UK*" için başvuruda bulunabilir. Devamında, yaklaşık bir yıl süren bir süreçten sonra İngiliz vatandaşlığı için başvuruda bulunulabilir. Birleşik Krallık hukukuna göre, herhangi bir yabancı ile mülteci arasında, vatandaşlığa erişilmesi aşamasında aranılan şartlar bakımından bir farklılık bulunmamaktadır. Vatandaşlığa başvuru sürecinde yapılan masraflar ise yaklaşık 268 *Pound* olarak belirtilmiştir³⁶³.

³⁵⁷ Marx (2011), s. 1454.

³⁵⁸ <http://www.wikihow.com/Become-a-Citizen-of-France> (Erişim tarihi: 23.06.2016).

³⁵⁹ Canada: Immigration and Refugee Board of Canada (2011). *Germany: Whether individuals who are granted refugee status in Germany can later be deported*, DEU103922.E. <http://www.refworld.org/docid/50b740df2.html> (Erişim tarihi: 23.06.2016).

³⁶⁰ Marx (2011), s. 1454.

³⁶¹ Marx (2011), s. 1454.

³⁶² Marx (2011), s. 1454-1455.

³⁶³ Marx (2011), s. 1455.

Amerika Birleşik Devletleri hukukunda da, vatandaşlığa başvurulabilmesi için başvuran kişiden ülkede geçirmesi istenen süre beş yıldır ve mülteci ile yabancı kişiye başvuru sürecinde aranan şartlarda herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Vatandaşlığa başvuru sürecinde istenen ücret 320 Amerikan Doları olup başvuran kişinin parmak izinin alınması işlemi de 70 Amerikan Doları masraf doğmaktadır³⁶⁴.

Tarihte kimi zaman ülkelerin politikaları gereği belli bir topluluğa topluca vatandaşlık verdikleri dönemler de olmuştur. Amerika tarihine bakıldığında, 1924 yılında *Synder* Yasası olarak da bilinen *Indian* Vatandaşlık Yasası kabul edilmiştir ve söz konusu yasa ile ABD’de doğmuş Kızılderililere ABD vatandaşlığı verilmiştir³⁶⁵. *Newfoundland*³⁶⁶ bölgesinin 1949’da Kanada’ya katılmasından sonra bu bölgede yaşayan kişilere Kanada vatandaşlığı verilmiştir³⁶⁷. Lübnan’da 22 Haziran 1994 tarihinde Lübnan hükümeti ülkesinde bulunan, o tarihte Lübnan nüfusunun yüzde beşini oluşturan 150.000 vatansız ve yabancı kişiye vatandaşlık vermiştir³⁶⁸. 2015 yılında aldığı karar ile İspanya, 1492 yılında ülkelerinden sürülen Sefarad Yahudilerin neslinden gelenlere istedikleri takdirde İspanya vatandaşlığını vereceklerini açıklamıştır³⁶⁹.

³⁶⁴ Marx (2011), s. 1456.

³⁶⁵ American Civil Liberties Union (ACLU) (2009). *Voting rights in Indian country- A special report of the voting rights Project of the American Civil Liberties Union*. Georgia: ACLU, s. 5; J. R. Hein (2009). Born in the U.S.A., but not natural born: how congressional territorial policy bars native-born puerto ricans from the presidency. *Journal Of Constitutional Law*, Vol. 11, S. 2, ss. 423- 457, s. 439.

³⁶⁶ 6 Aralık 2001’de, Kanada Anayasası’nda yapılan bir değişiklikle eyâletin resmi ismi "Newfoundland ve Labrador" olarak belirlenmiştir.

³⁶⁷ W. Maas (2015). *EUDO citizenship observatory, access to electoral rights Canada*. İtalya: Avrupa Üniversitesi Enstitüsü, s. 4. Vatandaşlığa dair bilgiler için Kanada Hükümeti resmi internet sitesine bkz: <http://www.cic.gc.ca/english/resources/tools/cit/overview/hist.asp> (Erişim tarihi: 23.06.2016).

³⁶⁸ T. Jaulin (2014). Citizenship, migration, and confessional democracy in Lebanon. *Middle East Law And Governance*, S. 6, ss. 250-271, s. 250.

³⁶⁹ M. D. Moritz (2015). The value of your ancestors: gaining “back-door” access to the European Union through birthright citizenship. *Duke Journal Of Comparative & International Law*, Vol. 26:231, ss. 231-269, s. 254.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK HUKUKUNDA YEREL ENTEGRASYON ÇÖZÜMÜ

1. Türk Hukukunda Kalıcı Çözüm Türleri

Uluslararası hukukta genel kabul görmüş üç kalıcı çözüm türünün gönüllü geri dönüş, üçüncü ülkeye yerleştirme ve yerel entegrasyon olduğunu önceki bölümde görmüştük. Bu bölümde Türk hukukunda bu üç kalıcı çözüm türünün gelişimi ve düzenlenişi incelenecektir.

Türkiye gerek Cumhuriyet öncesi Osmanlı İmparatorluğu döneminde, gerekse Cumhuriyet sonrası dönemde mültecileri ülkesine kabul etme geleneğine sahip olmuştur³⁷⁰. Cumhuriyet tarihinde Türkiye'deki göç hareketlerine kısaca bakacak olursak, 1923 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan “*Mübadele-i Ahali MukaveleNamesi*” ile her iki ülke arasında nüfus değişimi yaşanmıştır. 1922 ve 1938 tarihleri arasındaki dönemde 384 bin kişi Yunanistan'dan Türkiye'ye gelmiştir³⁷¹. Yine aynı dönemde Bulgaristan'dan yaklaşık 200 bin, Romanya'dan 121.296 ve Yugoslavya'dan 115.427 göçmen Türkiye'ye gelmiştir³⁷². İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye'ye, Bulgaristan, Yugoslavya, Bosna Hersek ve Romanya'dan kitlesel göç hareketleri yaşanmıştır³⁷³. 1930'lu yıllarda Almanya'da Nazizm'in yükselmesi ile birlikte, 800 civarında Yahudi, sığınmacı olarak Türkiye'ye gelmiştir³⁷⁴. İkinci Dünya Savaşı süresince de Bulgaristan, İtalya ve Yunanistan'dan 67.000 kişi Türkiye'ye sığınmacı olarak gelmiştir³⁷⁵. 1988 yılında Halepçe katliamından sonra yaklaşık 51 bin kişi Irak'tan Türkiye'ye sığınmışlardır³⁷⁶. 1989 yılında ülkelerinden sınır dışı edilen 345

³⁷⁰ Osmanlı Devleti dönemindeki göç hareketleri için bkz.: Kirişçi (1996), s. 2; N. S. Ergüven ve B. Özturanlı (2013). Uluslararası mülteci hukuku ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 62, S. 4, ss. 1007- 1061, s. 1011-1012; S. Erder (2014). Türkiye'de değişen siyasal konjonktür, değişen göç ve iskan politikaları. *Türkiye'nin uluslararası göç politikaları, 1923-2023*, (Ed: A. İçduygu, S. Erder ve Ö. F. Gençkaya). İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, s. 82-99.

³⁷¹ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2013). *Türkiye ve göç*. Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 9. Belgeye şu siteden ulaşılabilir: http://www.goc.gov.tr/files/_dokuman19.pdf (Erişim tarihi: 05.06.2016).

³⁷² Kirişçi, K. (1999). Türkiye'ye yönelik göç hareketlerinin değerlendirilmesi. *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. yılına toplu bir bakış Uluslararası Kongresi, Cilt. 1*. Ankara: Tarih Vakfı Yayınları, s. 112.

³⁷³ O dönem için tahminen 154 bin kişi Bulgaristan'dan; 150 bin kişi Yugoslavya'dan; 117 bin civarında kişi göçmen olarak Türkiye'ye gelmiştir. Bkz.: Kirişçi (1999), s. 112-114.

³⁷⁴ Kirişçi (1999), s. 116; İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2013), s. 9.

³⁷⁵ Kirişçi (1999), s. 116.

³⁷⁶ Ergüven ve Özturanlı (2013), s. 1012; İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2013), s. 9.

bin Bulgaristan vatandaşı; 1991 yılında Körfez Savaşı öncesi ve sonrası dönemde toplamda yaklaşık 467 bin kişi; 1999 yılında da Kosova'dan yaklaşık 32 bin Ahıska Türkü ülkemize gelerek sığınma aramışlardır³⁷⁷. 1989 yılında Bulgaristan'dan gelen Türk soyundan kişilere İskân Kanunu kapsamında Türk vatandaşlığı verilmiştir³⁷⁸. 1991 yılında eski Sovyet Cumhuriyetlerinden gelen Azeri, Çeçen ve Özbek kişilere ise mülteci statüsü verilmeyerek Türk soyundan olanların Türk vatandaşlığına geçmelerine izin verilmiştir³⁷⁹.

Kalıcı çözüm türleri YUKK ile birlikte kanun seviyesinde ilk kez düzenlenmiş olmakla birlikte, hukukumuzda ilk kez yer almamıştır. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin onaylanmasına ilişkin kanun tasarısı ve Dışişleri Komisyonu raporu yayımlanmıştır³⁸⁰. Raporun yazıldığı dönemde ülkede mülteci sayısının 1500 civarında olduğu kabul edilmiş ve bu kişilerin BMMYK kapsamında oldukları belirtilmiştir. Raporla mültecilerin durumunun iyileştirilmesi için “...entegrasyonlarını temin etmek, veyahut mülteciler bizzat arzu izhar etmeleri halinde yurtlarına iade veya başka memleketlerde iskânları imkânlarını araştırmaktadır.” ifadesi yer almaktadır. Devam eden cümlede 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin onaylanması ile, “...bunlara iş imkânları zuhur edecek ve bu suretle mülteciler buldukları memlekete yük olmaktan çıkarak bilâkis faydalı unsurlar haline...” gelecekleri düzenlenmiştir. Raporla yer alan son cümle, mültecinin kendi kendine yetebilmesi (*self reliance*) konusuna önem verilmesi bakımından önemlidir. Aynı Raporla 1960 yılının dünya mülteci yılı olarak BM Genel Kurulu tarafından 1285 sayılı Kararla kabul edildiği ve söz konusu Kararda üç sonuca varıldığı ifade edilmiştir. Varılan sonuçlardan üçüncüsünde, “*Tamamen insani gayelerle, mülteciler lehine, iskân, entegrasyon veya bizzat mülteci tarafından izhar edilen arzu üzerine eski yurduna iade gibi daimî hal tarzları temini için imkânlar...*” hazırlanacağı belirtilmiştir.

YUKK'ta da kalıcı çözüm türleri düzenlenmiştir. Kanununun 87. maddesinde gönüllü geri dönüş çözüm türü düzenlenmiştir. Maddeye göre, uluslararası koruma talebinde

³⁷⁷ Ergüven ve Özturanlı (2013), s. 1013-1014.

³⁷⁸ B. Çeçen (2016). Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen düzensiz göçmenlerin yasallaşma süreçlerinde değişen yasal düzenlemelerin rolü. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y.15, S. 29 (2), ss. 265-282, s. 266.

³⁷⁹ Kirişçi (1996), s. 5.

³⁸⁰ TC Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Sayı: 71-1448/1444- 5.5. 1961 tarihli kanun tasarısı ve Dışişleri Komisyonu raporu. Rapora şu siteden ulaşılabilir: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM_/d00/c002/km_00002024ss0053.pdf (Erişim tarihi: 05.08.2016).

bulunan ve henüz başvurusu hakkında son karar verilmemiş olan kişiler ile mülteci, şartlı mülteci veya ikincil koruma statüsüne sahip kişilerden gönüllü olarak geri dönmek isteyenlere, ayni ve nakdi destek sağlanarak ülkelerine dönüşleri sağlanabilecektir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, gönüllü geri dönüş çalışmalarını, BMMYK gibi uluslararası kuruluşlar, kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği içerisinde yapabilecektir (YUKK m. 87/f. 2). Kanunun gerekçesinde de yalnızca menşe ülke bilgi sisteminin kurulması ve işletilmesine ilişkin hususların düzenlendiği belirtilmiştir.

YUKK Uygulama Yönetmeliğinin 121. maddesinde de gönüllü geri dönüş düzenlenmiştir. Yönetmelikte “gönüllü geri dönüş” başlığı ile yer alan düzenleme, Kanunda yer alan düzenlemeden hem düzenlediği kişiler bakımından hem de konusu bakımından daha kapsamlıdır. Kanundaki düzenleme yalnızca gönüllü geri dönüşü düzenlerken ve başvuruda bulunmuş kişi ve uluslararası koruma kapsamında yer alan kişiler şeklinde ayırım yaparken, Yönetmelik hem gönüllü geri dönüşü hem de üçüncü ülkeye yerleşimi hem de Kanunda yer alan tüm kişileri kapsamaktadır. Maddeye göre, Kanun kapsamında yer alan kişiler, yani Kanun kapsamında düzenlenen tüm yabancılar, gönüllü olarak menşe ülkelerine veya üçüncü bir ülkeye dönmek isterlerse, geri dönüşlerini ve gittiklerinde uyum sağlamalarını kolaylaştıracak şekilde kendilerine gönüllü geri dönüş desteği verilebilir. Gönüllü geri dönüş desteğinin verilmesine ilişkin usuller ise maddenin devamında sayılmıştır. Gönüllü geri dönüş yapacak kişiye sağlanacak desteğe ilişkin kararı, valiliğin teklifi üzerine Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verecektir. Destek, ayni veya nakdi olabileceği gibi mesleki eğitim şeklinde de olabilir. Mesleki eğitimin, Türkiye’de ya da yabancıların menşe ülkesinde verilebileceği maddenin ilk fıkrasının b bendinde düzenlenmiştir. Burada kastedilenin, menşe ülkesine veya başka bir ülkeye dönen kişinin normal yaşam şartlarına dönebilmesi için, uluslararası işbirliği ile gönüllü geri dönüşün sağlıklı olarak tamamlanması olduğunu düşünmekteyiz. Destekten yararlanarak menşe ülkelerine dönen yabancılar hakkında Türkiye’ye giriş yasağı kararı alınmayabilecektir (m. 121/f. 1-c).

Gönüllü geri dönmek için başvuran kişi eğer idari gözetim altındaki bir kişiye, dönüş işlemlerinin kolaylaşması ve kolay takibi açısından başka bir gözetim merkezine alınabileceği gibi hakkındaki idari gözetim kararı sona erebilir (m. 121/f. 2).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, gönüllü geri dönüş desteğinin sağlanması ve uygulanmasıyla ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, ilgili ülke makamları ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapabilir ve uluslararası kuruluşların fonlarından yararlanabilir (m. 121/f. 3). Çalışmanın önceki kısımlarında gönüllü geri dönüş uygulamalarının çoğu zaman devletlerarası işbirliği ve uluslararası destek olmaksızın gerçekleştiği için başarısız sonuçlandığına değinmiştik. Gerek YUKK gerekse Uygulama Yönetmeliğinde, gönüllü geri dönüşlerde uluslararası işbirliği ve desteğe vurgu yapılması bu sebeple önemlidir.

Gönüllü geri dönüş talebinde bulunan kişi sonradan bu talebini geri çekerse, bu durumda uluslararası koruma statüsü sahiplerinin statüleri korunacak, başvuru sahiplerinin ise işlemleri kaldığı yerden devam edecektir (m. 121/f. 4). Ancak fıkrada bahsi geçen kişilerin taleplerini çekmeleri hakkının ne zamana dek var olduğu yazmamaktadır. Hakkın kötüye kullanılmaması bakımından, talebi geri çekme sebebi ortaya çıkar çıkmaz talebin geri çekileceğinin ilgili makamlara bildirilmesi uygun olacaktır.

Gönüllü olarak geri dönüş yapan uluslararası koruma statüsü sahiplerinin statülerinin sona erdirileceği maddenin son fıkrasında düzenlenmiştir (m. 121/f. 5). Gerek 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 1. maddesinin C bendinin 4. cümlesinde, gerek YUKK 85. maddenin 1. fıkrasının ç bendinde kişinin terk ettiği veya zulüm korkusuyla dışında bulunduğu ülkeye kendi isteğiyle tekrar dönmesi halinde statüsünün sona ereceği düzenlenmektedir. Uygulama Yönetmeliğinin bu düzenlemesi de hem Kanun hem de 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi ile paraleldir.

Geçici Koruma Yönetmeliğinin 42. maddesinde gönüllü geri dönüş düzenlenmiştir. Yönetmelik kapsamında yer alan yabancılara, yani Yönetmeliğin tanımlar kapsamında yapılan yabancı tanımından hareketle, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayan kişilerin gönüllü olarak ülkelerine dönmek istemeleri halinde kendilerine gerekli kolaylık gösterileceği ve imkânlar ölçüsünde destek sağlanacağı düzenlenmiştir. Ancak gerekli kolaylıktan kastın ne olduğu Yönetmelikte açıklanmamıştır. Maddenin 2 ve 3. fıkralarında, YUKK ve Uygulama Yönetmeliğine paralel olarak, gönüllü geri dönüşün gerçekleşmesinde uluslararası işbirliğine vurgu yapılmıştır. Maddenin son fıkrasında ise, gönüllü geri dönüş yapacaklara yapılacak yardımlar ile uygulanmasına dair usul ve

esasların Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından belirleneceği ve valilikler tarafından uygulanacağı düzenlenmiştir.

Türkiye İnsan Hakları Kurumu tarafından yapılan “Uluslararası Standartlar Bağlamında Türkiye’de Alıkonulma Merkezleri ile Koruma Merkezlerinin Durumu Çalıştayı”nda açıklama yapan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Destek Hizmetleri Daire Başkanı Önder Bakan’ın ifadesine göre, 2015 yılının Kasım ayı itibariyle Türkiye’den ülkelerine gönüllü geri dönüş yapan geçici koruma kapsamındaki Suriyeli kişilerin sayısı 172.983’tür³⁸¹.

Bir başka kalıcı çözüm türü olan yeniden yerleştirme ile ilgili olarak, yeniden yerleştirme başlığı altında YUKK’ta herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. YUKK’un 62. maddesinde şartlı mültecinin tanımında, bu kişilerin üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye’de kalmalarına izin verileceği yazılmaktadır. Ancak üçüncü ülkeye yerleştirmeye dair Kanunda herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Konuya ilişkin olarak, YUKK Uygulama Yönetmeliğine baktığımızda, Yönetmeliğin 94. maddesinde, uluslararası koruma kapsamında işlem gören yabancıların üçüncü ülkeye yerleştirme işlemlerinin Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yürütüleceği; üçüncü ülkeye yerleştirme işlemlerinde, kamu kurum ve kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarıyla da işbirliği yapılacağı düzenlenmiştir. Üçüncü ülkeye çıkış izninin de Göç İdaresi Genel Müdürlüğü veya yetki verilmesi halinde valilikler tarafından verileceği maddede düzenlenmiştir.

Geçici Koruma Yönetmeliğinde ise 44. maddede üçüncü ülkeye çıkış ve yerleştirme düzenlenmiştir. Yönetmelik kapsamında yer alan yabancılar, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü izni ile geçici veya daimi olarak üçüncü ülkeye çıkış yapabileceklerdir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün, Yönetmelik kapsamındaki yabancıların geçici veya daimi olarak üçüncü ülkeye yerleştirilmeleri amacıyla uluslararası kuruluşlar ve ülkeler ile işbirliği yaparak proje ve programlar geliştirebileceği düzenlenmiştir. Yeniden yerleştirmeye ilişkin bu yazılanlar dışında düzenleme mevcut değildir.

³⁸¹ Türkiye İnsan Hakları Kurumu (2016). *Uluslararası standartlar bağlamında Türkiye’de alıkonulma merkezleri ile koruma merkezlerinin durumu Çalıştayı*, 09.12.2015. Ankara: SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, s. 50.

Bakan'ın ifadesine göre, 2015 yılının Kasım ayı itibariyle üçüncü ülkeye yerleştirilen geçici koruma kapsamındaki Suriyeli kişilerin sayısı 6.923'tür³⁸².

Yerel entegrasyon başlığı altında da hukukumuzda herhangi bir düzenleme söz konusu değildir. YUKK ile birlikte hukukumuzda ilk kez giren “uyum” düzenlemesi ise, yerel entegrasyondan çok ilk bölümde açıkladığımız mültecinin kendi kendine yetebilmesi (*self reliance*) adımını çağrıştırmaktadır. YUKK 96. maddede düzenlenen uyum ile,

“yabancı ile başvuru sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin ülkemizde toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak ve ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla” gerçekleştirilmek istenmektedir.

Daha önce açıklandığı gibi kendi kendine yetebilme sağlanması, her üç çözüm türünde de gerekli olup, her üç çözüm türünde de mültecinin sürece kolay adaptasyonunu sağlama amacı taşımaktadır. YUKK ile düzenlenen uyum da, mültecilerin ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndükleri ülkelerinde sosyal hayata başka kişilerin aracılığı olmadan kolay adapte olabilmelerini ve bağımsız hareket edebilmelerini amaçlamaktadır. Uyum düzenlemesi gerek Ekşi³⁸³, gerekse Çiçekli³⁸⁴ tarafından entegrasyon başlığı altında açıklanmıştır. Her ihtimalde uyum adına yapılacak programlar, entegrasyonun sağlanmasında önemli rol oynamaktaysa da yerel entegrasyon çözümü YUKK ile hukukumuzda giren “uyum” düzenlemesinden daha kapsamlıdır. Uyum sağlanması, her üç kalıcı çözüm türü için de gerekli olduğundan çalışmanın devamında uyum konusu da açıklanacaktır.

2. Yerel Entegrasyonun Sağlanmasına İlişkin Türk Hukukunda Yer Alan Düzenlemeler

Daha önceki bölümlerde açıklandığı üzere, yerel entegrasyon çözümü kültürel, ekonomik ve yasal olarak üç boyuttan oluşmaktadır. *Hathaway*'in görüşünü hatırlatmak

³⁸² Türkiye İnsan Hakları Kurumu (2016), s. 50.

³⁸³ Ekşi (2016), s. 213.

³⁸⁴ Çiçekli (2016), s. 382.

gerekirse, entegrasyon çözümünün hukuki boyutu, mültecilere vatandaşlığın verilmesinin yanı sıra, 1951 tarihli Mülteci Sözleşme ile tanınan hakların hayata geçirilmesinden daha fazlası değildir. Ancak bizim görüşümüze göre, yerel entegrasyona konu olan kişinin sürecin sonunda mutlak olarak ev sahibi ülke vatandaşlığını alacağına dair uluslararası hukukta herhangi bir düzenleme yoktur. Vatandaşlığın verilmesi devletlerin kendi egemen yetkilerinin bir sonucu olarak idari mercilerin kararlarına bağlıdır. Bu sebeple, çalışmanın bu bölümünde uluslararası koruma kapsamında yer alan kişilerin ülkeye entegrasyonları kapsamında sahip oldukları bazı temel haklar üzerinde ve en sonunda da mevcut düzenlemeler kapsamında vatandaşlığın kazanılmasının nasıl söz konusu olabileceği üzerine açıklamalar yapılacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 10. maddesinde herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olacağı düzenlenmiştir. Anayasanın 16. maddesinde ise, temel hak ve hürriyetlerin, yabancılara yönelik kanunla sınırlanabileceği düzenlenmiştir. Bu sınırlandırma, milletlerarası hukuka uygun olarak yapılabilecektir. Anayasanın 90. maddesinin 5. fıkrasına göre de, usulüne uygun yürürlüğe konmuş milletlerarası anlaşmalar kanun hükmünde olacaktır. Söz konusu anlaşmaların temel hak ve özgürlüklerle ilgili olması halinde, kanunlarla aynı konuyu farklı düzenleme varsa milletlerarası sözleşme hükümleri esas alınacaktır. Dolayısıyla, aşağıda açıklanacak olan bazı temel haklar ile ilgili, Türkiye'nin taraf olduğu bir milletlerarası sözleşme olduğu takdirde, temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası sözleşme hükümleri esas alınacaktır.

YUKK'un üçüncü bölümünde "Haklar ve Yükümlülükler" konusu düzenlenmiştir. Kanunun 88. maddesinde ise hak ve yükümlülüklerle ilişkin benimsenen iki genel ilke açıklanmıştır. İlk ilkeye göre, uluslararası koruma statüsü sahibi kişiler, karşılıklılık şartından muafır (YUKK m. 88/f. 1). Bu sebeple başvuru sahibi kişiler karşılıklılık şartından muaf değildir ancak geçici koruma kapsamında yer alanlar için herhangi açık bir düzenleme söz konusu değildir. Geçici Koruma Yönetmeliğinin 7. maddesinin 3. fıkrasına göre geçici korunanlar, Kanunda belirlenen uluslararası koruma statülerinden herhangi birini doğrudan elde etmiş sayılmayacaklardır. Bu sebeple, gerek Kanunda geçici koruma kapsamında yer almayanların açıkça sayılmaması gerekse Geçici Koruma

Yönetmeliğinde konuya ilişkin herhangi bir düzenleme yer almaması geçici korunanları karşılıklılık şartından muaf tutulmalarına sebep olacaktır³⁸⁵.

İkinci ilkeye göre ise, başvuru sahibine, başvurusu reddedilen veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilere sağlanan hak ve imkânlar, Türk vatandaşlarına sağlanan hak ve imkânlardan fazla olacak şekilde yorumlanamayacaktır (YUKK m. 88/f. 2).

YUKK, uluslararası koruma başvuru sahibi ile uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin haklarını genel olarak 3. bölümde düzenlemiştir. Bu bölümde düzenlenen haklar, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım ve hizmetlere erişim hakkı ve harçlıktır (YUKK m. 89). Geçici koruma kapsamında yer alan kişilerin hakları ise Geçici Koruma Yönetmeliğinin 6. bölümünde ‘Geçici Korumadan Yararlananlara Sağlanacak Hizmetler’ başlığı altında 26-33 maddeleri arasında sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri, iş piyasasına erişim hizmetleri, sosyal yardım ve hizmetler ile tercümanlık hizmetleri olarak sayılmıştır (GKY m. 26/f. 1).

Buldukları ülkedeki zor yaşam şartlarından kaçıp Türkiye’ye gelen kişilerin ülkede bekleme süreleri uzadıkça eğitim, sağlık, ekonomi, iletişim ve uyum konusunda sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sebeple ülkede bulunan kişilerin ülkede kalacakları müddetçe toplumla uyum içinde yaşamalarının kolaylaştırılması hem kendileri hem de ev sahibi ülke için olumlu sonuçlar doğuracaktır.

2.1. Entegrasyon hakkı

Türkiye gerek Cumhuriyetten önceki dönemde, gerekse Cumhuriyetten sonraki dönemde Avrupa ve Avrupa dışından sığınma arayan insanların başvurduğu ülke olmuştur³⁸⁶.

Türkiye, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesine 1961 yılında coğrafi ve zamansal sınırlama ile taraf olmuştur. Daha sonra 1967 tarihli Protokol ile tarih sınırlamasını kaldırmış olsa bile coğrafi sınırlamasını halen korumaktadır. 1994 yılına kadar Türk hukukunda uluslararası korumaya ilişkin herhangi bir yasal düzenleme söz konusu olmamıştır ve 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi de coğrafi sınırlama sebebiyle sadece Avrupa’da meydana gelen olaylar sebebiyle ülkemize gelen kişilere uygulanabilir

³⁸⁵ Çelik (2015), s. 80.

³⁸⁶ Cumhuriyet öncesi Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet sonrası sığınma hareketlerinin gelişimi için bkz.: Kirişçi (1996), s. 2-6; Öztürk (2015), s. 347-356.

olduğundan, diğer bölgelerden gelen kişiler için uygulamalar üzerinden bir yol izlenmiştir. Şuan yürürlükte olmayan 1994 tarihli Sığınma ve İltica Yönetmeliği ile de ülkemizde uluslararası koruma talep edenlere ilişkin kalıcı çözüm yolları üzerinde durulmamış ve bu kişiler çoğu zaman misafir olarak algılanmıştır. Dolayısıyla YUKK düzenlemesine kadar hukukumuzda uluslararası koruma kapsamındaki kişiler için kalıcı çözüm yollarını düzenleyen kanun seviyesinde düzenlemelerin olmadığını söyleyebiliriz.

YUKK kabul edilmeden önce bazı belgelerde entegrasyon konusu ele alınmıştır. 25.03.2005 tarihinde İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı (Ulusal Eylem Planı) yürürlüğe girmiştir ve 4. başlık İltica ve Göç Eylem Planının öncelikleri arasında 9. sırada entegrasyon konusu düzenlenmiştir³⁸⁷. Ulusal Eylem Planında entegrasyon, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları ile belediyeler ve yerel yönetimler tarafından yapılacak faaliyetler bütünü olarak görülmüştür. Entegrasyon başlığı altında eğitim programları, hassas gruplar, sağlık olanakları, sosyal yardımlar, iş piyasasına erişim ile sosyal iktisadi ve kültürel haklara erişim konuları kapsama alınarak alt başlıklar halinde incelenmiştir³⁸⁸.

YUKK ile birlikte üç kalıcı çözüm türünden biri olan yerel entegrasyon çözümü de açıkça düzenlenmemiştir. Ancak “uyum” başlığı altında, ekonomik ve mali imkânlar ölçüsünde, uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin toplumla entegrasyonunu sağlayacak yeni bir düzenleme hukukumuzda girmiştir.

96. madde “(1) Genel Müdürlük, ülkenin ekonomik ve mali imkânları ölçüsünde, yabancı ile başvuru sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin ülkemizde toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak ve ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler

³⁸⁷ İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı metnine ulaşmak için bkz: [http://www.goc.gov.tr/files/files/turkiye_ulusal_eylem_plani\(2\).pdf](http://www.goc.gov.tr/files/files/turkiye_ulusal_eylem_plani(2).pdf) (Erişim tarihi: 24.06.2016).

³⁸⁸ Ulusal Eylem Planı ile ilgili bilgiler için bkz.: B. D. Şeker, İ. Sirkeci ve M. M. Yüceşahin (2015). *Göç ve uyum* (2. Baskı). Birleşik Krallık: Transnational Press London, s. 72-73; C. Güner (2007). İltica konusunda Türkiye'nin yol haritası: Ulusal Eylem Planı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 56, S. 4, ss. 81-109.

kazandırmak amacıyla, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ile uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından da faydalanarak uyum faaliyetleri planlayabilir.

(2) Yabancılar, ülkenin siyasi yapısı, dili, hukuki sistemi, kültürü ve tarihi ile hak ve yükümlülüklerinin temel düzeyde anlatıldığı kurslara katılabilir.

(3) Kamusal ve özel mal ve hizmetlerden yararlanma, eğitime ve ekonomik faaliyetlere erişim, sosyal ve kültürel iletişim, temel sağlık hizmeti alma gibi konularda kurslar, uzaktan eğitim ve benzeri sistemlerle tanıtım ve bilgilendirme etkinlikleri Genel Müdürlükçe kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarıyla da iş birliği yapılarak yaygınlaştırılır.”

Uyum kelimesinin sözlük anlamına bakıldığında, *toplumsal çevreye veya bir duruma uyma, uyum sağlama, intibak, entegrasyon* olarak karşımıza çıkmaktadır³⁸⁹. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından çıkartılan Türkiye ve Göç adlı kitapçığın tanımlar kısmında ise uyum,

“göçmenlerin hem birey hem de grup olarak toplumun bir parçası kabul edildiği süreci ifade etmektedir. YUKK çerçevesinde uyum, toplumun ve göçmenin karşılıklı ve aynı ölçüde çaba göstereceği iki yönlü dinamik bir ilişki olarak ve göçmenlerin kendileriyle ilgili konularda edilgen olmadığı aktif katılımcı bir süreç olarak planlanmakta, uyum programları ise isteğe bağlı faaliyetler” olarak tanımlanmaktadır³⁹⁰.

96. maddede uyum programlarının kapsamında tutulacak kişiler, yabancı ile başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerdir. YUKK 3. maddesinde yapılan tanımlardan hareketle, yabancı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişiyi; başvuru sahibi, uluslararası koruma talebinde bulunan ve henüz başvurusu hakkında son karar verilmemiş olan kişiyi; uluslararası koruma statüsü kapsamında olanlar ise, mülteci, şartlı mülteci veya ikincil koruma statüsüne sahip olan kişiyi ifade eder. Bakıldığında, maddede bir kere “yabancı” kişi sayıldıktan sonra başvuru

³⁸⁹ Diğer tanım türleri için bkz.: www.tdk.gov.tr (Erişim tarihi: 29.02.2016).

³⁹⁰ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2013). *Türkiye ve göç*. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları Pozitif Matbaa, s. 61. http://www.goc.gov.tr/icerik3/turkiye-ve-goc_564_565_886 (Erişim tarihi: 01.03.2016).

sahibi ve uluslararası koruma statüsü kapsamındaki kişilerin tekrar sayılması, maddenin Kanun içinde düzenlendiği yer itibariyle olası bir karışıklığın önlenmesi amacıyla yapılmış olabilir. Maddede geçici koruma kapsamında yer alan kişiler ayrıca sayılmamış olmakla birlikte, YUKK Uygulama Yönetmeliğinde, uyum kapsamında yer alacak kişiler arasında geçici koruma kapsamında yer alan kişiler de sayılmıştır. Yönetmelikte geçici koruma statüsü sahipleri sayılmamış bile olsaydı, kendilerinin düzenleme kapsamında olmadıkları düşünülemezdi çünkü, getirilen düzenleme, insan hakları alanına ilişkin olup, haklarında tahdidi yoruma kapalıdır ve kişileri, belli haklardan mahrum bırakmak isteği, Kanunda açıkça yazılmadığı müddetçe yorumla çıkarılamaz³⁹¹. Ayrıca, Kanunun düzenlenmesine bakıldığında, ikinci kısımda “Yabancılar” ve üçüncü kısımda da “Uluslararası Koruma” başlığı altında geçici koruma statüsü düzenlenmiştir. Dördüncü kısımda ise, “Yabancılar ve Uluslararası Korumaya İlişkin Ortak Hükümler” başlığı altında, önceki bölümlerde düzenlenen statüleri kapsayan ortak düzenlemeler yer almıştır. Tüm bu sebeplerle, 96. maddede geçici koruma statüsü sahipleri kişiler sayılmamış olsa bile, uyum faaliyetleri kendilerini de kapsamaktadır³⁹².

Uyum ile ilgili program ve faaliyetleri yapmakla görevli olan kurum Göç İdaresi Genel Müdürlüğüdür. Maddede sayılan kişilerin toplumla olan karşılıklı uyumlarını sağlayacak iş ve işlemleri yürütmek üzere Genel Müdürlüğe bağlı Uyum ve İletişim Dairesi görevli olacaktır³⁹³. Maddeye göre, Genel Müdürlük ülkenin ekonomik ve mali imkânları ölçüsünde uyum faaliyetlerini yerine getirecektir. Ülkenin ekonomik ve mali imkânları ölçüsü ifadesi, Türkiye Devletinin sosyal bir hukuk devleti olması ile ilişkilidir. Anayasanın ikinci maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti Devleti sosyal bir hukuk devletidir. Bununla birlikte, sosyal devletin yükümlülükleri de sınırsız değildir ve devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırları Anayasa 65. maddede açıklanmıştır. 65. maddede, “Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.” denmektedir. Anayasa maddeleri ışığında devlet, sosyal devlet olmasının gerektirdiği yükümlülüklerin hepsini değil, bu yükümlülüklerden amaçlarına uygunluklarına göre öncelikli olanlarını gözeterek ve mali kaynaklarının el verdiği ölçüde

³⁹¹ Aygün ve Kaya (2016), s. 120-121.

³⁹² Aygün ve Kaya (2016), s. 120-121.

³⁹³ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2013), s. 34.

yerine getirecektir³⁹⁴. Anayasa maddeleri ile YUKK 96. maddeyi birlikte değerlendirdiğimizde, maddede yer alan “ülkenin ekonomik ve mali imkânları ölçüsünde” ifadesi, maddenin kişilere tanıdığı hakların kesin olarak değil, ancak ülkenin ekonomik durumu ve imkânları ölçüsünde uygulanacağını göstermektedir³⁹⁵.

Maddenin ilk fıkrasında Genel Müdürlükten beklenen, maddede sayılan kişilerin ülkemizde toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmaktır. Genel Müdürlük tarafından yapılacak uyum faaliyetleri aynı zamanda kişilerin yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmaksızın hayatlarını sürdürmelerini sağlayacak bilgi ve beceriler kazandıracaktır. Bilgi ve becerilerin kazandırılması, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ile uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından da faydalanılarak gerçekleştirilecektir. Bu haliyle uyum ile amaçlanan, yabancılar ve özellikle koruma kapsamında yer alan kişilerin dışa bağımlılıklarını azaltacak şekilde, kendi kendilerine yetebilmelerinin sağlanmasıdır.

Maddenin ikinci fıkrasına göre, yabancılar, ülkenin siyasi yapısı, dili, hukuki sistemi, kültürü ve tarihi ile hak ve yükümlülüklerinin temel düzeyde anlatıldığı kurslara katılabileceklerdir. Yeni geldikleri toplumun kültür ve tarihini anlatan kurslar ve programların uyumun sağlanmasında önemli rolü olduğu açıktır.

Maddenin son fıkrasında, Genel Müdürlüğün, kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarıyla da iş birliği yaparak, kamusal ve özel mal ve hizmetlerden yararlanma, eğitime ve ekonomik faaliyetlere erişim konularında kursları yaygınlaştıracığı; sosyal ve kültürel iletişim, temel sağlık hizmeti alma gibi konularda uzaktan eğitim ve benzeri sistemlerle ilgili olarak tanıtım ve bilgilendirme etkinlikleri yapacağı düzenlenmiştir.

Madde gerekçeleri incelendiğinde, uyum konusunun düzenlendiği maddenin gerekçesinde, madde ile yabancıların toplumla olan sosyal, kültürel, hukuki ve ekonomik ilişkilerini kolaylaştırmak amacıyla planlanacak uyum faaliyetlerine ilişkin usul ve

³⁹⁴ Bu tarz bir kaydın anayasal norm haline gelmiş olması, sosyal hakların gereklerini yerine getirmek konusunda isteksiz davranan siyasal iktidarlar için önemli bir sığınak oluşturabileceğine dair eleştiri için bkz.: Kara, U. (2012). *Temel İnsan Hakları Bilgisi- I*. (Ed: T. Akkaya). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, s. 82.

³⁹⁵ Aygün ve Kaya (2016), s. 120.

esasların düzenlendiği belirtilmiştir³⁹⁶. Gerekçede madde kapsamında yer alan kişiler tek tek sayılmayıp doğrudan “yabancılar” denilerek kapsayıcı bir dil kullanılmıştır.

YUKK Uygulama Yönetmeliğine bakıldığında, Yönetmeliğin 118. maddesi uyum düzenlemesi ile ilgilidir. Maddenin ilk fıkrasında, Kanunda yer alan maddeden farklı olarak, yabancı, uluslararası koruma başvuru sahibi veya statüsü sahibi kişiler ya da geçici korunanlar ayrı ayrı sayılmıştır. Kanundan farklı olarak Yönetmelikte, bu kişilerin ancak yasal kalış imkânına sahip olmaları halinde uyum programlarından yararlanacakları düzenlenmiştir. Kanunda yer almayan bu şekilde bir kısıtlayıcı şartın Yönetmelik ile getirilmesi uygun olmamıştır. Kanundaki düzenleme ile paralel olarak, uyum faaliyetlerinin gerçekleşmesi, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği içinde yapılacaktır. Ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından sağlanacaktır.

Maddenin ikinci fıkrasında, Kanundaki düzenlemeden farklı olarak, uyum çalışmalarını yürütmek amacıyla kurulacak merkezler ve bu merkezlerde verilecek hizmetlerin standartlarının, ilgili kurum ve kuruluşların görüşleri alınarak, İçişleri Bakanlığı tarafından belirleneceği düzenlenmiştir.

Maddenin son fıkrasına göre, her ilde valilikler tarafından kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler, ticaret odası, sivil toplum kuruluşları, üniversitelerin katılımıyla il düzeyinde uyum faaliyetlerinin planlandığı ve yürütüldüğü il göç kurulları, valinin başkanlığında ayda bir kez toplanacak ve alınan kararlar düzenli olarak Genel Müdürlüğe gönderilecektir. Yönetmelikte bu yazılanlar dışında, Kanunda yer alan uyum düzenlemesini açıklayıcı başka bir düzenleme yazılmamıştır. Uyum adına neler yapıldığı veya yapılabileceği, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Uyum ve İletişim Dairesinin plan ve faaliyetleri kapsamında şekillenecektir.

2.2. Yasal ikamet hakkı

Anayasanın 23. maddesinde yerleşme ve seyahat hürriyeti düzenlenmiştir. Buna göre herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir. Dolayısıyla kişinin yerleşme

³⁹⁶ YUKK madde gerekçelerine Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün resmi internet sayfasından ulaşılmıştır: http://www.goc.gov.tr/icerik3/madde-gerekceleri_327_328_331 (Erişim tarihi: 23.06.2016).

hürriyetine sahip olması için vatandaş olmasına gerek yoktur, yabancıların da yerleşme hürriyeti vardır.

Uluslararası koruma talebinde bulunmak isteyen kişi öncelikle valiliğe başvuruda bulunacaktır (YUKK m. 65/f. 1). Başvuru sahibine kayıt sırasında kimlik bilgilerini içeren 30 gün geçerli “Uluslararası Koruma Başvuru Kayıt Belgesi” verilecektir (YUKK m. 69/f. 7). Bu belgenin geçerlilik süresinin 30 gün olması, YUKK 75. maddede başvuru sahibi ile 30 gün içinde mülakat yapılacağının düzenlenmesi ile ilgilidir³⁹⁷. Kayıt Belgesi, başvuru sahibinin ikamet izni almaksızın Türkiye’de kalmasına imkân sağlayacaktır (YUKK m. 69/f. 7). Kayıt belgesinin hiçbir harca tabi olmadığı YUKK 76. maddede düzenlenmiştir.

Başvuru sahibinden, kabul ve barınma merkezinde, belirli bir yerde veya ilde ikamet etme zorunluluğu istenebilir ancak bu şekilde bir zorunluluk getirileceğine dair kesin bir kural yoktur; dolayısıyla takdire bağlıdır (YUKK m. 71/f. 1). Uluslararası başvuru sahibi nerede barınırsa barınsın, adres kayıt sistemine kayıt yaptırmak ve ikamet adresini valiliğe bildirmekle yükümlüdür (YUKK m. 71/f. 2). İkamet edilen yerin, valiliğine bildirilmesi yükümlülüğü, statüleri verildikten sonra şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsüne sahip kişiler için de geçerlidir (YUKK m. 82/f. 1).

Başvuru sahibinin ikamet edeceği il, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü veya yetki verilmesi halinde il müdürlüğü tarafından belirlenecektir (UY, m. 72/f. 1). Başvuru sahiplerine il müdürlüğü tarafından 30 güne kadar il dışına çıkma izni verilebilir (UY, m. 91/2). Başvuru sahibi eğer izin süresinin sonunda ikamet iline dönmez veya ikamet ettiği ili izinsiz terk ettiği tespit edilirse, başvurusu geri çekilmiş sayılacaktır (UY, m. 91/f. 4). İkamet edeceği ile gitmeyen veya gittikten sonra bu illerde valilik tarafından belirlenmiş kurallara uymadan ayrılanlar hakkında, eğitim ve temel sağlık hakları dışındaki haklardan faydalanmaları konusunda sınırlama getirilebilir (UY, m. 91/f. 6).

Şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibi kişilerin ikametleri konusu da YUKK 82. maddede düzenlenmiştir. Maddeye göre, şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibi kişiye, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından, kamu düzeni veya kamu güvenliği nedeniyle belirli bir ilde ikamet etme, belirlenen süre ve usullerle bildirimde

³⁹⁷ Büyükçalık (2015), s. 202, dn. 224.

bulunma yükümlülüğü getirilebilir (YUKK m. 82/f. 1). Ayrıca bu kişilerin adres kayıt sistemine kayıt yaptırması ve ikamet adresini valiliklere bildirmesi gerekmektedir (YUKK m. 82/f. 2).

Mülteci statüsü sahipleri için ise, belirli bir merkez, yer veya ilde ikamet etme zorunluluğu YUKK'ta düzenlenmemiştir. YUKK 83. maddede “uluslararası koruma statüsü sahibi kimlik belgesi” düzenlenmektedir. YUKK ile mültecilerin belli bir yerde ikamet etme zorunluluğu getirilmemesi, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 26. maddesi ile uyumlu bir düzenleme yapıldığını göstermektedir³⁹⁸.

Mülteci statüsü verilen kişilere, yabancı kimlik numarasını içeren ve üç yıl süreli kimlik belgesi düzenlenmektedir (YUKK m. 83/f. 1). Şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibi kişilere ise, yabancı kimlik numarasını içeren birer yıl süreli kimlik belgesi düzenlenir (YUKK m. 83/2). Başvuru sahibi kayıt belgesi, uluslararası koruma başvuru sahibi kimlik belgesi ve uluslararası koruma statüsü sahibi kimlik belgesi sahibi olan kişiler ikamet izni almaktan muaf tutulmuşlardır ve kimlik belgeleri ikamet izni yerine geçmektedir (YUKK m. 83). Mülteci veya ikincil koruma statüsü sahibi kişiler için bu şekilde düzenleme yapılması, AB Vasıf Yönergesinin 24. maddesi ile uyumludur.

YUKK Uygulama Yönetmeliğinin 110. maddesinde, başvuru sahibi ve uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin ikamet ve bildirim yükümlülüğü düzenlenmiştir. Maddenin ilk fıkrasına göre, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, başvuru sahibinin kayıt işlemi veya başvurusu sırasında ikamet edeceği illeri ve barınacakları yerleri belirleyebilecek ve gerekli görülen durumlarda değişiklik yapabilecektir. Genel Müdürlük tarafından ikamet edilecek yerler belirlenirken, ikamet edecek kişinin talebi, varsa özel durumu, sağlık ve eğitim durumu ile akrabalık ilişkileri, kültürü, kişisel koşulları ve illerin kapasitesi göz önünde tutulacaktır. Başvuru sahibi için hal böyle iken şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü sahipleri için maddenin ikinci fıkrasında ayrı bir düzenlemeye gidilmiştir. Söz konusu kişiler için barındırılacak yerler yine Genel Müdürlük tarafından belirlenecek veya Genel Müdürlük tarafından belirlenen iller arasından bu kişiler yaşamak istedikleri ili seçebileceklerdir. Bu şekilde bir seçim hakkının şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibi kişiler için ayrıca düzenlenmesi,

³⁹⁸ Çiçekli (2016), s. 375.

başvuru sahibi kişiler için seçim hakkının olmadığı sonucuna ulaştırabilir³⁹⁹. Başvuru sahiplerinin akrabalık gibi belli nedenlerle adres değişikliklerinde bulunabilecekleri; ancak konu hakkında son sözün Genel Müdürlükte olduğu maddenin beşinci fıkrasında ayrıca düzenlenmiştir. Bu ayırım şu sebeple de önemlidir: Maddenin son fıkrasında maddenin mülteciler için de uygulanacağı düzenlenmiştir. Yaşanacak yerin seçimi konusunda, başvuru sahipleri için ayrı, şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü sahipleri için ayrı uygulama söz konusu ise, mülteciler için bu uygulamalardan hangisinin geçerli olacağı uygulamada karışıklığa sebep olabilecek bir husustur. Uygulamada karışıklığa sebep olabilecek bu hususun açıkça düzenlenmesi daha uygun olacaktır⁴⁰⁰.

YUKK'un 46. maddesine göre, haklarında sınır dışı etme kararı olanlar (YUKK m. 53), başvuruları kabul edilemez sayılanlar (YUKK m. 72) ve başvurunun geri çekilmesi veya geri çekilmiş sayılması durumlarında (YUKK m. 77), yapılan işlemlere karşı yargı yoluna başvurmaları halinde, diğer ikamet izinlerinin verilmesindeki şartlar aranmadan, en fazla birer yıllık sürelerle olmak kaydıyla, valiliklerden insani ikamet izni alabilir ve bu izinler valilikler tarafından uzatılabilir (YUKK m. 46/f. 1-ç)⁴⁰¹.

Geçici koruma kapsamında yer alacak kişilerin ikametlerine ilişkin düzenleme Geçici Koruma Yönetmeliğinde yer almaktadır. Sevk merkezine gönderilen yabancıların kimlik tespiti ve kayıt işlemleri Genel Müdürlük tarafında yapılır (GKY m. 19/f. 1). Kayıt işlemleri tamamlananlara, valilik tarafından geçici koruma kimlik belgesi düzenlenir (GKY m. 22/f. 1). Geçici koruma kimlik belgesi süreli veya süresiz olarak verilebilir, belgenin içeriği Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından belirlenir (GKY m. 22/f. 3). Geçici koruma kimlik belgesi, Türkiye'de kalış hakkı sağlamaktadır. Geçici koruma kimlik belgesine sahip olan yabancılar, Bakanlar Kurulunca belirlenecek sektörlerde, iş kollarında ve coğrafi alanlarda çalışma izni almak için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına başvurabileceklerdir (GKY. M. 29). Ancak bu belgenin, YUKK ile düzenlenen ikamet izni veya ikamet izni yerine geçen belgelere eşdeğer sayılamayacağı,

³⁹⁹ Aygün ve Kaya (2016), s. 124-125.

⁴⁰⁰ Aygün ve Kaya (2016), s. 124-125.

⁴⁰¹ YUKK 30. maddesinde yabancılara verilecek ikamet izinleri türleri düzenlenmiştir. Buna göre şartları sağlayan yabancılara kısa dönem ikamet izni; aile ikamet izni; öğrenci ikamet izni; uzun dönem ikamet izni; insani ikamet izni ve insan ticareti mağduru ikamet izni verilebilecektir. İkamet izinleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz.: Çiçekli (2016), s. 98-106; R. Erten (2015). Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu hakkında genel bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 1, ss. 3-51, s. 19-23.

uzun dönem ikamet iznine geçiş hakkı tanımayacağı, süresi ikamet izni toplamında dikkate alınmayacağı ve sahibine Türk vatandaşlığına başvuru hakkı sağlamayacağı da ayrıca düzenlenmiştir (GKY. m. 25).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü internet sitesinden alınan bilgiye göre, 2015 yılının Aralık ayına kadar olan süreçte, 2.415.494 Suriye'den gelmiş kişinin biyometrik kaydı yapılarak geçici koruma kimlik belgeleri düzenlenmiştir⁴⁰².

2.3. Barınma hakkı

Anayasanın 57. maddesinde konut hakkı düzenlenmiştir. Buna göre devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.

YUKK'ta uluslararası koruma statüsü başvuru sahipleri ve statü sahipleri için 95. maddede barınma konusu düzenlenmiştir. YUKK'un 95. maddesinde öncelikle, başvuru sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişinin, barınma ihtiyaçlarını kendisinin karşılamasının esas olduğu, aynı maddenin devamında, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişinin ihtiyaçlarının karşılanacağı barınma merkezlerinin kurulabileceği ve burada özel ihtiyaç sahiplerinin barındırılmasına öncelik verileceği düzenlenmiştir (YUKK m. 95/f. 2-3).

Uluslararası koruma başvuru sahibi veya statü sahibi kişilerin barınma hakkının düzenlenme şekline bakıldığında, Barınma merkezlerinin kurulması, yönetimi ve işletilmesiyle ilgili usul ve esaslar yönetmelikle düzenlenecektir (YUKK m. 95/9). Konu ile ilgili Kabul ve Barınma Merkezleri ile Geri Gönderme Merkezlerinin Kurulması, Yönetimi, İşletilmesi, İşlettirilmesi ve Denetimi Hakkında Yönetmelik 22 Nisan 2014 tarihli Resmi gazetede yayımlanmıştır⁴⁰³.

Yönetmelik ile kabul ve barınma merkezlerinin tanımı yapılmıştır. Tanımlar başlığı altında 3. maddenin 3. bendine göre kabul ve barınma merkezleri:

“Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerinin beslenme, barınma, sağlık, sosyal ve diğer ihtiyaçlarının

⁴⁰² İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Göç, Geçici Koruma, Geçici korumamız altındaki Suriyeliler, istatistikler. http://www.goc.gov.tr/icerik6/istatistik_558_560_8971_icerik (Erişim tarihi: 11.04.2016).

⁴⁰³ RG. 22.04.2014-28980.

karşılanması amacıyla Genel Müdürlük tarafından kurulan, valiliklerce (il müdürlüğü) doğrudan işletilen veya kamu kurum ve kuruluşları, Türkiye Kızılay Derneği veya kamu yararına çalışan derneklerden göç alanında uzmanlığı bulunanlarla protokol yapılarak işletirilen merkezleri” ifade etmektedir.

YUKK 95. maddede ihtiyaç sahiplerinin barındırılmasına öncelik verileceği düzenlenmiştir ve ihtiyaç sahibi kişilerden ne anlaşılması gerektiği Yönetmelik ile düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre, başvuru sahibi ile uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerden, refakatsiz çocuk, engelli, yaşlı, hamile, beraberinde çocuğu olan yalnız anne ya da baba veya işkence, cinsel saldırı ya da diğer ciddi psikolojik, bedensel ya da cinsel şiddete maruz kalmış olan kişi, özel ihtiyaç sahibidir ve barınma hizmetinin sağlanmasında kendilerine öncelik tanınacaktır (Yön. m. 3/1-k).

Kabul ve barınma merkezlerinde sağlanan hizmetlerin satın alma yoluyla da yürütülebileceği YUKK 95. madde 6. fıkrada düzenlenmiştir. Yönetmeliğin 16. maddesinde merkezlerin denetimi düzenlenmiştir ve buna göre kabul ve barınma merkezleri, bağlı oldukları il müdürlükleri tarafından sürekli, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından her yıl, Bakanlık Teftiş Kurulu Başkanlığınca üç yılda bir denetlenecektir.

Barınma merkezlerinde sunulacak hizmetler Yönetmeliğin 14. maddesinde düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre bu merkezlerde, barınma ve beslenme, iç ve dış güvenlik, yabancı tarafından bedeli karşılanamayan acil ve temel sağlık hizmetleri, psikolojik ve sosyal destek faaliyetleri, özel ihtiyaç sahiplerine uygun alanların tahsis edilmesi, barınanların kıymetli eşyalarının emanete alınması, merkezler arası nakil ve sınır dışı nakil işlemleri ve Genel Müdürlükçe uygun görülen diğer hizmetler verilecektir.

Kabul ve barınma merkezi dışında ikamet eden başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişiler ile aile üyeleri de bu merkezlerde verilecek hizmetlerden yararlanabileceklerdir (YUKK 95/5).

Geçici Koruma Yönetmeliğinin 37. maddesi geçici barınma merkezlerinin kurulması, yönetilmesi ve işletilmesi konusunda YUKK ve Uygulama Yönetmeliği ile paralel düzenlemelere gitmiştir. Yönetmeliğin 38. maddesinin ilk fıkrasına göre, geçici

barınma merkezlerinde bulunanlara beslenme, barınma, sağlık, sosyal yardım, eğitim ve benzeri hizmetler imkânlar dâhilinde sağlanacaktır. Bunun yanında, geçici barınma merkezlerinin dışında kalan geçici koruma kapsamındaki kişiler de bu hizmetlerden imkânlar ölçüsünde faydalanacaklardır (GKY m. 38/f. 2). Ayrıca geçici barınma merkezlerinde aileler ve özel ihtiyaç sahipleri için yer tahsis edilmesi amacıyla gerekli düzenlemeler yapılacağı düzenlenmiştir (GKY m. 38/f. 3). Geçici Koruma Yönetmeliğinde verilecek hizmetlerin imkânlar ölçüsünde sağlanacağını ve aileler ile özel ihtiyaç sahipleri için yer tahsis edilmesi amacıyla gerekli düzenlemelerin yapılacağını düzenlenmesi, 2001/55AT sayılı AB Geçici Koruma Yönergesinin 13. maddesi ile de uyumlu olmuştur⁴⁰⁴.

18.12.2015 tarihinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü internet sayfasında yapılan açıklamaya göre, geçici koruma kapsamında yer alan Suriyelilerin, Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından 10 ilde kurulan 25 Geçici Barınma Merkezinde barındırılanların sayısı 265.180 olup barınma merkezi dışında ise 2.150.314 Suriyeli yabancı bulunmaktadır⁴⁰⁵. Görülmektedir ki, ülkemizde bulunan geçici koruma kapsamında yer alan kişilerin yalnızca yaklaşık %11'i barınma merkezlerinde yaşamaktadır.

Geçici koruma kapsamında yer alan kişilerin barınmasından sorumlu olan T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Başkanlığı (AFAD), koyteynırkent, çadırkent ve barınma merkezlerinde de birinci derece sorumlu olan devlet kurumudur. AFAD'ın yaptığı anket aracılığıyla gerçekleştirdiği saha çalışması sonuçlarına göre, kamp dışında yaşayan Suriyelilerin, %74,1'i ev veya apartman dairelerinde; %14'ü harabe binalarda; %10,1'i geçici yada plastik barınaklarda; %0,8'i çadırlarda; %0,6'sı kamu binalarında; %0,4'ü de sokakta açık alanlarda yaşamını sürdürmektedir⁴⁰⁶.

16 Aralık 2013 tarihinde Türkiye ile AB arasında Geri Kabul Anlaşması imzalanmış ve Anlaşma, Haziran 2014 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)

⁴⁰⁴ Büyükçalık (2015), s. 234.

⁴⁰⁵ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Koruma- Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler- İstatistikler. http://www.goc.gov.tr/icerik6/istatistik_558_560_8971_icerik (Erişim tarihi: 05.03.2016).

⁴⁰⁶ AFAD, Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar Saha Araştırması Sonuçları, s. 35. https://www.afad.gov.tr/Dokuman/TR/60-2013123015491-syrian-refugees-inturkey2013_baski_30.12.2013_tr.pdf (Erişim tarihi: 05.03.2016).

tarafından onaylanmıştır⁴⁰⁷. Avrupa Komisyonunun, Avrupa Parlamentosu ve AB Konseyine tavsiye niteliği taşıyan ve 5 bloktan oluşan Birinci Değerlendirme Raporunun ikinci bloğunda göç yönetimi düzenlenmiştir. İkinci blokta yer alan, “*Suriye dışından gelen mülteciler için yeterli kabul merkezlerinin oluşturulması ve bu merkezlerdeki standartların ilgili tüzüklere uyumlu olmasının sağlanması*” olarak ifade edilen 26. kriterde, kriterin bir bölümünün karşılandığı ve sağlanan ilerlemenin ilerisi için ümit vaat ettiği ifade edilmiştir⁴⁰⁸.

2.4. Aile birleşimi hakkı

Türk hukukunda aile kurumu 1982 Anayasasının 20. maddesinde özel hayatın gizliliği düzenlenmiştir. Buna göre, herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir ve özel hayat ile aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. Anayasanın 41. maddesinde ise ailenin korunması ve çocuk hakları düzenlenmiştir. 41. maddeye göre, aile, Türk toplumunun temelidir. Maddeye göre devletin görevlerinden biri, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak ve ilgili teşkilatı kurmaktır (AY. m. 41/f. 2). Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir (AY. m. 41/f. 3). 41. maddenin 3. fıkrasında yer alan “her çocuk” ibaresi önemlidir, çünkü bu ifade ile, sadece Türk vatandaşı çocukların değil, yabancı çocukların da korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahip olmaları anayasal bir hak olarak ortaya çıkmaktadır.

YUKK aile birleşimi talep hakkını düzenlememiştir. YUKK’ta ikamet konusunun düzenlendiği ikinci bölüm 34. maddede aile ikamet izni düzenlenmiştir. Maddenin ilk fıkrasında, aile ikamet izni talep edebilecek yabancılar arasında mülteciler ve ikincil koruma statüsü sahipleri de sayılmıştır (m.34/1). Dolayısıyla bu düzenleme ile, mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibi olan yabancıların, aile ikamet izni aracılığıyla aile birleştirme haklarını kullanmalarının önü açılmıştır. 35. maddenin ilk fıkrasında, aile

⁴⁰⁷ Anlaşma metni için bkz: <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss554.pdf> (Erişim tarihi: 10.07.2016).

⁴⁰⁸ İktisadi Kalkınma Vakfı (2014). *Türkiye ile vize serbestliğine ilişkin yol haritası- birinci değerlendirme raporu analizi*. İktisadi Kalkınma Vakfı, s. 12.

birleşiminde destekleyici⁴⁰⁹ rolünde olan kişide aranan şartlar düzenlenmiştir ve maddenin son fıkrasında Türkiye’de bulunan mülteciler ve ikincil koruma statüsü sahiplerinde, bu şartların aranmayabileceği düzenlenmiştir.

Aile ikamet izni, mülteci ve ikincil koruma statüsü sahiplerinin yabancı eşine, kendisinin veya eşinin ergin olmayan yabancı çocuğuna, kendisinin veya eşinin bağımlı yabancı çocuğuna, her defasında iki yılı aşmayacak şekilde aile ikamet izni verilebilir (m.34/f. 1). Ancak, aile ikamet izninin süresi hiçbir şekilde destekleyicinin ikamet izni süresini aşamaz (m. 34/f. 1). Maddenin ikinci fıkrasında kişinin birden fazla eşi olması durumu düzenlenmiştir. Buna göre vatandaşı oldukları ülke hukukuna göre birden fazla eş ile evlilik hâlinde, eşlerden yalnızca birine aile ikamet izni verilir. Ancak, diğer eşlerinden olan çocuklara da aile ikamet izni verilebilir (m.34/2).

YUKK’ta yer alan söz konusu düzenleme ile, aile ikamet izninden yararlanacak yabancılar arasında uluslararası koruma başvurusu sahipleri, şartlı mülteciler ve geçici korumadan yararlanan yabancılar sayılmamıştır. YUKK Uygulama Yönetmeliğinin 30. maddesinde de, uluslararası koruma başvuru sahipleri ile şartlı mülteciler ve geçici korunanlar hariç, Kanunda ikamet izni yerine geçtiği kabul edilen kimlik belgesi olanların aile birleşiminde destekleyici olabilecekleri düzenlenmiştir (YUKK UY. m. 30/f. 1-ç). Kanun ve Uygulama Yönetmeliğinde bu şekilde bir düzenlemeye gidilmesi, yani başvuru sahipleri, şartlı mülteciler ve geçici koruma kapsamında yer alan kişilerin aile birleşimi hakkından muaf tutulması, yasa yapıcıların bu kişilerin ülkede kalışlarının geçici olarak görmeleri şeklinde açıklanabilir⁴¹⁰.

YUKK ve Uygulama Yönetmeliğinde bu şekilde sınırlayıcı bir düzenleme olmakla birlikte, Geçici Koruma Yönetmeliğinde geçici korunan kişiler için 49. maddede aile birleşimi başlığı altında bir düzenleme getirilmiştir. Yönetmelik kapsamındaki yabancılar, başka bir ülkede bulunan eşi, ergin olmayan çocukları ve bağımlı ergin çocukları ile Türkiye’de bir araya gelmek üzere aile birleşimi talebinde bulunabileceklerdir. Başvurular Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından değerlendirilecek ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ve sivil

⁴⁰⁹ YUKK tanımlar başlıklı 3. maddesinin f bendine göre destekleyici, “*Aile birliği amacıyla Türkiye’ye gelecek yabancıların masraflarını üstlenen ve ikamet izni talebinde bulunanlar tarafından başvuruya dayanak gösterilen Türk vatandaşını veya Türkiye’de yasal olarak bulunan yabancıyı...*” ifade etmektedir.

⁴¹⁰ Çiçekli (2016), s. 377; Çelik (2015), s. 108.

toplum kuruluşlarıyla işbirliği halinde gerekli çalışmalar yapılabilecektir. Geçici Koruma Yönetmeliğinde bu şekilde bir düzenlemenin yapılması aile birliğinin sağlanması açısından olumlu bir gelişme olmakla birlikte, 2001/55/AT sayılı AB Geçici Koruma Yönergesinin 15. maddesinde sayılan aile fertleri kadar geniş aile kapsamına yer vermemektedir. Yönetmelikte, çocukların evlilik içi ya da dışı doğmuş olmaları fark etmeksizin yapılacak bir değişiklik ile kapsam içine alınmaları çocuğun menfaati açısından daha olumlu olacaktır.

Maddenin ikinci fıkrasına göre, refakatsiz olduğu tespit edilen çocuklarla ilgili olarak çocukların talebi beklenmeksizin aile birleşimine ilişkin işlemler derhal başlatılacaktır. İkinci fıkra çocuğun menfaatini üstün tutma amacıyla yapılmış olması sebebiyle olumludur ancak fıkradan ne anlaşılması gerektiği ve nasıl uygulanacağı muğlaktır. YUKK tanımlar başlıklı 3. maddenin m bendine göre refakatsiz çocuk, *sorumlu bir kişinin etkin bakımına alınmadığı sürece, kanunen ya da örf ve adet gereği kendisinden sorumlu bir yetişkinin refakati bulunmaksızın Türkiye'ye gelen veya Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra refakatsiz kalan çocuğu* ifade etmektedir. Buna göre yanında herhangi bir aile ferdi olmayan küçüğün aile ferdi de aynı şekilde Türkiye'de ise bu birleşimin sağlanması mümkün olacakken, aile fertleri veya ferdi Türkiye sınırları dışında olan küçüğün aile ferdi ile birleşiminin nasıl ve nerede sağlanacağı Yönetmelik düzenlemesinden anlaşılammaktadır. Uygulamada bu şekilde bir aile birleşimi, eğer aile ferdi menşe ülke dışında bir yer ise, devletlerarası işbirliği ile sağlanabilir görünmektedir. Ancak aile ferdi menşe ülkede ise aile birleşimin nasıl sağlanacağı konusu belirsizdir.

Türkiye'de bulunan Suriyeliler için bu madde düşünüldüğünde, azalmakla birlikte hala çok eşli evliliklerin var olduğu Suriye'den gelen ailelerin, aile birleşimlerinde, Türk Medeni Kanunu⁴¹¹ (TMK) 130. madde gereğince, aile kayıtları tutulduğunda eşlerden yalnızca bir tanesi kayıt altına alınacak ve diğer eş aile içinde yer almayacaktır. Oldu ki kendilerinin geçici olduklarının düşünülmesinden dolayı aile birleşimlerinin sağlanmasına karar verildi, bu durumda ileride geçicilikten vatandaşlığa geçiş söz konusu olduğunda, TMK'ya aykırı bir aile yapısı ortaya çıkacaktır. Kanunlara aykırı bir aile yapısının ortaya çıkmasının yanı sıra, Anayasanın 10. maddesi gereği kadın erkek eşitliği de hiçe sayılmış olacaktır. Bu sebeple, tıpkı AB Vasıf Yönergesinin 4. maddesinin 4.

⁴¹¹ RG. 22.11.2001-4721.

fıkrasında açıkça düzenlendiği gibi, geçici korunanların aile birleşimin düzenlendiği Yönetmeliğin 49. maddesinde de, uygulamada sorunlara ve tereddütlere yol açmayacak şekilde, kişiler arasındaki eşitliğe ve tek eşli evlilik gibi daha çağdaş anlayışa dayalı bir düzenlemeye gidilmesi daha sağlıklı sonuçlar doğuracaktır.

2.5. Sosyal yardım ve sağlık hakkı

1982 Anayasasının 17, 56 ve 60. maddeleri sağlık hakkı ile ilişkilendirilebilir. Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığının düzenlendiği 17. maddeye göre, herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamaz (AY m. 17/ f. 2). Anayasanın 56. maddesinde ise sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması konusu düzenlenmiştir. 56. maddeye göre herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Maddenin 3. fıkrasına göre devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlayacak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenleyecektir. Devlet bu görevini yerine getirirken, kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanacak ve onları denetleyecektir (AY m. 56/ f. 4). Aynı zamanda sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilecektir (AY m. 56/f. 5). Konu ile ilgili olarak 60. maddede de sosyal güvenlik hakkı düzenlenmiştir. Maddeye göre herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir ve devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatını kurar. Anayasanın sağlık hakkı ile ilgili her üç maddesinde de, düzenlemelerin “herkes” için getirilmesi, bu kapsamda yabancılar ve özelinde uluslararası koruma kapsamında yer alan kişilerin de yer alabilmesi bakımından önemlidir.

YUKK’un 89. maddesinde yardım ve hizmetlere erişim düzenlenmiştir. Maddenin ikinci fıkrasında, başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerden ihtiyaç sahibi olanların, sosyal yardım ve hizmetlere erişimlerinin sağlanabileceği düzenlenmiştir. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 23. maddesinde yalnızca yasal olarak ikamet eden mültecilere bu hak tanınmışken; YUKK’ta uluslararası koruma başvurusunda bulunan ancak haklarında henüz karar verilmemiş olanlar ve uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin de bu haktan yararlanmasının düzenlenmiş olması

olumludur⁴¹². Maddenin üçüncü fıkrasına göre, eğer başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin herhangi bir sağlık güvenceleri ve ödeme güçleri yoksa, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu hükümlerine tabi olacaklardır (YUKK m. 89/f. 3-a). 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun tanımlar başlıklı 3. maddesine göre sigortalı, kısa ve/veya uzun vadeli sigorta kolları bakımından adına prim ödenmesi gereken veya kendi adına prim ödemesi gereken kişiyi ifade etmektedir. Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin sigortalı olabilmelerinde primlerinin ödenmesi için Göç İdaresi Genel Müdürlüğü bütçesine ödenek konulacaktır (YUKK m. 89/f. 3-a). Ayrıca 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 60. maddesinin ilk fıkrasının c bendinin 2. cümlesinde 2013 yılında yapılan değişiklikle, uluslararası koruma başvurusu veya statüsü sahibi ve vatansız olarak tanınan kişiler genel sağlık sigortalı sayılacaklardır. AB Vasıf Yönergesi 28. maddesinde sağlık güvencesi veya ödeme gücü olsun veya olmasın mülteci veya ikincil koruma statüsüne sahip her kişi sağlık bakımından yararlanma hususunda kural olarak vatandaş ile eşit muamele görebilecekken; YUKK'ta yalnızca ödeme gücü veya sağlık güvencesinden yoksun kişiler bu haktan vatandaş ile eşit olarak faydalanabilecektir. Ancak bunun yanında Yönergede yalnızca mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibi kişiler vatandaşlar ile sağlık hizmetlerinden yararlanma konusunda eşit hakka sahip olabilecekken; YUKK ile, henüz statü sahibi olmamış başvuruda bulunan kişi de ödeme gücü veya sağlık güvencesi olmaması şartıyla bu imkândan yararlanabilecek olması YUKK'un daha fazla kişiyi kapsamasını sağlamaktadır.

Genel Müdürlük primlerini ödedikleri kişilerden ödeme güçlerine göre primin tamamını veya belli bir oranını talep edecektir. Ancak, sağlık güvencesi veya ödeme gücünün bulunduğu sonradan anlaşılanlar ile başvuruyu sadece tıbbi tedavi görmek amacıyla yapıldığı sonradan anlaşılanlar, genel sağlık sigortalılıklarının sona erdirilmesi için en geç on gün içinde Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirilecek ve yapılan tedavi ve ilaç masrafları ilgililerden geri alınacaktır (YUKK m. 89/f. 3-b).

YUKK 67. maddenin ikinci fıkrasına göre, işkence, cinsel saldırı ya da diğer ciddi psikolojik, bedensel ya da cinsel şiddete maruz kalan kişilere, bu türden fiillerin neden olduğu hasarlarını giderecek yeterli tedavi imkânı sağlanacağı düzenlenmiştir.

⁴¹² Büyükçalık (2015), s. 213.

YUKK Uygulama Yönetmeliğinin 107. maddesinde sağlık konusu düzenlenmiştir. Maddenin ilk fıkrasında YUKK 89. maddenin 3. fıkrasına paralel olarak herhangi bir sağlık güvencesine sahip olmayan ve ödeme gücü bulunmayan başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu hükümlerine tabi olacağı düzenlenmiştir. Bu kişilerin sağlık güvencesinin veya ödeme gücünün olup olmadığı Yönetmeliğin 106. maddesi hükümlerine göre valilikler tarafından belirlenecektir. Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahiplerinin genel sağlık sigortalarının başlatılması, sona erdirilmesi veya iptaline ilişkin usul ve esaslar Sosyal Güvenlik Kurumuyla işbirliği içinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından belirlenecektir.

Geçici Koruma Yönetmeliğinin 30. maddesinde sosyal yardım ve hizmetler konusu düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre, geçici koruma statüsü sahibi kişilerden ihtiyaç sahibi olanlar, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanununun 3. maddesinde belirtilen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulunun belirleyeceği usul ve esaslar çerçevesinde Teşvik Kanunu kapsamındaki sosyal yardımlardan yararlandırılacaklardır. Yönetmeliğin 27. maddesinde sağlık hizmetleri başlığı altında geçici korunan kişilerin sağlık hususu düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre, temel ve acil sağlık hizmetleri ile bu kapsamdaki tedavi ve ilaçlardan hasta katılım payı alınmayacaktır (GKY m. 27/f. 1-b).

Geçici koruma kapsamında yer alan kişilerin sağlık hizmetleri almalarını düzenleyen bir başka belge ise AFAD tarafından yayımlanan 2014/4 numaralı Genelgedir. Genelgenin 4. kısmında sağlık hizmetleri düzenlenmiştir. Buna göre, geçici koruma kapsamındaki kişilerin bulaşıcı ve salgın hastalıklardan korunma hizmetleri ve acil sağlık hizmetleri dışında sağlık hizmetlerinden yararlanabilmeleri için Geçici Koruma Yönetmeliğinin 21. maddesine göre kayıt işlemlerini tamamlamış olmaları gerekmektedir⁴¹³.

YUKK 67. maddesinde yer alan düzenlemeye benzer olarak, Yönetmeliğin 48. maddesinde özel ihtiyaç sahipleri hususu düzenlenmiştir. Yönetmelik kapsamında yer alıp özel ihtiyaç sahibi olan kişilere, başta sağlık hizmetleri, psiko-sosyal destek ve

⁴¹³ Genelge metni için bkz.: <https://www.afad.gov.tr/UserFiles/File/Mevzuat/Genelgeler/2014-4%20say%C4%B1%C4%B1%20Genelge%20-%20parafs%C4%B1z.pdf> (Erişim tarihi:20.03.2016).

rehabilitasyon olmak üzere her tür yardım ve destek, imkânlar ölçüsünde öncelikli ve bedelsiz olarak sağlanacaktır. Çocuklarla ilgili tüm işlemlerde çocuğun yüksek yararı gözetilecek; şiddet mağduru olduğu düşünülen kadınlar ile insan ticareti mağduru olabileceği değerlendirilenler hakkında gerekli tedbirler derhal alınacaktır (GKY m. 48/f.2-3-4).

2.6. Çalışma hakkı

Anayasanın sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler başlıklı üçüncü bölümü 49. maddesinde çalışma hakkı düzenlenmiştir. Buna göre, çalışmak, herkesin hakkı ve ödevidir. Maddenin ikinci fıkrasında devletin bu konudaki sorumlulukları düzenlenmiştir ve buna göre devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alacaktır. Çalışma şartları ve dinlenme hakkının düzenlendiği 50. maddenin ilk fıkrasına göre, kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Ücrette adalet sağlanması başlıklı 55. maddenin 2. fıkrasına göre, Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alacaktır. Anayasa maddelerinden çıkarılacak sonuç, Türkiye Anayasasına göre çalışmanın herkes için bir hak olduğu ve bu hakkın kullanımında devletin sorumluluklarının olduğudur.

YUKK'ta yer alan düzenlemeye baktığımızda, çalışma hakkı konusunda farklı statü sahipleri için farklı düzenlemelere gidilmiştir. Mülteci veya ikincil koruma statüsü sahibi kişiler için farklı bir düzenleme söz konusudur. Bu kişilere verilecek kimlik belgesi, çalışma izni yerine de geçecektir ve bu durum kimlik belgesine yazılacaktır (m. 89/4-b). Dolayısıyla mülteci veya ikincil koruma statüsü sahibi kişiler, statü almalarından itibaren, yabancıların çalışamayacağı iş ve mesleklere ilişkin diğer mevzuatta yer alan hükümler saklı kalmak üzere, bağımlı veya bağımsız olarak çalışabilirler.⁴¹⁴ Mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibi kişilerin yalnızca kimliklerinin geçerli olup çalışma izni almalarına gerek olmamaları, 2004/83/AT sayılı AB Vasıf Yönergesinin 26. maddesinde düzenleme

⁴¹⁴ Çiçekli (2016), s. 378; Çelikel ve Öztekin Gelgel'e göre bu şekilde bir ayrıma gidilmesinin sebebi, şartlı mültecilerin, üçüncü bir güvenli ülkeye gönderilinceye kadar Türkiye'de uluslararası koruma statüsüne sahip olmalarıdır. A. Çelikel ve G. Öztekin Gelgel (2015). *Yabancılar hukuku* (21. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi, s. 185.

ile uyumludur. Mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibinin iş piyasasına erişimi, iş piyasasındaki durum ve çalışma hayatındaki gelişmeler ile istihdama ilişkin sektörel ve ekonomik şartların gerekli kıldığı hallerde, belirli bir süre için, tarım, sanayi veya hizmet sektörleri, belirli bir meslek, iş kolu veya mülki ve coğrafi alan itibarıyla sınırlandırılabilir (YUKK m. 89/f. 4-c). Ancak, Türkiye’de üç yıl ikamet eden veya Türk vatandaşıyla evli olan ya da Türk vatandaşı çocuğu olan mülteci ve ikincil koruma statüsü sahipleri için bu sınırlamalar uygulanmayacaktır (m. 89/f. 4-c). Bu şekilde bir istisna, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 17. maddesinin 2. fıkrasındaki istisna ile uyumludur.

YUKK 89. maddenin 4. fıkrasına göre, başvuru sahibi veya şartlı mülteci, uluslararası koruma başvurusu tarihinden itibaren altı ay sonra çalışma izni almak için başvuru yapabilecektir (YUKK m. 89/f. 4-a). Bu kişilerin çalışmasına ilişkin usul ve esaslar, İçişleri Bakanlığının görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından belirlenecektir. Başvuru sahibi veya şartlı mülteci statüsüne sahip kişilerin çalışma izni almaları Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun⁴¹⁵ (YÇİHK) ve Uygulama Yönetmeliğinin konu ile ilgili hükümlerine göre yapılacaktır. YÇİHK’nın 8. maddesinin 1 bendine göre, “uluslararası koruma başvurusunda bulunan ve İçişleri Bakanlığınca şartlı mülteci statüsü verilen yabancı ve vatansız kişilere” Kanunda öngörülen sürelerle tabi olmaksızın çalışma izni verilebilecektir. Kanununun 12. maddesinin ilk fıkrasına göre Türkiye’de çalışmak isteyen yabancılar ilk çalışma izni başvurularını buldukları ülkedeki Türkiye Cumhuriyeti konsoloslughuna yapacaklardır; ancak aynı maddenin ikinci fıkrasına göre Türkiye’de geçerli ikamet iznine sahip yabancılar ve bunların işverenleri Türkiye içerisinden de Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına başvuruda bulunabileceklerdir. Dolayısıyla, ikamet izni yerine geçen uluslararası koruma statüsü sahibi ile uluslararası koruma başvuru sahibi kişilerin kimlik belgelerine sahip kişilerin çalışma başvuruları için ülke içinden başvuru yapılabilir⁴¹⁶.

YUKK Uygulama Yönetmeliğinde konu ile ilgili düzenlemeye bakıldığında, Yönetmeliğin 108. maddesinde çalışma başlığı altında düzenleme yapılmıştır. Maddenin ilk fıkrası YUKK ile paralel düzenleme giderek, başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin Türkiye’de çalışabileceğini söylemiştir. Başvuru sahibi veya

⁴¹⁵ RG. 06.03.2003- 25040.

⁴¹⁶ Çelik (2015), s. 122.

uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin, iş piyasasına erişimlerinin İçişleri Bakanlığı görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından belirlenecek usul ve esaslara göre sağlanacağı maddenin ikinci fıkrasında düzenlenmiştir.

Uluslararası koruma başvuru sahibi ve uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin çalışmalarına ilişkin Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi ve Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kişilerin Çalışmasına Dair Yönetmelik⁴¹⁷ düzenlenmiştir. Yönetmelikte de Kanundaki sistematiğe benzer şekilde mülteci ve ikincil koruma statüsü sahipleri için ayrı, uluslararası koruma başvuru sahibi ve şartlı mülteci statüsüne sahip kişiler için ayrı düzenleme yapılmıştır. Yönetmelikte mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibi kişilerin kimlik belgelerinin çalışma izni yerine geçtiği ve bu kişilerin bağımlı veya bağımsız olarak çalışabilecekleri 4. maddede düzenlenmiştir. Başvuru sahibi ve şartlı mülteci statüsüne sahip kişilerse, uluslararası koruma statüsü başvuru tarihinden altı ay geçtikten sonra çalışma izni için başvuruda bulunabileceklerdir. Yönetmeliğin 6. maddesinin ilk fıkrasında bu kişilerin kimlik belgeleri ile başvuruda bulunabilecekleri düzenlenmekteyse de, başvuru tarihinden itibaren altı ay içinde kimlik belgelerinin hazır olmaması durumunda da, işverenin başvurusu halinde bu kişiler çalışma iznine sahip olabileceklerdir. Ancak bu çalışma izni, geçerli kimlik belgesi olmadıkça, başvuru sahibi veya şartlı mülteci statüsü sahibi kişiye, farklı bir işveren yanında veya bağımsız olarak çalışma izni başvurusu yapma hakkı vermeyecektir (Yön. m. 6/f. 2). Yönetmeliğin 9. maddesine göre, mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak başvuru sahibi ve şartlı mülteci statüsü sahibi yabancılar, çalışma izni muafiyeti kapsamında olacaklardır. Yönetmeliğe göre, başvuru sahibi veya şartlı mülteciye çalışma izni verilmesi; izin türü, süre, meslek, sektör, işkolu, mülki ve coğrafi alan bakımından Bakanlıkça sınırlandırılabilir; ancak, Türkiye’de üç yıl ikamet eden veya Türk vatandaşıyla evli olan ya da Türk vatandaşı çocuğu olan mülteci ve ikincil koruma statüsü sahipleri için bu sınırlamalar uygulanmayacaktır (Yön. m. 18/f. 1). Başvuru sahibi veya şartlı mülteci adına düzenlenen çalışma izni süresinin kimlik belgesi süresinden uzun olması halinde İl Göç İdaresi Müdürlüğünce çalışma izni süresi esas alınarak yeni bir kimlik belgesi düzenlenecektir (Yön. m. 15/f. 2).

⁴¹⁷ RG. 26.04.2016-29695.

Geçici koruma kapsamında yer alan kişiler için Geçici Koruma Yönetmeliğinde konu ile ilgili düzenlemelere bakıldığında, bu kişilerin de çalışma izni olarak çalışma hakları vardır. Ancak bu kişiler de yabancıların çalışamayacağı iş ve mesleklere ilişkin düzenlemelere tabidirler (GKY m. 29/f. 3). Geçici korunan kişilerin çalışma izinlerinin süreleri, geçici koruma süresinden fazla olamaz ve geçici koruma sona erdiğinde bu kapsamda verilen çalışma izni de sona erer (GKY m. 29/f. 4). Bu şekilde bir düzenleme, AB Geçici Koruma Yönetmeliğinin 12. maddesi ile de uyumludur. Ayrıca, geçici korunan kişilere verilen çalışma izni, YUKK ile düzenlenen ikamet izinleri yerine geçmeyecektir (GKY m. 29/f. 5).

Yönetmeliğin 29. maddesinde “geçici koruma kimlik belgesine sahip olanların Bakanlar Kurulunca belirlenecek sektörlerde, iş kollarında ve coğrafi alanlarda çalışma izni almak için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na başvurabileceği” belirtilmektedir (GKY m. 29/f. 2). Yönetmelik usul ve esasların Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na belirleneceğini belirtilmiş ve 15 Ocak 2016 tarihinde “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik”⁴¹⁸ (Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik) yayımlanmıştır.

Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik, geçici koruma sağlanan yabancıların çalışma izni olmadan Türkiye’de çalışamayacak ve çalıştırılmayacaklarını, izin olmadan çalışma ve çalıştırılmaları halinde 4817 Sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun hükümlerinin uygulanacağı düzenlenmiştir (Yön. m. 4/2). YÇİHK hükümleri uyarınca, 2016 Ocak ayı itibarıyla bağımsız olarak kayıt dışı çalıştığı tespit edilen sığınmacıya 3.536 TL; çalışma izni bulunmayan sığınmacıyı çalıştıran işverene her bir sığınmacı için 8.848 TL; çalışma izni olmaksızın bağımlı çalışan sığınmacıya ise 881 TL para cezası uygulanacaktır⁴¹⁹.

Çalışma İzinlerine Dair Yönetmeliğin 5. maddesinin ilk fıkrasına göre, geçici koruma sağlanan yabancılar, geçici koruma kayıt tarihinden itibaren altı ay sonra çalışma izni almak için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına başvuruda bulunabilirler. Başvurular, yabancı kişiyi çalıştıracak işveren tarafından e-devlet uygulaması üzerinden

⁴¹⁸ RG. 15.01.2016-29594.

⁴¹⁹ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2016), 4817 Sayılı Kanun’un 21. maddesi Gereğince Uygulanacak İdari Para Cezaları, <http://www.calismaizni.gov.tr/html/kacak-yabanc%C4%B1-isci-calistirma-cezasi/> (Erişim tarihi: 06.03.2016).

yapılabileceği gibi; yabancı kişi bağımsız çalışma iznine başvurma hakkına sahip ise, başvuruyu kendisi de yapabilecektir (Yön. m. 5/f. 2-3).

Yönetmeliğin 5. maddesinde geçici koruma sağlanan yabancılar eğer mevsimlik tarım ve hayvancılık işlerinde çalışmak isterlerse, çalışma izninden muaf olacakları düzenlenmiştir (Yön. m. 5/f. 4). Ancak burada bahsi geçen muafiyet izninin, işveren tarafından mı yoksa geçici korunma kapsamında yer alan kişi tarafından mı alınacağına ilişkin bir açıklama yoktur. Ayrıca, bu alanda çalışacak geçici koruma sağlanmış yabancılara ilişkin il ve kota sınırlaması Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından getirilebilecektir (Yön. m. 5/f. 5).

Yönetmeliğin 8. maddesinde, işletmelerde çalıştırılacak geçici korunma kapsamındaki kişi sayısının, çalıştırılan yerli işçi sayısının %10'unu geçemeyeceği düzenlenmiştir. Ancak bu %10'luk kota, işverenin bulunduğu yerin Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü tarafından dört haftalık süre içinde aynı işi yapacak yerli işçi bulunmadığının belgelenmesi halinde ortadan kaldırılabilecektir (Yön. m. 8/f. 3). Uygulama açısından bakıldığında, özellikle geçici korunan kişilerin yoğun olarak bulunduğu sınır illerinde işgücü analizleri yapılarak, Yönetmelikte öngörülen %10 barajının hangi iş kollarında ve alanlarında aşılabileceğinin belirlenmesi önemlidir⁴²⁰.

Yönetmeliğin 11. maddesinde geçici koruma kapsamında yer alan kişilerin dernek, vakıf ve kar amacı gütmeyen kuruluşlarda çalışmaları düzenlenmiştir. Buna göre, kamu yararına çalışan dernek statüsüne sahip dernekler ile vergi muafiyeti tanınan vakıflar, insani yardım hizmeti faaliyetlerinde geçici koruma sağlanan yabancıları çalıştırmak üzere Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına başvuruda bulunabileceklerdir. Kamu yararına çalışan dernek statüsüne sahip olmayan dernekler ve kendilerine vergi muafiyeti tanınmamış vakıflar ile merkezleri yurt dışında bulunan dernek ve vakıf dışındaki kâr amacı gütmeyen kuruluşların Türkiye'deki şube veya temsilcilikleri de geçici koruma kapsamında yer alan yabancıların çalışmaları için Bakanlığa başvuruda bulunabilirler. Ancak böyle bir durumda, başvuruda bulunan kuruluşa ilişkin İçişleri Bakanlığının uygun görüşü alınır ve eğer İçişleri Bakanlığının uygun görüşü alınamazsa, başvurular değerlendirme yapılmaksızın işlemde kaldırılır (Yön. m. 11/f. 2). Bu madde özellikle

⁴²⁰ Aygün ve Kaya (2016), s. 128.

iltica ve göç alanında faaliyet gösteren dernek ve vakıflarda çalışacak kişiler açısından önemlidir.

Yönetmeliğin 12. maddesinde Türkiye İş Kurumu tarafından bir işyerinde mesleki eğitim ve iş başı eğitimi verilenlerin eğitim sonunda aynı işyerinde çalıştırılması için Bakanlığa başvurulabileceği ve bu durumda işyeri istihdam kotasının farklı uygulanabileceği düzenlenmiştir (Yön. m. 12/1-2). Bu düzenleme, geçici koruma kapsamında yer alan kişiler açısından pozitif ayrımcılık olarak yorumlanabilir⁴²¹.

Geçici koruma kapsamında yer alan kişilere ilişkin bir diğer yeni düzenleme ise, 2016 Haziran ayında yürürlüğe giren Yabancı Sağlık Meslek Mensuplarının Türkiye’de Özel Sağlık Kuruluşlarında Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmeliktir. Yabancı Sağlık Meslek Mensuplarının Türkiye’de Özel Sağlık Kuruluşlarında Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelikte değişiklik yapılmadan önceki geçici 1. madde düzenlemesi ile geçici koruma kapsamında yer alan kişiler, AFAD tarafından kurulan barınma merkezlerinde çalışmak istediklerinde, mesleğini icraya yetkili olduklarına dair belge ibraz etmek kaydıyla, Yönetmeliğin 5. maddenin birinci fıkrasının (a), (b), (c) ve (d) bentlerindeki şartlardan muaf tutulacaklardı. Ancak 2016 tarihli Yönetmelik ile bu geçici 1. madde değiştirilmiş ve şartları sağlayan geçici koruma kapsamında yer alan kişilerin yalnızca Yönetmeliğin 5. maddesinin 1. fıkrasının a ve b bentlerindeki şartlardan muaf tutulacakları düzenlenmiştir. Yapılan son değişiklik ile geçici koruma kapsamında yer alıp AFAD tarafından kurulmuş barınma merkezlerinde çalışmak isteyen kişiler, mesleğini icraya yetkili olduğuna dair belge ibraz etmek kaydıyla, diploma ve/veya uzmanlık belgelerinin denkliği onaylanmış ve Bakanlıkça tescilleri yapılmış bulunmak ve mesleğini icra etmesine kanunen engel hali bulunmamak şartlarından muaf tutulmuşlardır. Ancak bu kişilerin çalışabilmek için Türkçe bilmek ve hekimler için, zorunlu mesleki malî sorumluluk sigortası yaptırmaları şartları devam etmektedir.

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Birinci Değerlendirme Raporunun ikinci bölümündeki göç yönetimi kısmında “*Farklı statülere sahip sığınmacıların kimlik kartlarına ve işgücü piyasasına erişimlerinin sağlanması*” başlıklı 27. kriterde, kriterin

⁴²¹ Aygün ve Kaya (2016), s. 129.

bir bölümünün karşılandığı, ancak sağlanan ilerlemenin ilerisi için ümit vaat ettiği ifade edilmiştir⁴²².

2.7. Eğitim hakkı

Anayasanın 42. maddesinde eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi başlığıyla, kimsenin eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılmayacağı düzenlenmiştir. Maddede kimse ifadesi, bu haktan vatandaşlar kadar yabancıların da yararlanacağı anlamına gelmektedir. Maddenin 3. fıkrasına göre, eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetim ve denetimi altında yapılacaktır ve bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmayacaktır. İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır (AY m. 42/f. 5).

YUKK'un 89. maddesinde başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişi ve aile üyelerinin ilköğretim ve ortaöğretim hizmetlerinden yararlanacağı düzenlenmiştir (YUKK m. 89/f. 1). Bu düzenlemeyi, yapılan son yasal düzenlemeler ile 4+4+4 olarak düşünmek gerekmektedir⁴²³. Türkiye'de bulunan başvuru sahibi kişilerin yanlarında bulunan veya uluslararası koruma sahibi çocuklar, durumlarını belirten belge ile birlikte buldukları yerdeki eğitim kurumlarına velileri ya da yasal temsilcileriyle giderek okula kayıt yaptırabileceklerdir⁴²⁴.

YUKK Uygulama Yönetmeliği 105. maddesinde, eğitim ve öğretim konusu düzenlenmiştir. Buna göre, başvuru sahibi veya uluslararası koruma sahibi kişiler ve aile üyeleri statülerini gösteren belgelerini ibraz ederek ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarındaki eğitim hizmetlerinden yararlanabileceklerdir (YUKK UY m. 105/f. 1). İlköğretim ve ortaöğretim kurumlarına kayıt işlemleri ile diğer hususlar Milli Eğitim Bakanlığı mevzuatı çerçevesinde yürütülecektir (YUKK UY m. 105/f. 2). Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahiplerinden, yabancı öğrencilerle ilgili genel hükümler çerçevesinde Türkiye'de ön lisans, lisans, yüksek lisans ya da doktora öğrenimi hakkı elde edenler, ayrıca öğrenci ikamet izni almalarına gerek olmadan, statülerini gösteren belgeleriyle öğrenim görebileceklerdir (YUKK UY m. 105/f. 3).

⁴²² İktisadi Kalkınma Vakfı (2014), s. 12-13.

⁴²³ Ekşi (2016), s. 208.

⁴²⁴ Büyükçalık (2015), s. 224.

YUKK ve Uygulama Yönetmeliği, uluslararası koruma başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişi ve aile üyelerinin Türkiye’de eğitim ve öğrenim hizmetlerinden yararlanma hakları olduğunu belirtmekle yetinmesi, konuyla ilgili olarak usul ve esasların, Türk hukukundaki genel olarak yabancılara tanınan eğitim ve öğretim hakkını düzenleyen yasal düzenlemeler ile belirleneceğini göstermektedir⁴²⁵.

Geçici koruma kapsamında yer alan kişilerin eğitimleri konusunda düzenlemelere bakıldığında, Geçici Koruma Yönetmeliğinin eğitim hizmetleri başlıklı 28. maddesi karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, yabancılara eğitim faaliyetlerinin geçici barınma merkezlerinin içinde ve dışında MEB’in kontrol ve sorumluluğunda yürütüleceği düzenlenmiştir. Ayrıca, yükseköğretimde eğitim görme hakkına dair usullerin ise YÖK tarafından belirleneceği de belirtilmiştir.

Konu ile ilgili olarak başlangıçta Suriyelilerin ülkede kalıcı olmadıkları ve bir süre sonra ülkelerine dönecekleri düşünüldüğünden, döndüklerinde sorun yaşamamaları adına, barınma merkezlerinde kendi anadillerinde eğitim verilmiştir⁴²⁶. Ancak Suriyeli nüfusun çoğunluğunun barınma merkezleri dışında yaşaması ve en azından yakın tarihte ülkelerine dönme ihtimallerinin azalması ile eğitim konusunda endişeler artmış ve 26 Nisan 2013 tarihinde MEB tarafından “Ülkemizde Kamp Dışında Misafir Edilen Suriye Vatandaşlarına Yönelik Tedbirler” başlıklı Genelge yayımlanmıştır. Sonrasında 26 Eylül 2013 tarihinde, “Ülkemizde Geçici Koruma Altında Bulunan Suriye Vatandaşlarına Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri” başlıklı Genelge⁴²⁷ çıkarılmıştır⁴²⁸. Genelgede konaklama tesislerinde bulunan çocukların eğitimleri üzerinde odaklanılmış ve çoğu barınma merkezleri dışında kalan çocuklar bu kapsamda yer alamamıştır. Daha sonra 23 Eylül 2014 tarihinde 2014/21 sayılı “Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri” başlıklı Genelge⁴²⁹ yayınlanmıştır⁴³⁰. Genelgeye göre, İl milli eğitim müdürlükleri bünyesinde oluşturulacak il komisyonları, kitlesel akın ile ülkemize gelen yabancılar için illerde barınma merkezleri oluşturulması hâlinde, söz konusu merkezlerde ilgili paydaşlar

⁴²⁵ Çelik (2015), s. 111.

⁴²⁶ M. N. Emin (2016). *Türkiye’deki Suriyeli çocukların eğitimi- temel eğitim politikaları*. İstanbul: Turkuvaz Yayıncılık, s. 12-13.

⁴²⁷ 26.09.2013 tarih ve 10230228/235/2693370 sayılı Genelge.

⁴²⁸ Genelgeye şu internet sitesinden erişilebilmektedir: <http://www.memurlar.net/common/news/documents/416126/26092013-2693370.pdf> (Erişim tarihi: 14.06.2016).

⁴²⁹ 23.09.2014 tarih ve 10230228/235/4145933 sayılı Genelge.

⁴³⁰ Genelgeye şu internet sitesinden erişilebilmektedir: http://antalya.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_10/02015212_yabanc.pdf (Erişim tarihi: 14.06.2016).

ile iş birliği içerisinde, il/ilçe millî eğitim müdürlüklerine bağlı olarak faaliyet yürütmek üzere geçici eğitim merkezi kurulması amacıyla gerekli tedbirleri alacaktır. Geçici eğitim merkezlerinde yürütülecek faaliyeti koordine etmek için komisyona geçici olarak yeterli sayıda personel görevlendirilmesini sağlayacaktır. Personel görevlendirilmesi il milli eğitim müdürlüğü önerisi ve valilik onayı ile yapılacaktır. Kitlemel akından etkilenen illerde, barınma merkezleri dışında da ihtiyaç duyulması hâlinde ilgili diğer paydaşlar ile iş birliği içerisinde, il/ilçe millî eğitim müdürlüklerine bağlı olarak faaliyet yürütmek üzere geçici eğitim merkezleri oluşturulması valilik oluruına sunulacaktır. Genelgede yer alan bu düzenleme, bünyesinde çok sayıda Suriyeli çocuğun olduğu şehirlerde, barınma merkezleri dışında da eğitim alanının kurulabilmesi bakımından önemlidir. Kayıt ve kabul içinse, kitlemel akın ile gelen yabancılardan eğitim-öğretim çağında olanlar ile talep eden yetişkinlerin geçici eğitim merkezleri veya Milli Eğitim Bakanlığına bağlı her tür ve derecedeki eğitim kurumuna (yükseköğretim kurumları hariç olmak üzere) kayıtlarının yapılabilmesi için ilgili kurumca “yabancı tanıtma belgesi” verilmiş olması şartı aranacak ve uygun görülen Bakanlığa bağlı eğitim kurumlarına veya geçici eğitim merkezlerine kayıtları yapılacaktır. Bu düzenleme, isteyen ve gerekli belgeleri sağlayan Suriyeli çocukların, barınma merkezi içinde ve dışında kurulmuş geçici eğitim merkezlerinin yanı sıra Milli Eğitime bağlı okullarda da eğitim alabilmeleri bakımından önemlidir.

Suriyeli çocuklarla ilgili olarak, 2011 yılından günümüze, 2011 yılında kamp içi ve dışında 34 bin Suriyeli çocuk eğitim hizmetlerinden yararlanabiliyorken, 2016 yılında bu sayının 290 bine çıktığı söylenmektedir⁴³¹.

Türkiye İnsan Hakları Kurumu tarafından yapılan “Uluslararası Standartlar Bağlamında Türkiye’de Alıkonulma Merkezleri ile Koruma Merkezlerinin Durumu Çalıştayı”nda, o tarihin Midyat Kaymakamı Oğuzhan Bingöl’ün açıklamalarına göre, bünyelerindeki kamplarda eğitim ve öğretimle ilgili işlerde barınanların kendi gönüllü öğretmenlerinin ve gönüllü idarecilerinin yönetiminde eğitimin gerçekleştiği; kaymakamlığın yalnızca koordinasyonu sağladığı belirtilmiştir⁴³².

⁴³¹ Emin (2016), s. 16.

⁴³² Türkiye İnsan Hakları Kurumu (2016), s. 55.

2014/21 sayılı Genelgede açıkça yazmamakla birlikte, Suriyeli çocuklar için geçici eğitim merkezlerinde kendi dillerinde ve müfredatlarında ve hatta kendi öğretmenleri ile birlikte eğitim görmeleri sağlanmaktadır⁴³³.

Çiçekli'nin gözlemlerinden verdiği bilgiye göre, “*kamplarda kurulan kreş, anaokulu, ilk öğretim ve liselerde Suriye müfredatını baz alan Suriyeli gönüllü öğretmenlerin de destek verdiği Arapça eğitim verilmekte, Türkçe dil eğitim dersleri de ek olarak sunulmaktadır.*”⁴³⁴.

Geçici korunma kapsamında yer alan Suriyeli çocukların ülkede geçici olacakları düşünülerek kendi müfredat ve dilleri ile eğitim almaları anlaşılabilir olmakla birlikte, vatandaşlık tartışmaları kapsamında geçicilikten kalıcılığa geçildiğinde, gerek bu kişilerin ülkeye entegrasyonları gerekse Anayasanın 42. maddesinde yer alan eğitim öğretim şartları sebebiyle, uzun vadede Türkçe eğitimin artırıldığı ve Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı müfredatına uygun eğitimlerin artırılması daha yerinde olacaktır.

2.8. Vatandaşlık hakkı

Mülteci için ev sahibi ülkede entegrasyon sağlandıktan sonra kendisine vatandaşlığın verilmesi söz konusu olabilir. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin ilk maddesinin C bendinde altı cümle halinde mülteci statüsünün sona ereceği haller düzenlenmiştir. Düzenlemenin üçüncü cümlesine göre, mülteci statüsüne sahip kişi yeni bir vatandaşlık kazanmışsa ve artık vatandaşlığını kazandığı ülkenin korumasından istifade ediyorsa mülteci statüsü sona erecektir. Çünkü artık söz konusu kişinin, ulusal korumaya ikame koruma olan uluslararası korumaya ihtiyacı kalmadığına inanılmaktadır⁴³⁵.

Anayasanın 66. maddesinde Türk vatandaşlığı konusu düzenlenmiştir. Maddede Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı herkesin Türk olduğu (AY m. 66/f. 1); Türk anne veya babanın çocuğunun da Türk vatandaşı olduğu düzenlenmiştir (AY m. 66/f. 2). Anayasaya göre Türk vatandaşlığı ancak kanunda belirtilen şartlarla kazanılır ve ancak kanunda gösterilen hallerde kaybedilir (AY m. 66/f. 3).

⁴³³ Emin (2016), s. 23.

⁴³⁴ Çiçekli (2016), s. 324.

⁴³⁵ Odman (1995), s. 149; Altınışık ve Yıldırım (2002), s. 26; Çelikel ve Gelgel (2015), s. 126; Çiçekli (2016), s. 273.

Türk hukukunda vatandaşlığın kazanılması Türk Vatandaşlık Kanunu (TVK)⁴³⁶ ve İskan Kanunu⁴³⁷ ile düzenlenmiştir. İskan Kanununun 8. maddesinde yurt dışından gelen göçmenlerin vatandaşlığa kabul edilmeleri düzenlenmiştir. Kanunun tanımlar başlıklı 3. maddesinin d bendinde ise göçmen tanımı: “Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye'ye gelip bu Kanun gereğince kabul olunanlardır.” şeklinde yapılmaktadır. Dolayısıyla uluslararası korunma amacıyla başka ülkeye giden, dolayısıyla asıl amaçları yerleşme olmayan uluslararası koruma statüsüne sahip kişiler İskan Kanunu kapsamında vatandaşlık kazanamayacaklardır.

TVK ile vatandaşlığın kazanılması konusundaki açıklamalarımıza geçmeden önce, Türk vatandaşlığının kazanılmasına ilişkin mahfuz yetki kavramını açıklamak yerinde olacaktır. Vatandaşlık hukukunda mahfuz yetkiyi kısaca açıklamak gerekirse, mahfuz yetki, her devletin kendi vatandaşını kendisinin tayin edebileceğine dayanan genel hukuk ilkesi olarak değerlendirilebilir⁴³⁸. Her devlet vatandaşını belirlerken mahfuz yetkiye sahip olsa da, söz konusu yetkinin uluslararası sözleşmelere, uluslararası teamül hukuku kurallarına ve hukukun genel ilkelerine uygun kullanılması gerektiğine Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesinin 3. maddesinde vurgu yapılmıştır⁴³⁹.

TVK’da yer alan düzenlemelere bakıldığında, TVK’ya göre vatandaşlık doğumla ve sonradan kazanılmaktadır (TVK m. 5/f. 1). Doğumla kazanılan vatandaşlık asli vatandaşlık olarak kabul edilir⁴⁴⁰. Doğumla kazanılan vatandaşlık soy bağı esası veya doğum yeri esasına göre kurulur (TVK m. 6/ f. 1). Soy bağına göre vatandaşlık, Türkiye içinde veya dışında, Türk vatandaşı ana veya babadan evlilik birliği için doğan çocuğun Türk vatandaşı olmasını ifade etmektedir (TVK m. 7/f. 1). Ayrıca, anne Türk vatandaşı ise, evlilik birliği dışında doğan çocuk da Türk vatandaşıdır (TVK m. 7/f. 2). Türk vatandaşı baba ve yabancı anadan evlilik birliği dışında doğan çocuk, babanın çocuk ile

⁴³⁶ RG. 12.06.2009-27256.

⁴³⁷ RG. 29.06.2009-26301.

⁴³⁸ G. Güngör (2015) *Tabiiyet hukuku* (3. Baskı). Ankara: Yetkin Yayıncılık, s. 12-13; E. Nomer (2014). *Türk vatandaşlık hukuku* (20. Baskı). İstanbul: Filiz Yayınevi, s. 5; R. Aybay (2008). *Vatandaşlık hukuku* (3. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 15-16; O. F. Berki (1948). Vatansızlık. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1-4, ss. 167-192, s. 167; Erdem (2014), s. 5.

⁴³⁹ Türkiye Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesine taraf olmamasına rağmen, TVK genel gerekçesinde Sözleşmeye sık sık atıf yapması sebebiyle, Türk vatandaşlık hukuku bakımından önem taşımaktadır: R. Erten (2008). Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısı’nın Türk vatandaşlığının kazanılmasına ilişkin hükümleri hakkında değerlendirmeler. *Ankara Barosu Dergisi*, Y. 66, S. 4, ss. 36-61, s. 37-38.

⁴⁴⁰ Güngör (2015), s. 54.

soy bağı kurması sonucu Türk vatandaşlığını kazanır (TVK m. 7/f. 3)⁴⁴¹. Doğum ile vatandaşlığın kazandırılmak istenmesi, özellikle çocuğun yüksek menfaati sebebiyle uluslararası toplumun amaçlarındandır⁴⁴².

Doğum yeri esasına göre vatandaşlığın kazanılması ise TVK 8. maddede düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre Türkiye’de doğan ve yabancı ana ve babasından dolayı doğumla herhangi bir ülkenin vatandaşlığını kazanamayan çocuk, doğumdan itibaren Türk vatandaşı olacaktır (TVK m. 8/f. 1). Ayrıca Türkiye’de bulunmuş çocuk, aksi sabit olana dek Türkiye’de doğmuş sayılacaktır (TVK m. 8/f. 2). Dolayısıyla, yabancı ana veya yabancı babasından soy bağı esasına ile başka bir ülke vatandaşlığını doğumla kazanan çocuk, Türkiye’de doğmuş olsa bile buna dayanarak Türk vatandaşlığını kazanamayacaktır⁴⁴³.

Türk vatandaşlığının sonradan kazanılması ise yetkili makam kararı ile, evlat edinilme yolu ile ve seçme hakkı yolu ile gerçekleşmektedir. Türk vatandaşlığının yetkili makam kararı ile kazanılması, genel yolla Türk vatandaşlığının kazanılması, istisnai yolla Türk vatandaşlığının kazanılması, yeniden Türk vatandaşlığının kazanılması⁴⁴⁴ ve Türk vatandaşlığının evlenme yolu ile kazanılması şekillerinde olabilir. Türk vatandaşlığının yetkili makam kararı ile kazanılması, devletin sahip olduğu mahfuz yetki ve ilgilinin iradesi ile vatandaşlığın sonradan kazanılmasıdır⁴⁴⁵. Bu sebeple Kanunda vatandaşlığın sonradan kazanılması için aranan şartları sağlayan kişi mutlak şekilde Türk vatandaşlığını kazanamayacak; Türk vatandaşlığının kazanılması ancak yetkili makamın kararı ile olacaktır⁴⁴⁶.

Türk vatandaşlığının genel yolla kazanılması için başvuruda bulunan kişinin ergin ve ayırt etme gücüne sahip olması, Türkiye’de yerleşmeye karar verdiğini davranışları ile teyit etmesi, genel sağlık bakımından tehlike teşkil edecek hastalığının bulunmaması, iyi ahlak sahibi olması, yeteri kadar Türkçe konuşabilmesi, Türkiye’de geçimini sağlayacak

⁴⁴¹ Türk Medeni Kanunu 282. maddenin 2. fıkrasına göre çocuk ile baba arasındaki soy bağı, ana ile evlilik, tanıma veya hâkim hükmüyle kurulur.

⁴⁴² G. Güngör (2014). Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin bazı hükümlerinin 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu üzerindeki etkisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 63, S. 3, ss. 479-507, s. 484.

⁴⁴³ Güngör (2015), s. 66.

⁴⁴⁴ Türk vatandaşlığının yeniden kazanılması, ancak ilgili kişinin daha önceden Türk vatandaşlığı ile bağı olması halinde gündeme gelebileceği için, bu bölümde bu konu üzerine açıklama yapılmayacaktır.

⁴⁴⁵ Güngör (2015), s. 71-72.

⁴⁴⁶ Güngör (2015), s. 72.

gelire veya mesleğe sahip olması milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek hali bulunmaması gerekmektedir.

Yetkili makam kararıyla vatandaşlığın kazanılmasının bir diğer yolu ise Türk vatandaşlığının istisnai yolla kazanılmasıdır. İstisnai yolla vatandaşlığın kazanılması TVK 12. maddede üç bent halinde düzenlenmiştir. Milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek hali bulunmamak şartıyla Bakanlığın teklifi ve Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye'ye belli alanlarda hizmeti geçen veya geçeceği düşünülen kişiler (TVK m. 12/f. 1-a), vatandaşlığa alınması zaruri görülen kişiler (TVK m. 12/f. 1-b) ve göçmen olarak kabul edilen kişiler (TVK m. 12/f. 1-c) Türk vatandaşlığını kazanabileceklerdir. Bu yolla vatandaşlığın kazanılabilmesi için ilgilinin isteği ve Bakanlar Kurulunun kararı gerekmektedir. Bakanlar Kurulu, istisnai vatandaşlığa alınma şartlarına sahip olan kişilerin vatandaşlık taleplerini Kanunda olmayan sebeplerle reddedemeyecektir⁴⁴⁷.

Yetkili makam kararıyla vatandaşlığın kazanılmasının bir diğer yolu ise Türk vatandaşlığının evlenme sebebiyle kazanılmasıdır. TVK 16. maddeye göre, bir Türk vatandaşı ile evlenmek doğrudan Türk vatandaşlığını kazandırmayacaktır. Ancak bir Türk vatandaşı ile en az üç yıldan beri evli olan ve evliliği devam eden yabancılar Türk vatandaşlığını kazanmak üzere başvuruda bulunabileceklerdir. Başvuruda bulunan kişide, aile birliği içinde yaşama, evlilik birliği ile bağdaşmayacak bir faaliyette bulunmama, milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek hali bulunmama şartları aranacaktır. Ayrıca başvurudan sonra Türk vatandaşı eş ölürse ve evlilik bu sebeple sona ererse, başvuran kişide aile birliği içinde yaşama şartı aranmayacaktır (TVK m. 16/f. 2).

Türk vatandaşlığının sonradan kazanılmasının bir diğer yolu da evlat edinilme ile Türk vatandaşlığının kazanılmasıdır. TVK'nın 17. maddesine göre, bir Türk vatandaşı tarafından evlat edinilen ergin olmayan kişi, milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek hali bulunmamak şartıyla, karar tarihinden itibaren Türk vatandaşlığını kazanabilir.

Yukarıda açıkladığımız TVK hükümleri uyarınca uluslararası koruma kapsamında yer alan kişilerin vatandaşlık kazanmasını açıklamak gerekirse, öncelikle bu statülere

⁴⁴⁷ V. Doğan (2014). *Türk vatandaşlık hukuku*. Ankara: Savaş Yayınevi, s. 75.

sahip kişilere özel bir düzenleme olmadığı açıktır. Ancak Türk vatandaşlığının kazanılması şekillerinden herhangi biri kendilerine uyan kişiler doğal olarak Türk vatandaşlığını kazanabilecektir.

Doğumla kazanılan vatandaşlık türlerine baktığımızda, statüsü ne olursa olsun, anne veya babası Türk vatandaşı olan çocuk, diğer ebeveyni Türk vatandaşı olmasa dahi, evlilik birliği içinde doğmuş ise Türk vatandaşlığını kazanacaktır. Türk topraklarında doğan çocuk ise kural olarak Türk vatandaşlığını kazanamayacaktır fakat Türkiye’de doğan çocuk, anne ve babası vatansız olduğu için kendilerinden vatandaşlık iktisap edememesi durumunda, statüleri ne olursa olsun Türk vatandaşlığını kazanabilecektir.

Türk vatandaşlığının doğumla kazanılmasını ülkede yoğun nüfusa sahip geçici koruma statüsü sahibi olan kişiler açısından irdeleyecek olursak, TVK’nın 7. maddesine göre, annesi Türk vatandaşı babası Suriye vatandaşı olan evlilik birliği içinde veya dışında doğmuş çocuk, doğumla Türk vatandaşlığını kazanacaktır. Annesi Suriye vatandaşı babası Türk vatandaşı olan ve evlilik birliği içinde doğan çocuk da doğumla Türk vatandaşlığını kazanacaktır. Babası Türk vatandaşı annesi Suriye vatandaşı evlilik birliği dışında doğan çocuk, ancak babanın çocuk ile soy bağıını kurması ile Türk vatandaşlığını kazanacaktır.

TVK’nın 8. maddesi uyarınca, anne ve babasından herhangi bir ülkenin vatandaşlığını kazanamayan ve Türkiye’de doğmuş çocuk, bu kez tali bir esas olan doğum yeri esasına göre Türk vatandaşlığını kazanacaktır. Ekşi’nin verdiği örneğe göre, Suriye ordusuna karşı savaşmaları nedeniyle, Suriye vatandaşlığını kaybeden ve vatansız duruma düşen ana ve babanın Türkiye’de doğan çocuğu, Türkiye topraklarında doğması sebebiyle Türk vatandaşlığını kazanacaktır⁴⁴⁸.

Vatandaşlığın sonradan kazanılma türlerinden olan genel yol ile vatandaşlığın kazanılmasını uluslararası koruma kapsamında yer alan kişiler için değerlendirecek olursak, vatandaşlığı bu şekilde kazanmanın koşullarından bir tanesi, kişinin vatandaşlığın kazanılması için başvuruda bulunduğu tarihten itibaren geriye dönük beş yıl yasal ve kesintisiz ikamet etme şartıdır.

⁴⁴⁸ Ekşi (2015b), s. 198-199.

TVK Uygulama Yönetmeliğinin 16. maddesinin 2. fıkrasının c bendine göre, *yasal ikamet izni olmaksızın veya yasal olmakla birlikte Türkiye’de yerleşme niyetini göstermeyen; sığınma veya iltica başvuru sahibi, sığınmacı, öğrenim, turistik, öğrenim gören çocuğuna refakat, tedavi gibi amaçlarla ikamete bağlandığı anlaşılan kişilerin* başvurusu kabul edilmez ve bu husus kendilerine yazılı olarak ilgisine bildirilir. Söz konusu Yönetmelik 2010 tarihinde yayımlandığından ve o dönemde YUKK ve içerdiği tanımlar olmadığından, madde içerisinde de mülteci veya şartlı mülteci benzeri ayrımlara gidilmeyerek sığınma başvuru sahipleri ile sığınmacılar anılmıştır. Dolayısıyla uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş veya statü sahibi kişilerin de bu kapsamda yer alıp genel yolla vatandaşlık başvurusunda bulunamayacakları sonucuna varılabilir.

Geçici koruma kapsamındaki kişilerin ikametine ilişkin olarak TVK Uygulama Yönetmeliğinin yanı sıra Geçici Koruma Yönetmeliğinin 25. maddesinde de düzenleme yer almaktadır. Kayıt işlemi tamamlanan geçici koruma kapsamında yer alan kişilere kimlik belgesi verilir ve verilen bu kimlik belgesi kişilere ülkede kalış hakkı sağlar (GKY m. 22/f. 1). Ancak bu belge, Kanunda düzenlenen ikamet izni veya ikamet izni yerine geçen belgelere eşdeğer sayılmaz, uzun dönem ikamet iznine geçiş hakkı sağlamaz, süresi ikamet izni toplamında dikkate alınmaz ve sahibine Türk vatandaşlığına başvuru hakkı vermez (GKY m. 25). Yönetmelikte yer alan bu düzenleme, geçici koruma kapsamında yer alan kişilerin genel yolla vatandaşlık kazanması yolunu kapatmaktadır. Geçici koruma kapsamında yer alan kişilerin ülkede kaldıkları müddet boyunca koruma kapsamında yer aldıkları düşünülürse, koruma kapsamındayken sahip oldukları kimlik belgeleri kendilerine yalnızca ülkede kalma hakkı sağlayacaktır ve söz konusu kalma süresi ikamet süresi toplamında da dikkate alınmayacaktır⁴⁴⁹. Dolayısıyla gerek diğer uluslararası koruma statüsü sahipleri, gerek başvuruda bulunmuş kişiler, gerekse geçici koruma kapsamında yer alan kişiler TVK 11. madde ile Türk vatandaşlığını kazanamayacaklardır. Ancak Güngör’ün ifade ettiği üzere, turistik amaçlı ikamet izin belgesiyle Türkiye’de bulunanlar hariç olmak üzere, diğer ikamet izinlerine sahip kişilerin sonradan geçerli sayılan ikamete sahip olmaları halinde, ikamet süresinin

⁴⁴⁹ Aygün ve Kaya (2016), s. 133.

hesabında geçmiş sürelerin hesaba katılacağı TVK Uygulama Yönetmeliğinde düzenlenmiştir (TVK UY. m. 71/f. 1-d)⁴⁵⁰.

Vatandaşlığın sonradan kazanılma yollarından bir tanesi olan istisnai yoldan vatandaşlığın kazanılmasında ise ikamet süresi şartı aranmadığından, gerek başvuru sahibi, gerekse uluslararası koruma statüsü sahibi, gerekse geçici koruma kapsamında yer alan kişiler bu yol ile vatandaşlığı kazanmak için başvuruda bulunabilirler. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 34. maddesinde devletlere getirilen mültecileri vatandaşlığa alma sürecinde kolaylık sağlama yükümlülüğü, hukukumuzda konuya ilişkin başka hüküm getirilene kadar, mültecilerin vatandaşlığa alınması zaruri kişiler olarak görülmesi şeklinde olabilir⁴⁵¹. Aynı durum diğer statü sahipleri ve başvuru sahipleri için de geçerlidir. Bu yol ile 2011'de 25, 2012'de 44 ve 2013'ün ilk 6 ayında 9 kişi olmak üzere toplam 78 Suriye vatandaşı kişi 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 12. maddesinde öngörülen hükümler çerçevesinde Türk vatandaşlığına alınmıştır⁴⁵².

Vatandaşlığın sonradan kazanılma yollarından bir diğeri evlenme ile vatandaşlığın kazanılmasıdır. Evlenme yolu ile vatandaşlığın kazanılması için ikamet şartı aranmamakta, bir Türk vatandaşı ile en az üç yıldan beri evli olmak ve evliliğin devam etmesi, aile birliği içinde yaşama, evlilik birliği ile bağdaşmayacak bir faaliyette bulunmama, millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmama şartları aranmaktadır. Dolayısıyla bu şartlarını taşıyan her başvuru sahibi, uluslararası koruma statüsü sahibi ve geçici koruma sahibi kişiler evlenme yolu ile Türk vatandaşlığını kazanmak için başvuruda bulunabilirler.

2014 yılı Mart ayının İçişleri Bakanlığı verilerine göre, aranan şartları sağlayarak Türk vatandaşlığını kazanan Suriyeli kişi sayısı toplam 3577'dir ve bu kişilerden 2543'ü evlilik yoluyla Türk vatandaşlığını kazanmışlardır⁴⁵³.

⁴⁵⁰ Güngör (2015), s. 82-83.

⁴⁵¹ Güngör, bunun sebebini “5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun Uygulanmasına İlişkin Açıklamada” sözü edilen “uluslararası ilişkilerin” icabına dayandırmaktadır. Güngör (2015), s. 101.

⁴⁵² Dönemin İçişleri Bakanı Muammer Güler’in açıklaması için bkz.: <http://www.milliyet.com.tr/iste-turk-vatandasligina-gecen/siyaset/detay/1797106/default.htm> (Erişim tarihi: 08.03.2016).

⁴⁵³ Mültecilerle Dayanışma Derneği, *Basın Açıklaması: Suriyeli Mültecilerin Seçimlerde Oy Kullanacağı ve Maaş Aldıkları İddialarına Dair*, 27.03.2014. <http://www.multeci.org.tr/haberdetay.aspx?Id=85> (Erişim tarihi: 06.03.2016).

2016 yılının ortalarında gündeme gelen Suriyelilere vatandaşlık verilmesi hususunda da birkaç düşüncemizi açıklamak istemekteyiz. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi, kendisine mülteci statüsü verilen kişiye, bulunduğu ülkede sosyal haklardan ekonomik haklara kadar birçok hak ve güvence sağlamaktadır. Türkiye bu Sözleşmeye coğrafi sınırlama ile taraf olmuştur ve yalnızca Avrupa’da meydana gelen olaylar sebebiyle ülkemize gelen kişilere mülteci statüsü vermektedir. Avrupa dışında meydana gelen olaylar sebebiyle ülkemize gelen kişiler için ise kendileri başka bir ülkeye yerleştirilene kadar ülkemizde kalmaları için şartlı mülteci statüsü vermektedir. 2011 yılından bu yana ülkemize gelen Suriyeliler, Avrupa dışında meydana gelen bir olay sebebiyle ülkemize geldikleri için mülteci statüsünü alamamakta ve aynı zamanda kitlesel akın halinde geldiklerinden her biri için ayrı değerlendirme yapılamadığından şartlı mülteci statüsü de alamamaktadırlar. Kendilerinin ülkemizde buldukları statü geçici koruma statüsüdür ve adı üstünde söz konusu statü geçicilik arz etmekte, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin mültecilere sağladığı hakları bünyesinde ihtiva etmemektedir.

Ülkelerindeki karmaşa sona erse dahi bir daha dönmeyecek ve başka bir ülkeye de gitmeyecek insanların sığındıkları ülkede daha iyi şartlarla yaşayabilmeleri için kendilerine mülteci statüsü verilmesi gereklidir. Söz konusu statünün verilmesi ancak Türkiye’nin Sözleşmeye koyduğu coğrafi sınırlamayı kaldırması ile mümkün olacaktır. Türkiye, ülkeler arası göç hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı yol haritası üzerinde yer almaktadır. Coğrafi sınırlamanın kaldırılması halinde çok sayıda insana mülteci statüsünün verileceği ve bu durumun maddi külfetinden, uluslararası işbirliği ve desteğin yoksunluğundan endişe duyulsa da, çok sayıda insana vatandaşlık verilmesinin de aynı şekilde endişeleri doğuracağı açıktır. Bu sebeple, eğer sığınmacılara daha insanca bir hayat sağlanması amaçlanıyorsa, kişiler arası adaletsizlik ve ayrımcılığı da önlemek adına, vatandaşlık verilmesinden önce coğrafi sınırlamanın kaldırılması ve kendilerine bireysel değerlendirme sonucunda mülteci statüsünün verilmesi daha yerinde olacaktır.

Geçici koruma kapsamında yer alan kişilerin Sözleşmede yer alan coğrafi sınırlama kaldırılmaması halinde vatandaşlığa alınması söz konusu olması ihtimaline bakıldığında, öncelikle söz konusu kişilerin istekleri alınmalı ve kendilerine zorla vatandaşlık yüklemesi yapılmamalıdır. Her ihtimalde Türk vatandaşı olmak isteyen kişinin talebi ve başvurusu aranmalıdır. Türk vatandaşlığına başvuruda bulunan ve şartları sağlayan herkes değil, ancak uluslararası hukuka uygun kullanılan mahfuz yetki sınırları

çerçevesinde idarenin kararı ile kişiler vatandaşlık kazanabilmelidir. Ayrıca nasıl ki herhangi bir yabancı Türk vatandaşı olmak istediğinde kendisine herhangi bir engel sunulmuyorsa, ülkede yasal olarak bulunan hiçbir geçici koruma kapsamında yer alan kişiye de Türk vatandaşlığına başvuruda sınırlama getirilmemelidir. Bu sebeple, öncelikle bu kişilerin genel yol ile vatandaşlığa başvurmasını engelleyen Geçici Koruma Yönetmeliğinin 25. maddesi ve TVK Uygulama Yönetmeliğinin 16. maddesinde değişiklik yapılmalıdır ki bu kişilerin ülkede geçirdikleri süreler genel yol ile vatandaşlığa başvuru aşamasında aranan ikamet süresinde hesaba katılabilsin. Ancak yine de, toplu vatandaşlık verilmesi adına hiç ikamet süresi aranmaksızın vatandaşlık kazandırılmasını uygun görmemekteyiz, çünkü farklı bir kültür ve özellikle yönetim biçiminden gelmiş insanların ülkenin yaşam şartlarını öğrenebilmesi için vatandaşlığını kazanacakları ülkede belli bir zaman geçirmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

SONUÇ

Kişilerin içinde doğdukları veya büyüdüğüleri ülkeler arasında vatandaşlık bağı vardır ve bu vatandaşlık bağı kişiye devlete karşı yerine getirmesi gereken yükümlülükler getirdiği gibi devlete de bazı sorumluluklar yükler. Devletin bireye karşı yükümlülüklerinden bir tanesi de bireyin temel hak ve özgürlüklerini tanınması ile onu korumasıdır. Ancak bazı durumlarda devletin kişiye sağladığı ulusal koruma sona erer ve bu noktada kişi için ikame koruma türü olan uluslararası koruma devreye girer.

Uluslararası koruma açıklandığı üzere ikame korumadır ve bir vatandaşın devletten sağladığı ulusal koruma kadar etkili değildir. Söz konusu böyle bir durumda kişilerin sahip oldukları temel hak ve özgürlüklerinin hepsi kendilerine tanınmaz. Bu sebeple kişilerin bu durumlarının sona ermesi istenir. Uluslararası korumanın sona erebilmesi için ise kabul görmüş üç çözüm türü vardır. Bu çözümlerden ilki gönüllü geri dönüştür. Ev sahibi ülke ve uluslararası toplum tarafından en çok tercih edilen çözüm türü olan gönüllü geri dönüş, menşe ülkede kişinin uluslararası koruma ihtiyacını doğuran sebeplerin artık sona ermesi halinde ülkesine kendi özgür iradesiyle dönmesidir. Bir diğer çözüm türü ise yeniden yerleştirmedir. Yeniden yerleştirme çözüm türünde ise kişinin bulunduğu ev sahibi ülkede artık kendisine ikame korumanın sağlanamıyor olması sebebiyle başka ülkeye yerleşmesidir. Ancak öyle bazı durumlar olur ki menşe ülkedeki kargaşa ortamı uzun yıllar sürer ve ev sahibi ülke dışında başka bir ülke de mültecileri kabul etmek istemez. Bu gibi durumlarda mülteci ev sahibi ülkede kalmak mecburiyetinde kalır. Ev sahibi ülkede kalan mültecinin mülteci statüsünü sona erdirecek çözüm türü ise yerel entegrasyondur. Yerel entegrasyon, mülteciye ev sahibi ülkede vatandaşa yakın haklar tanınarak ve etkili bir entegrasyonun sağlanması durumunda, şartları taşıyan ve başvuruda bulunan kişiye vatandaşlık verilerek mülteci statüsünün sona ermesini amaçlayan çözüm yoludur. Ev sahibi ülkeye tam ve etkili olarak entegre olmuş kişinin sürecin sonunda ev sahibi ülke vatandaşlığını kazanmak için başvuruda bulunması ile vatandaşlık kişi lehine mutlak hak olmayacak, bu noktada da ev sahibi ülkenin idaresinin takdir yetkisi devreye girecektir.

Mülteciye tanınacak haklar, en azından günlük hayatını idame ettirebilmesi için barınma, sağlık, çalışma ve eğitim hakları gibi temel haklardır. Ancak bunun yanında

ülkeye tam entegrasyonun sağlanabilmesi için kişinin ülkede yasal ikametinin ve aile birleşiminin de sağlanması gerekmektedir.

Kişilerin ve özelinde mültecilerin entegrasyonu bir hak olarak uluslararası hukukta düzenlenmiştir. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi ve BMMYK Tüzüğü'nde benimsenen entegrasyon hakkı aynı zamanda bölgesel düzenlemelerde de yer almıştır. Avrupa Birliğinde AB Vasıf Yönergesi, Afrika'da ABÖ Sözleşmesi ve Amerika'da *Cartagena* Bildirgesi üye ülkelerde kişilerin ülke ile entegrasyonunun sağlanmasında plan ve programlar yapmak üzere devletleri yükümlü kılmıştır.

Birçok ülke hukukunda kişilere haklarının tanınması, kendilerinin o ülkede yasal ikametlerinin olup olmamasına göre değişmektedir. Bu denli önemli olan yasal ikamet hakkı ise AB hukuku içinde düzenlenmiştir. AB Vasıf Yönergesinde mülteci ve ikincil koruma sahipleri için, AB Geçici Koruma Yönergesinde de geçici koruma kapsamında yer alan kişilerin ikamet hakları düzenlenmiştir.

Barınma kişinin en temel hak ve özgürlüklerindedir. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi ve diğer birçok uluslararası insan hakları belgesinde düzenlenen barınma hakkı, AB hukukunda da AB Vasıf Yönergesinde mülteci ve ikincil koruma sahipleri için, AB Geçici Koruma Yönergesinde de geçici koruma kapsamında yer alan kişiler için düzenleme altına alınmıştır.

Çoğu zaman ülkesinden kaçan kişiler aileleri ile mecburen yollarını ayırmak durumunda kalmaktadırlar. Toplumun en temel birimi olarak görülen aileyi oluşturan bireylerin ise bir arada olması uluslararası toplum tarafından istenmektedir. Aile birleşiminin sağlanması ev sahibi ülkede bulunan mültecinin gerek maddi gerekse manevi olarak kendisini daha elverişli konumda hissetmesini ve ülkeye daha kolay entegrasyonunu sağlayacaktır.

Entegrasyonun sağlanmasında en önemli haklardan bir tanesi de çalışma hakkıdır. Çalışma hakkına sahip olan kişi, hem dışa bağımlı yaşamasını sona erdirecek, hem de menşe ülkesinden ayrıldıktan sonra bile üretme becerilerini koruyabilecektir. Çalışma hakkı hem 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinde hem de uluslararası ve bölgesel birçok sözleşme ve belgede düzenlenmiştir.

Eğitim hakkı özellikle küçüklerin ev sahibi ülkede geçirdikleri süre içinde eğitim konusunda kayıp yıllarının olmaması için önemlidir. Gerek küçük gerekse yetişkinleri kapsayan eğitim hakkı, hem 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinde hem de uluslararası ve bölgesel birçok sözleşme ve belgede düzenlenmiştir.

Vatandaşlık her devletin egemenliğinden kaynaklanan yetkisiyle kişilere bahsedebileceği bir şey olduğu için vatandaşlığı ülkede bulunan herkes için mutlak hak olarak tanıyan herhangi bir bölgesel yada uluslararası sözleşme söz konusu değildir. Ancak kişilerin ülke vatandaşlıklarını kazanabilmek için başvuruda bulunma hakkı hem 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi hem de birçok uluslararası ve bölgesel sözleşme tarafından düzenlenmiş bir konudur.

Kalıcı çözüm türleri, Türk hukukunda 2014 tarihinde YUKK yürürlüğe girene dek kanun düzeyinde bir düzenlemede yer almamıştır. Ancak ülke tarihinde her üç çözüm türü de idari düzenleme ve işlemler ile uygulanmıştır. YUKK ile birlikte gönüllü geri dönüş ve başka ülkeye yerleştirme çözüm türleri düzenlenmiştir. YUKK'ta yerel entegrasyon çözüm türü adı altında herhangi bir düzenleme olmamakla birlikte, uyum başlığı altında yeni bir madde getirilmiştir. Uyumun kapsamına bakıldığında amaçlanan yerel entegrasyondan ziyade, genel olarak yabancı kişilerin ülkeye kaynaşmaları şeklinde olsa da, bu şekilde bir düzenlemenin entegrasyonun sağlanmasında büyük öneme sahip olacağı muhakkaktır.

Türk hukuku bakımından YUKK'ta düzenlenen haklara bakıldığında mülteci ve ikincil koruma statüsü sahipleri için düzenlenen haklarda AB Vasıf Yönergesinden; geçici koruma statüsü sahipleri için ise AB Geçici Koruma Yönetmeliğinden çokça etkilendiği görülmektedir. Yasal ikamet hakkı konusunda mülteci ve ikincil koruma sahiplerine verilen kimlik kartlarının aynı zamanda ikamet izni yerine geçmesi AB Vasıf Yönergesi düzenlemesi ile aynı doğrultudadır. Geçici koruma kapsamında yer alan kişilerin barınmasına ilişkin hakların düzenlenmesinde AB Geçici Koruma Yönetmeliği ile benzer hükümlerin yer alması olumludur.

Aile birleşimi konusunda ise YUKK'ta açık bir düzenleme olmamakla birlikte Geçici Koruma Yönetmeliğinde, geçici korunan kişinin başka bir ülkede bulunan eşini, ergin olmayan çocukları ve bağımlı ergin çocuklarını Türkiye'de bir araya gelmek üzere aile birleşimi talebinde bulunabilecekleri düzenlenmiştir. Söz konusu madde ülkede

geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeliler için değerlendirildiğinde ve azalmakla birlikte Suriye’de hala çok eşliliğin var olduğu düşünüldüğünde, Türk Medeni Kanunu (TMK m. 130) gereğince, aile kayıtları tutulduğunda eşlerden yalnızca bir tanesi kayıt altına alınacak ve diğer eş aile içinde yer almayacaktır. Oldu ki kendilerinin geçici olduklarının düşünülmesinden dolayı aile birleşimlerinin sağlanmasına karar verildi, bu durumda ileride geçicilikten vatandaşlığa geçiş söz konusu olduğunda, Türk Medeni Kanunu’na aykırı bir aile yapısı ortaya çıkacaktır. Kanunlara aykırı bir aile yapısının ortaya çıkmasının yanı sıra, Anayasanın 10. maddesi gereği eşitlik ilkesi de hiçe sayılmış olacaktır. Bu sebeple, tıpkı Avrupa Vasıf Yönergesinin 4. maddesinin 4. fıkrasında açıkça düzenlendiği gibi, geçici korunanların aile birleşimin düzenlendiği Yönetmeliğin 49. maddesinde de, uygulamada sorunlara ve tereddütlere yol açmayacak şekilde, eşitliğe ve çağdaş hukuk düzenlerinde yer alan tek eşliliğe dayalı bir düzenlemeye gidilmesi uygulamada daha sağlıklı sonuçlar doğuracaktır.

Sağlık hakkı konusunda YUKK’ta yer alan düzenleme AB Vasıf Yönergesinde yer alan düzenleme ile benzer olmakla birlikte iki noktada ondan ayrılmaktadır. AB Vasıf Yönergesi 28. maddesinde sağlık güvencesi veya ödeme gücü olsun veya olmasın mülteci veya ikincil koruma statüsüne sahip her kişi sağlık bakımından yararlanma hususunda kural olarak vatandaş ile eşit muamele görebilecekken; YUKK’ta yalnızca ödeme gücü veya sağlık güvencesinden yoksun kişiler bu haktan vatandaş ile eşit olarak faydalanabilecektir. Ancak bunun yanında AB Vasıf Yönergesinde yalnızca mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibi kişiler vatandaşlar ile sağlık hizmetlerinden yararlanma konusunda eşit hakka sahip olabilecekken; YUKK ile, henüz statü sahibi olmamış başvuruda bulunan kişi de ödeme gücü veya sağlık güvencesi olmaması şartıyla bu imkândan yararlanabilecektir.

Çalışma hakkı bakımından konuyu incelediğimizde, mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibi kişilerin çalışabilmeleri için yalnızca kimlik kartlarının geçerli olup, çalışma izni almalarına gerek olmamaları, 2004/83/AT sayılı AB Vasıf Yönergesinin 26. maddesinde yer alan düzenleme ile uyumludur. Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamında yer alan kişilerin de çalışma izni alıp çalışabileceklerinin düzenlenmesi ve bu kişileri kaçak çalıştıranların para cezaları ile önlenmek istenmesi olumlu bir düzenlemedir. Ancak Geçici Koruma Çalışma Yönetmeliğinde kimi alanlarda geçici koruma kapsamında yer alan ve ülkede hatırı sayılı çoğunluk oluşturan kişiler için %10 kotasının

ilgili nüfusun fazla olduğu şehirlerde aşılabilmesinde esneklik tanınması, amaca uygun olacaktır.

Eğitim hakkı incelendiğinde, ülkede bulunan herkese statüsüne bakılmaksızın eğitim hakkı tanınması oldukça önemlidir. Geçici koruma kapsamında yer alan kişiler için eğitim hakkına değinilecek olursa, eğitim imkânlarının daha çok barınma merkezlerinde yoğunlaştığı ancak barınma merkezi dışında bulunan kişilerin de dışarıdan gelerek bu imkândan faydalanabilmesi mümkündür. Eğitim alanında entegre olmayı sağlamak ve eğitimsiz bir nüfusun oluşumunu engellemek için, dil konusunda çalışmalara ağırlık verilmelidir. Geçici koruma kapsamında yer alan çocukların ülkede geçici olacakları düşünülerek kendi müfredat ve dilleri ile eğitim almaları anlaşılabilir olmakla birlikte, vatandaşlık tartışmaları kapsamında geçicilikten kalıcılığa geçildiğinde, gerek bu kişilerin ülkeye entegrasyonları gerekse Anayasanın 42. maddesinde yer alan eğitim öğretim şartları sebebiyle, uzun vadede Türkçe eğitimin artması ve Milli Eğitim Bakanlığı müfredatına uygun eğitimlerin verilmesi daha yerinde olacaktır.

Vatandaşlık hakkına gelecek olursak, Türk hukukunda uluslararası koruma kapsamında yer alan kişiler için özel bir düzenleme yoktur. Ancak TVK Uygulama Yönetmeliğinin 16. maddesinin 2. fıkrasında ülkede sığınmacı veya mülteci olarak bulunan kişilerin Türk vatandaşlığını kazanmak için başvuruda bulunamayacakları düzenlenmiştir. Benzer şekilde Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 25. maddesinde de sahip olunan geçici koruma kimlik kartının vatandaşlığa başvuru hakkı vermeyeceği düzenlenmiştir. Her iki düzenleme de TVK'ya göre genel yol ile Türk vatandaşlığının kazanılması yolunu kapatmaktadır. Bu sebeple ikamet şartını sağlayamayan kişiler için Türk vatandaşlığının kazanılması ancak istisnai yoldan veya evlenme yolu ile mümkün olabilecektir.

2016 yılının ortalarında gündeme gelen Suriyelilere vatandaşlık verilmesi hususunda içerikte vardığımız sonuçları burada tekrar edecek olursak: Mülteciye çok geniş haklar tanıyan 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesine coğrafi kısıtlama ile taraf olan Türkiye, Avrupa dışından gelen kişilere mülteci statüsü vermemektedir. 2011 yılından bu yana ülkemize gelen Suriyeliler, Avrupa dışında meydana gelen bir olay sebebiyle ülkemize geldikleri için mülteci statüsünü alamamakta ve aynı zamanda kitlesel akın halinde geldiklerinden ve her biri için ayrı değerlendirme yapılamadığından şartlı mülteci

statüsü de alamamaktadırlar. Kendilerinin ülkemizde buldukları statü geçici koruma statüsüdür ve 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin mültecilere sağladığı haklardan faydalanamamaktadırlar. Ülkelerindeki karmaşa sona erse dahi bir daha dönmeyecek ve başka bir ülkeye de gitmeyecek insanların ülkede daha iyi şartlarla yaşayabilmeleri için kendilerine vatandaşlıktan önce 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesindeki coğrafi sınırlama kaldırılarak mülteci statüsü verilmesi daha yerinde olacaktır. Coğrafi çekincenin kaldırılması halinde çok sayıda insana mülteci statüsünün verileceği ve bu durumun maddi külfetinden, uluslararası işbirliği ve desteğin yoksunluğundan endişe duyulsa da, çok sayıda insana vatandaşlık verilmesinin de aynı şekilde endişeleri doğuracağı açıktır. Bu sebeple, eğer sığınmacılara daha insanca bir hayat sağlanması amaçlanıyorsa, yalnızca belli sayıda geçici koruma kapsamında yer alan kişiye vatandaşlık verilmesinden, kişiler arası adaletsizlik ve ayrımcılığı da önlemek adına, vatandaşlık verilmesinden ziyade coğrafi sınırlamanın kaldırılması daha yerinde olacaktır.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinde coğrafi kısıtlamanın kaldırılmaması ve geçici koruma kapsamında yer alan kişilerin vatandaşlığa alınması ihtimaline bakıldığında, öncelikle söz konusu kişilerin istekleri yani Türk vatandaşlığını kazanmak için başvuruları alınmalı ve kendilerine zorla vatandaşlık yüklemesi yapılmamalıdır. Her ihtimalde Türk vatandaşı olmak isteyen kişinin başvurusu aranmalıdır. Ayrıca nasıl ki herhangi bir yabancı Türk vatandaşı olmak istediğinde kendisine herhangi bir engel sunulmuyorsa, ülkede yasal olarak bulunan geçici koruma kapsamında yer alan kişiye de Türk vatandaşlığına başvuru hakkı bakımından sınırlama getirilmemelidir. Bu sebeple, öncelikle bu kişilerin genel yol ile vatandaşlığa başvurmasını engelleyen TVK Uygulama Yönetmeliği 16. maddesi ile Geçici Koruma Yönetmeliğinin 25. maddesinde değişiklik yapılmalıdır ki bu kişilerin ülkede geçirdikleri süreler genel yol ile vatandaşlığa başvuru aşamasında aranan ikamet süresinde hesaba katılabilir. Toplu vatandaşlık verilmesi adına hiç ikamet süresi aranmaksızın vatandaşlık kazandırılmasını uygun görmemekteyiz, çünkü farklı bir kültür ve yönetim biçiminden gelmiş insanların ülkenin yaşam şartlarını öğrenebilmesi için vatandaşlığını kazanacakları ülkede belli bir zaman geçirmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Genelde yabancıların özelde uluslararası koruma ve geçici koruma kapsamında yer alan kişilerin buldukları ülkeye uyum sağlamaları bakımından entegrasyon programlarının artırılması gereklidir. Ülkeye entegre olan ve kendilerine haklar sağlanan

kişiler kendi kendilerine yaşamlarını devam ettirebilecek duruma gelecek ve ev sahibi ülkeye de yükleri azalacaktır. Ev sahibi ülkede uzun zaman geçiren ve ev sahibi ülkenin vatandaşı olmak isteyen kişiler ise vatandaşlık için başvuruda bulunabilmelidirler, bu konuda herhangi bir yasal engel olmamalıdır. Ancak her ihtimalde vatandaşlık hususunda ev sahibi ülkenin sahip olduğu mahfuz yetki, yani vatandaşlık konusunda sahip olduğu takdir yetkisi saklıdır. Çünkü Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı Kara Avrupası sisteminde genel yolla vatandaşlığa alınmada (telsik) lütuf esası geçerlidir. Vatandaşlığa alınma, devletin ülkede bulunan herkese tanımış olduğu bir hak değildir. Vatandaşlığa alınma için Kanunda yer alan şartların gerçekleşmiş olması, kişi lehine sübjektif bir hak yaratmaz, devletin takdir yetkisi söz konusudur.

Vatandaşlık bakımından sadece vatandaşlığa başvuru hakkının önündeki (TVK UY. m. 16 ve GKY m. 25'ten kaynaklanan) sınırlamalar kaldırılmalıdır. Ülkede bulunan yabancıların genel yolla Türk vatandaşlığına alınmaları nasıl gerçekleşiyor ise geçici koruma statüsü kapsamındakiler dâhil uluslararası koruma statüsü kapsamındakiler de aynı şekilde genel yolla Türk vatandaşlığına alınabilirler. Bu konuda herhangi bir düzenleme yapılmasına gerek bulunmamaktadır.

Genel olarak vatandaşlığa alınma yolu dışında kalan Türk vatandaşlığını kazanma yolları (özellikle istisnai yol ile vatandaşlığa alınma ve evlenme yoluyla vatandaşlığı kazanma) bakımından da uluslararası koruma statüsünde yer alan kişiler mevzuatta yer alan şartları karşılıyorsa, başvuru ve idarenin takdir yetkisine bağlı olarak Türk vatandaşlığını kazanabilirler. Yine bu konuda mevzuatta yer alan hükümler ihtiyacı karşılama noktasında yeterli olup, mevzuatta herhangi bir değişiklik veya ekleme yapılmasına gerek bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acer, Y., Kaya, İ. ve Gümüş, M. (2010). *Türkiye'nin iltica stratejisi*. Ankara: USAK Yayınları.
- Altınışik, Ç. ve Yıldırım, M. Ş. (2002). *Mülteci haklarının korunması* (Ankara: Ankara Barosu Yayınları).
- American Civil Liberties Union (ACLU) (2009). *Voting rights in Indian country- A special report of the voting rights Project of the American Civil Liberties Union*. Georgia: ACLU.
- Aslan, V. (2012). Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:3 Sayı:2.
- Aybay, R. (2008). *Vatandaşlık hukuku* (3. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aybay, R. (2015). *İnsan hakları hukuku*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aygün, M. ve Kaya, C. (2016). Yabancılar ve uluslararası koruma hukukunda kalıcı bir çözüm olarak yerel entegrasyon. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. VII, S. 1, ss. 87-142.
- Aykaç, A. C. (2008). Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 77, ss. 359-383.
- Barnett, J. (2002). *Global governance and the evolution of the international refugee regime*. Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları, s. 249.
- Batur Yamaner, M. (2007). *Silahlı çatışmalarda sivillerin korunması*. İstanbul: Arıkan Yayınevi.
- Bayraktaroğlu Özçelik, G. (2013). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu hükümleri uyarınca yabancıların Türkiye'den sınır dışı edilmesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 108, ss. 211-258.
- Berki, O. F. (1948). Vatansızlık. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1-4, ss. 167-192.

- BMMYK Türkiye ve Türk İşleri Bakanlığı (2005). *İltica ve göç mevzuatı*. Ankara: Başkent Matbaası.
- Bozkurt, M.A. Kütükçü ve Y. Poyraz (2012). *Devletler hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Büyükçalık, M. E. (2015). *Mülteci hukukunun gelişimi ve Türkiye’de mültecilerin sosyal hakları*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Costa, M. (2006). *Rights of refugees in the context of integration: legal standards and recommendations*. Cenevre: UNHCR.
- Çeçen, B. (2016). Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen düzensiz göçmenlerin yasallaşma süreçlerinde değişen yasal düzenlemelerin rolü. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:15, Sayı:29 (2), ss.265-282.
- Çelik, N. B. (2015). Türk hukukunda uluslararası koruma başvurusunda bulunan veya uluslararası korumadan yararlanan yabancıların hak ve yükümlülükleri. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı*, Cilt:1, ss. 67-148.
- Çelikel, A. ve Öztekin Gelgel, G. (2015). *Yabancılar hukuku* (21. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Çiçekli, B. (2016). *Yabancılar ve mülteci hukuku* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Doğan, V. (2014). *Türk vatandaşlık hukuku*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Dryden, S. P. ve Hovil, L. (2004). A remaining hope for durable solutions: local integration of refugees and their hosts in the case of Uganda. *Refuge*, 22, 26-38.
- Dülger, K. (2015). *Devletin uluslararası insancıl hukukun ihlalinden doğan sorumluluğu*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Edwards, A. (2011). Article 17- wage-earning employment / professions salaries. *The 1951 Convention Relating To The Status of Refugees and Its 1967 Protocol- A Commentary*. (Ed: A. Zimmermann). New York: Oxford Üniversitesi Yayınları
- Egglı, V. (2002). *Mass refugee influx and the limits of public international law*. Hollanda: Martinus Nijhoff Yayınevi.

- Ekşi, N. (2008). İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi kararlarında sığınmacı ve mültecilerin Türkiye’den sınırışı edilmelerini engelleyen haller. *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 82, S. 6, ss. 2801-2838.
- Ekşi, N. (2015a). *Yabancılar ve uluslararası koruma hukuku* (3. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Ekşi, N. (2015b). Suriyelilere toplu olarak Türk vatandaşlığı verilebilir mi?”, *İstanbul Barosu Dergisi*, Cilt: 89, Sayı:2, ss. 196-202.
- Emin, M. N. (2016). *Türkiye’deki Suriyeli çocukların eğitimi- temel eğitim politikaları*. İstanbul: Turkuvaz Yayıncılık.
- Erdem, B. B. (2014). *Türk vatandaşlık hukuku* (4. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Erder, S. (2014). Türkiye’de değişen siyasal konjonktür, değişen göç ve iskan politikaları. *Türkiye’nin uluslararası göç politikaları, 1923-2023*, (Ed: A. İçduygu, S. Erder ve Ö. F. Gençkaya). İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi
- Ergüven, N. S. ve Özturanlı, B. (2013). Uluslararası mülteci hukuku ve Türkiye. *AÜHFD*, C. 62, S. 4, ss. 1007- 1061.
- Erten, R. (2008). Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısı’nın Türk vatandaşlığının kazanılmasına ilişkin hükümleri hakkında değerlendirmeler. *Ankara Barosu Dergisi*, Y. 66, S. 4, ss. 36-61.
- Erten, R. (2015). Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu hakkında genel bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 1, ss. 3-51.
- Fielden, A. (2008). *New issues in refugee research, local integration: an under-reporter solution to protracted refugee situations*. Cenevre: BMMYK Yayınları.
- Fog Olwig, K. (2012). Integration: migrants and refugees between Scandinavian welfare societies and family relations. *Migration, family and the welfare state- integrating migrants and refugees in Scandinavia*. (Ed: K. Fog Olwig, B. Romme Larsen ve M. Rytter). Londra: Routledge Yayınevi
- Goodwin-Gill, G. S. ve McAdam, J. (2007). *The refugee in international law* (3. Bası). New York: Oxford Yayınevi.

- Grahl-Madsen, A. (1997). *Commentary on the Refugee Convention 1951, Division of International Protection*. Geneva: UNHCR.
- Güner, C. (2007). İltica konusunda Türkiye'nin yol haritası: Ulusal Eylem Plânı. *AÜHFD*, C.56 Sa.4 [81-109].
- Güneysu, G. (2012). Askeri gereklilik ilkesi ve uluslararası insancıl hukuk. *Ankara Barosu Dergisi*, (4), ss. 93-108.
- Güneysu, G. (2014). *Çevrenin silahlı çatışmalar esnasında korunması*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Güngör, G. (2014). Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin bazı hükümlerinin 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu üzerindeki etkisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 63, S. 3, ss. 479-507.
- Güngör, G. (2015). *Tabiiyet hukuku* (3. Bası). Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- Haines, R. (2003). Gender-related persecution. *UNHCR's global consultations on international protection, refugee protection in international law* (Ed: E. Feller, V. Türk ve F. Nicholson). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hathaway, C. (2005). *The refugees under international law*. New York: Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Hein, J. R. (2009). Born in the U.S.A., but not natural born: how congressional territorial policy bars native-born puerto ricans from the presidency. *Journal Of Constitutional Law*, Vol. 11 (2), ss. 423- 457.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (2014). *Türkiye ile Vize Serbestliğine İlişkin Yol Haritası- Birinci Değerlendirme Raporu Analizi*. İktisadi Kalkınma Vakfı.
- Jastram, K. ve Newland, K. (2003). Family unity and refugee protection. *UNHCR's global consultations on international protection, refugee protection in international law*. (Ed: E. Feller, V. Türk ve F. Nicholson). Cambridge: Cambridge Yayınevi.
- Jaulin, T. (2014). Citizenship, migration, and confessional democracy in Lebanon. *Middle East law and governance*, S. 6, ss. 250-271.

- Kara, U. (2012). *Temel İnsan Hakları Bilgisi- I.* (Ed: T. Akkaya). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Karakehya, H. (2008). Uluslararası ceza mahkemesi ve uygulanabilir hukuk. *AÜHFD*, C.57 Sa.2, ss. 133-163.
- Kirişçi, K. (1996). *Türkiye “coğrafi sınırlama”yı kaldırıyor mu?* Ankara: Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği.
- Kirişçi, K. (1999). Türkiye’ye yönelik göç hareketlerinin değerlendirilmesi. *Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. yılına toplu bir bakış Uluslararası Kongresi, Cilt. 1.* Ankara: Tarih Vakfı Yayınları
- Kiwan, D. (2013). Learning to be ‘British’? Education and naturalization in the UK. *Naturalization policies, education and citizenship- Multicultural and multination societies in international perspective.* (Ed: D. Kiwan). Birleşik Krallık: Palgrave Macmillan Yayınevi.
- Klug, A. (2011). Regional developments: Europe. *The 1951 Convention Relating To The Status of Refugees and Its 1967 Protocol- A Commentary.* (Ed: A. Zimmermann). New York: Oxford Üniversitesi Yayınları
- Kneebone, S. (2009). *Refugees, asylum seekers and the rule of the law.* Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, s. 5.
- Leckie, S. ve Simperingham, E. (2011). Article 21- housing / logement. *The 1951 Convention Relating To The Status of Refugees and Its 1967 Protocol- A Commentary.* (Ed: A. Zimmermann). New York: Oxford Üniversitesi Yayınları
- Lester, E. (2011). Article 23-- public relief / assistance publique. *The 1951 Convention Relating To The Status of Refugees and Its 1967 Protocol- A Commentary.* (Ed: A. Zimmermann). New York: Oxford Üniversitesi Yayınları
- Lewis, C. (2012). *UNHCR and international refugee law- from treaties to innovation.* London: Routledge Yayınevi.
- Loescher, G. (2003). *UNCHR at fifty: refugee protection and world politics.* New York: Routledge Yayınevi, s. 9-10.

- Maas, W (2015). *EUDO citizenship observatory, Access to electoral rights Canada*. İtalya: Avrupa Üniversitesi Enstitüsü.
- Marx, R. (2011). Article 34- naturazlization / naturalisation. *The 1951 Convention Relating To The Status of Refugees and Its 1967 Protocol- A Commentary*. (Ed: A. Zimmermann). New York: Oxford Üniversitesi Yayınları.
- McAdam, J. (2007). *Complementary protection in international refugee law*. New York: Oxford Yayınları.
- Meer, N. (2013). Diversity and Nationality: Contemporary Developments in Five European Citizenship Regimes. *Naturalization policies, education and citizenship- Multicultural and multination societies in international perspective*. (Ed: D. Kiwan). Birleşik Krallık: Palgrave Macmillan Yayınevi.
- Moritz, M. D. (2015). The value of your ancestors: gaining “back-door” access to the European Union through birthright citizenship. *Duke Journal Of Comparative & International Law*, Vol. 26:231, ss. 231-269.
- Nomer, E. (2014). *Türk vatandaşlık hukuku* (20. Baskı). İstanbul: Filiz Yayınevi.
- Odman, T. (1995). *Mülteci hukuku*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Odman, T. (2008). *Çocuk hakları bağlamında çocuk mülteciler*. Ankara: Çağ Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Odman, T. (2011). *Vatansızların hukuki durumu ve Türk hukuku*. Ankara: Çağ Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Office of the UNHCR (2005a). *An introduction to international protection protecting persons of concern to UNHCR self-study module 1*. Cenevre: UNHCR.
- Office of the UNHCR (2005a). *An introduction to international protection protecting persons of concern to UNHCR self-study module 1*. Cenevre: UNHCR
- Özbek Hadimoğlu, N. ve Teksoy, B. (2013). Vatansızlığın Azaltılmasına Dair BM Sözleşmesi (1961) karşısında Türk Vatandaşlığı Kanunu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 107, ss. 221-244.
- Özcan, M. (2005). *Avrupa Birliği sığınma hukuku*. Ankara: USAK Yayınları.

- Özgür, N. ve Özer, Y. (2010). *Türkiye’de sığınma sisteminin Avrupalılaştırılması*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Özkan, I. (2013). *Göç, iltica ve sığınma hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Öztürk, N. Ö. (2012). Avrupa Birliği Temel Haklar Şartında yer alan sığınma hakkının tahlili. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:3 Sayı:2.
- Öztürk, N. Ö. (2015). *Mültecinin hukuki statüsünün belirlenmesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Pazarcı, H. (1993). *Uluslararası hukuk dersleri II. Kitap*. (3. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Robinson, N. (1997). *Convention Relating To The Status Of Refugees: Its History, Contents And Interpretation*. Geneva: UNHCR
- Savaşan, Z. (2009). AB’de sığınma hakkı: ortak sığınma sistemi oluşturma amacı ve devam eden kısıtlamalar. *İnsan Hakları Yıllığı*, C. 27, ss. 13-34.
- Skorda, A. (2011). Article 5- Rights granted apart from this Convention / droits accordés indépendamment de cette Convention. *The 1951 Convention Relating To The Status of Refugees and Its 1967 Protocol- A Commentary*. (Ed: A. Zimmermann). New York: Oxford Üniversitesi Yayınları
- Stein, N. (1986). Durable solutions for developing country refugees. *International Migration Review Special Issue. Refugees: Issues And Directions*, Vol. 20, S. 2, ss. 264-282. New York: New York Göç Çalışmaları Merkezi.
- Şeker, B. D., Sirkeci, İ. ve Yüceşahin, M. M. (2015). *Göç ve uyum* (2. Baskı). Birleşik Krallık: Transnational Press London.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2013). *Türkiye ve göç*. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları Pozitif Matbaa.
- Taneri, G. (2012). *Uluslararası hukukta mülteci ve sığınmacıların geri gönderilmemesi (non-refoulement) ilkesi*, Ankara: Bilge Yayınevi.
- Türk, V. ve Nicholson, F. (2003). Refugee protection in international law: an overall perspective. *Refugee protection in international law. UNHCR's global*

consultations on international protection, refugee protection in international law.
(Ed: E. Feller, V. Türk ve F. Nicholson). Cambridge: Cambridge Yayınevi.

Türkiye İnsan Hakları Kurumu (2016). *Uluslararası standartlar bağlamında Türkiye’de alıkonulma merkezleri ile koruma merkezlerinin durumu Çalıştayı*, 09.12.2015. Ankara: SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık.

Tütüncü, A. N. (2006). *İnsancıl hukuka giriş*. İstanbul: Beta Yayınevi.

UNHCR (2012a). *The politics and practice of refugee protection* (2. Baskı). (Ed: G. Loescher, A. Betts ve J. Milner), New York: Routledge Yayınları.

Uzun, E. (2004). Milletlerarası hukuk açısından en çok gözetilen hukuk kaydı. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Y. 24, ss. 741-766.

Uzun, E. (2012). Geri göndermeme (non-refoulement) ilkesinin uluslararası hukuktaki konumu üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Hukuk ve Politika*. Cilt 8, Sayı:30, ss. 25-58.

İnternet Kaynakları

1984 Cartagena Mülteciler Bildirisi,
<http://sorular.rightsagenda.org/Uploads/MULTECI%20MEV/1984%20CARTAGENA%20M%C3%9CLTEC%C4%B0LER%20B%C4%B0LD%C4%B0R%C4%B0S%C4%B0.pdf> (Erişim tarihi: 19.02.2016).

AFAD, Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar Saha Araştırması Sonuçları, s. 35.
https://www.afad.gov.tr/Dokuman/TR/60-2013123015491-syrian-refugees-inturkey2013_baski_30.12.2013_tr.pdf (Erişim tarihi: 05.03.2016).

Amnesty International (1997). *Great Lakes Region: still need of protection: repatriation, refoulement and the safety of refugees and the internally displaced*. Doc. No. AFR/02/07/97. Belgeye şu siteden ulaşılabilir:
<https://www.amnesty.org/en/documents/afr02/007/1997/en/> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

BM Genel Kurulu (1950). BMMYK Tüzüğü A/RES/428(V).
<http://www.refworld.org/docid/3ae6b3628.html> (Erişim tarihi: 21.06.2016).

Canada: Immigration and Refugee Board of Canada (2011). *Germany: Whether individuals who are granted refugee status in Germany can later be deported*, DEU103922.E. <http://www.refworld.org/docid/50b740df2.html> (Erişim tarihi: 23.06.2016).

CESCR General Comment No. 14 (2000). *The right to the highest attainable standard of health* (Art. 12), E/C.12/2000/4, para. 1. Belgeye şu siteden erişilebilir: <http://www.refworld.org/pdfid/4538838d0.pdf> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2016), *4817 Sayılı Kanun'un 21. maddesi Gereğince Uygulanacak İdari Para Cezaları*, <http://www.calismaizni.gov.tr/html/kacak-yabanc%C4%B1-isci-calistirma-cezasi/> (Erişim tarihi: 06.03.2016).

European Court of Human Rights, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (Erişim tarihi: 23.06.2016).

<http://www.avrupa.info.tr/tr/bilgi-kaynaklari/haber-arsivi/news-single-view/article/uzun-doenem-ikamet-izni-verilenlere-iliskin-ab-direktifi-uluslararası-korumadan-yararlananlar-ile.html> (Erişim tarihi: 20.02.2016).

<http://www.cic.gc.ca/english/citizenship/renounce-how.asp>

<http://www.mfa.gov.tr/uluslararası-ceza-divani-ve-türkiye.tr.mfa> (Erişim tarihi: 25.06.2016).

http://www.migri.fi/finnish_citizenship/applying_for_citizenship/requirements/residence_period

<http://www.milliyet.com.tr/isteturkvatandasliginagecen/siyaset/detay/1797106/default.htm> (Erişim tarihi: 08.03.2016).

<http://www.multeci.org.tr/haberdetay.aspx?Id=85> (Erişim tarihi: 06.03.2016).

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin135.pdf (Erişim tarihi: 13.06.2016).

http://www.unicef.org/turkey/udhr_gi17.html (Erişim tarihi: 13.06.2016).

<https://burakgemalmaz.files.wordpress.com/2015/05/02.pdf> (Erişim tarihi: 24.06.2016).

<https://www.bmeia.gv.at/en/embassy/consulate-general-new-york/practical-advice/austrian-citizenship.html> (Erişim tarihi: 23.06.2016).

<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf> (Erişim tarihi: 03.06.2016).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM_d00/c002/km_00002024ss005_3.pdf (Erişim tarihi: 05.08.2016).

League of Nations (1933). *Convention Relating to the International Status of Refugees*. League of Nations, Treaty Series Vol. CLIX No. 3663. Belgeye şu siteden ulaşilabilir: <http://www.refworld.org/docid/3dd8cf374.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

League of Nations (1938). *Convention Concerning the Status of Refugees Coming From Germany*. League of Nations Treaty Series, Vol. CXCII, No. 4461. Belgeye şu siteden ulaşilabilir: <http://www.refworld.org/docid/3dd8d12a4.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

Mültecilerle Dayanışma Derneği, *Basın Açıklaması: Suriyeli Mültecilerin Seçimlerde Oy Kullanacağı ve Maaş Aldıkları İddialarına Dair*, 27.03.2014. <http://www.multeci.org.tr/haberdetay.aspx?Id=85>

OAU (1982). Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58. http://www.achpr.org/files/instruments/achpr/banjul_charter.pdf (Erişim tarihi: 24.06.2016).

Organization of African Unity (OAU) (1990). *African Charter on the Rights and Welfare of the Child*, CAB/LEG/24.9/49. <http://www.refworld.org/docid/3ae6b38c18.html> (Erişim tarihi: 22.07.2016).

Organization of African Unity (OAU), *Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa* ("OAU Convention"), 10 September 1969, 1001 U.N.T.S. 45 <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36018.html> (Erişim tarihi: 19.02.2016).

Organization of American States (1999). *Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social and Cultural Rights*

("Protocol of San Salvador"), 16 November 1999, A-52.
<http://www.refworld.org/docid/3ae6b3b90.html> (Erişim tarihi: 03.06.2016).

Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (BMMYK Tüzüğü), General Assembly Resolution 428 (V) of 14 December 1950.
<http://www.unhcr.org/3b66c39e1.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2013). *Türkiye ve göç*. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları Pozitif Matbaa.
http://www.goc.gov.tr/icerik3/turkiye-ve-goc_564_565_886 (Erişim tarihi: 01.03.2016).

The Southern Africa Development Community (SADC) (2003). Social Charter of Fundamental Social Rights. Belgeye şu siteden ulaşılabilir:
http://www.sadc.int/files/6613/5292/8383/Charter_of_the_Fundamental_Social_Rights_in_SADC2003.pdf (Erişim tarihi: 22.06.2016).

UN Ad Hoc Committee on Refugees and Stateless Persons (1950). *Ad Hoc Committee on statelessness and related problems, first session: summary record of the twenty-first meeting held at Lake Success, New York*, E/AC.32/SR.21.

UN Ad Hoc Committee on Refugees and Stateless Persons (1950). *Report of the Ad Hoc Committee on Refugees and Stateless Persons, Second Session, Geneva, 14 August to 25 August 1950*, E/AC.32/8;E/1850.

UN CESCR (2008). *Human rights instruments volume I compilation of general comments and general recommendations adopted by human rights treaty bodies*. HRI/GEN/1/Rev.9 (Vol. I). Belgeye şu siteden ulaşılabilir:
[http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=HRI%2FGEN%2F1%2FRev.9%20\(Vol.%20I\)&Lang=en](http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=HRI%2FGEN%2F1%2FRev.9%20(Vol.%20I)&Lang=en) (Erişim tarihi: 22.06.2016).

UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (UN CESCR) (1991). *General Comment No. 4: The Right to Adequate Housing (Art. 11 (1) of the Covenant)*. 13 December 1991, E/1992/23. Belgeye şu siteden ulaşılabilir:
<http://www.refworld.org/docid/47a7079a1.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

- UN Conference of Plenipotentiaries on the Status of Refugees and Stateless Persons (1951). *Final Act of the United Nations Conference of Plenipotentiaries on the Status of Refugees and Stateless Persons*, 25 July 1951, A/CONF.2/108/Rev.1. Belgeye şu siteden ulaşılabilir: <http://www.refworld.org/docid/40a8a7394.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).
- UN General Assembly (1994), *Note on international protection*, A/AC.96/830. Karara şu siteden ulaşılabilir: <http://www.refworld.org/docid/3f0a935f2.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).
- UN Human Rights Committee (UN HRC) (1990). *CCPR General Comment No. 19: Article 23 (The Family) Protection of the Family, the Right to Marriage and Equality of the Spouses*. Belgeye şu siteden ulaşılabilir: <http://www.refworld.org/docid/45139bd74.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).
- UNHCR (1991). *Resettlement as an Instrument of Protection* Resettlement as an Instrument of Protection, No. 67 (XLII). Belgeye şu siteden ulaşılabilir: <http://www.unhcr.org/excom/exconc/3ae68c4368/resettlement-instrument-protection.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).
- UNHCR (2002a). *Global consultations on international protection/third track: local integration*, EC/GC/02/6, s. 5. Belgeye şu siteden ulaşılabilir: <http://www.refworld.org/docid/3d6266e17.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).
- UNHCR (2002b). *Refugee resettlement. an international handbook to guide reception and integration*. Belgeye şu siteden ulaşılabilir: <http://www.refworld.org/docid/405189284.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).
- UNHCR (2004). *Conclusion on legal safety issues in the context of voluntary repatriation of refugees*, No. 101 (LV). Karara şu siteden ulaşılabilir: <http://www.refworld.org/docid/417527674.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016)
- UNHCR (2005b), *Handbook for self-reliance*. Cenevre:UNHCR. <http://www.unhcr.org/44bf7b012.pdf> (Erişim tarihi: 11.02.2016).
- UNHCR (2005c). *Executive Committee conclusion No. 104 on local integration*, Report of the 56th Session, A/AC.96/1021.

UNHCR (2006a). *UNHCR master glossary of terms*.
<http://www.refworld.org/docid/42ce7d444.html> (Erişim Tarihi: 21.04.2016).

UNHCR (2009). *UNHCR note on refugee integration in central Europe*. Budapeşte:
UNHCR. <http://www.refworld.org/pdfid/4bfe70d72.pdf> (Erişim tarihi:
24.06.2016).

UNHCR (2011). *Handbook and guidelines on procedures and criteria for determining
refugee status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol Relating to the
Status of Refugees*. Cenevre: UNHCR, para. 186. Belgeye şu siteden ulaşılabilir:
<http://www.refworld.org/docid/4f33c8d92.html> (Erişim tarihi: 22.06.2016).

www.tdk.gov.tr (Erişim tarihi: 29.02.2016).